

Volgende

Ter Horst

Teitler

Luther

Lewis

Filter

Bewerken

Mûsār

Disciplineren door een Bijbels filter

Een onderzoek naar Bijbels verantwoorde methoden om leerlingen binnen een christelijke onderwijscontext aan te moedigen tot gewenst gedrag.

**Afstudeerproject Marion van den Berge
Leraar Godsdienst en Levensbeschouwing
Christelijke Hogeschool Ede**

© Delft, juli 2016, Marion van den Berge

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en opdrachtgever.

In opdracht van: EBVO De Passie te Utrecht

Begeleid door: Henk Bakker

Voorwoord

Met hoge ambities stapte ik vier jaar geleden voor het eerst mijn leslokaal in, vol passie om gehoorzame kinderen in te wijden in de mysteries van het leven met Jezus. Die geestdrift is de afgelopen jaren onveranderd gebleven, maar de naïviteit is er inmiddels wel een beetje af. Ook kinderen op een evangelische school blijken soms stout te zijn.

Als leerkracht op een evangelische middelbare school is het mijn streven om vanuit Gods koninkrijksprincipes om te gaan met leerlingen door zowel het aanmoedigen van gewenst gedrag alsook het begrenzen van ongewenst gedrag. Wanneer een leerling echter gedisciplineerd werd door mij omdat hij of zij ongewenst gedrag vertoonde, werden er vragen gesteld als: “We leven toch niet meer onder de wet?” en “Waar is de genade?”. Een ouder vroeg mij zelfs of ik als godsdienstdocent wel zou mogen straffen.

Mede door deze vragen, en dankzij gesprekken met collega's, begon het mij te dagen dat er binnen de evangelische onderwijscontext verschillende opvattingen zijn met betrekking tot het begrip en de uitvoering van ‘straffen’. Mijn interesse was gewekt. Vanuit mijn verlegenheid met de situatie ging ik op zoek naar een duidelijk geformuleerde visie op straffen of disciplineren vanuit de missie en identiteit van de school. Ik bespeurde bij mijzelf een behoefte aan een theologische en pedagogische doordenking van het beleid ten aanzien van disciplineren. Alleen dan zou ik een goed onderbouwd antwoord kunnen geven op de vraag of de disciplinaire methodes die op EBVO De Passie worden gehanteerd gefilterd zijn door de lens van de Bijbel.

Mijn onderzoek naar Bijbels verantwoorde methoden om leerlingen binnen een christelijke onderwijscontext aan te moedigen tot gewenst gedrag had ik niet kunnen uitvoeren zonder de steun van enkele bijzondere mensen. Allereerst bedank ik mijn ouders, die mij de ruimte hebben gegeven om op mijn eigen tijd tot bloei te komen. Die mij hebben geleerd lief te hebben en geliefd te zijn ongeacht diploma of status. Dank dat jullie mij op alle mogelijke manieren hebben bijgestaan, zodat ik dit diploma kon behalen. Adriana, ook jou wil ik bedanken voor je tomeloze inzet, engelengeduld en sturing tijdens dit afstudeerproces. Zonder jouw talige inzicht, constructieve feedback en bewaking van deadlines had ik er misschien nog wel tien jaar langer over gedaan. Ik ben je eeuwig dankbaar. Grote dank aan mijn liefde Luc, die mij geduldig en begripvol heeft bijgestaan in de laatste fase van mijn studie. Jouw liefde voor mij en visie voor onze toekomst maakte mij gedrevener dan ooit. Ik kijk vol dankbaarheid en vertrouwen uit naar de mooiste tijd van ons leven die nu komen gaat. Woorden van dank ook aan mijn dierbare collega's en het leiderschap van EBVO De Passie in Utrecht: zonder hen had ik het praktijkgedeelte van mijn onderzoek niet kunnen uitvoeren. Christina van der Bijl, van jou mocht ik veel leren over uiteenlopende thema's. Bedankt voor je steun, de uitdagingen en het vertrouwen dat je mij gaf in mijn rol als docent. Dank ook aan mijn wijze en bemoedigende collega's van de godsdienstsectie, met wie ik de afgelopen jaren van gedachten mocht wisselen over ons mooie vak. Jullie hebben allen een bijzondere bijdrage geleverd aan wie ik vandaag de dag ben als persoon en als leerkracht. Dank voor het ijzer waaraan ik mij mocht scherp.

Ook wil ik alle docenten van de academie theologie op de CHE bedanken. In het bijzonder mijn SLB'er, Corrie de With, die zich waarschijnlijk regelmatig heeft afgevraagd of ik ooit wel zou afstuderen. Het is er dan toch van gekomen, Corrie! Uiteraard bedank ik ook mijn afstudeerbegeleider, Henk Bakker. Je betrokkenheid, verhelderende feedback, waardevolle inzichten en vlotte respons hebben mij bijzonder geholpen bij het beantwoorden van mijn onderzoeksvragen en het formuleren van mijn visie.

Tenslotte dank aan ‘Ik ben’; die was, en is, en altijd zal zijn. Aan de leerlingen die Hij mij heeft toevertrouwd draag ik dit onderzoek op. Het is een voorrecht om dit werk te mogen doen, betrokken te zijn in een stukje van jullie levensreis en te zien hoe jullie mooie jongvolwassenen aan het worden zijn.

Marion van den Berge

Delft, juli 2016

Inhoudsopgave

Voorwoord

Samenvatting

1. Inleiding	P. 8-11
2. Onderzoeksmethode	P.12-13
3. Literatuuronderzoek	

Pedagogisch kader

3.1 Straffen

3.1.1 De geschiedenis van straffen binnen het Nederlandse onderwijs	P.14
3.1.2 Behaviorisme: straffen en belonen	P. 14-15
3.1.3 Hoe effectief is straffen?	P. 15
3.1.4 Pleidooi voor straffen	P. 16

3.2 Gedragsontwikkeling bij kinderen

3.2.1 Internalisering van gewenst gedrag	P. 17
3.2.2 De puberteit en het puberbrein	P. 18
3.2.3 Het belang van grenzen	P. 18-19
3.2.4 Evenwichtig opvoeden	P. 19-20

3.3 Morele opvoeding binnen de Nederlandse onderwijscontext

3.3.1 De invloed van omgevingsfactoren	P. 21-22
3.3.2 De grenzeloze generatie	P. 22
3.3.3 Bildung in het onderwijs	P. 22-23
3.3.4 Eensgezindheid onder opvoeders	P. 23-24
3.3.5 Pedagogisch verantwoord disciplineren binnen een onderwijscontext	P. 24-26

Theologisch kader

3.4 Bijbelse visie op de menselijke natuur en de morele opvoeding

3.4.1 Le bon sauvage	P. 27
3.4.2 De noodzaak van opvoeden	P. 27-28
3.4.3 Persoonlijkheid in wording	P. 28-29
3.4.4 Human Nature: vrije wil, zonde en genade	P. 29-30
3.4.5 God als pedagoog	P. 30-31

3.5 Bijbelse morele kaders en de toepassing op het christelijk onderwijs

3.5.1 Bijbelse morele kaders	P. 32-33
3.5.2 Tot Christus gekomen	P. 34-35
3.5.3 Deugdelijk leven	P. 35-36

3.5.4 Disciplineren in een nieuw licht	P. 36-37
3.5.5 Bijbels verantwoord disciplineren binnen Christelijke onderwijscontext	P. 37-39
4. Empirisch onderzoek	
4.1 Associaties met de termen 'straffen' en 'disciplineren'	P. 40-41
4.2 Hedendaagse strafmethodes op EBVO De Passie	P. 41-42
4.3 De effectiviteit van strafmethodes op EBVO De Passie	P. 42-45
4.4 Behoeftte aan doordenking van beleid aangaande disciplineren	P. 45
4.5 Onderscheid met reguliere scholen	P. 46
4.6 Een school zonder straffen of disciplineren?	P. 47
4.7 Mogelijkheden tot verbetering	P. 47-48
4.8 Diepte-interview medewerker verzuimadministratie	P. 48
5. Conclusie en discussie	P. 49-53
6. Aanbevelingen voor EBVO De Passie	P. 54-57
Literatuurlijst	
Bijlagen	
Bijlage 1: Resultaten online enquête (Strafmethodes op EBVO De Passie)	
Bijlage 2: Diepte-interview medewerker verzuimadministratie	
Bijlage 3: Uitstuurformulier EBVO De Passie	
Bijlage 4: Visiedocument schoolregels EBVO De Passie	
Bijlage 5: Nota vormingsonderwijs EBVO De Passie	
Bijlage 6: Blog in opdracht voor de Academie Theologie	

Samenvatting

Het Hebreeuwse woord *Mūsār* (מוסר) duidt op vaderlijke correctie, bedoeld om morele discipline en karakterontwikkeling mee te geven aan een kind. Strafmaatregelen hebben hier positieve bedoelingen, omdat ze voortkomen uit liefde. Daarom zullen opvoeders die oprecht liefhebben bestraffing niet onthouden. Toch heeft men vandaag de dag maar zelden een positieve associatie met het begrip straffen of disciplineren blijkt uit de onderwijspraktijk en de vraag is of dit terecht is. In dit onderzoek geef ik een antwoord op de vraag welke pedagogisch en theologisch doordachte Bijbelse uitgangspunten ingezet kunnen worden om leerlingen in een christelijke onderwijscontext aan te moedigen tot gewenst gedrag. Het gehele onderzoek bestaat uit twee delen, namelijk een literatuuronderzoek en een empirische onderzoek. Het literatuuronderzoek bestaat uit twee componenten, namelijk een pedagogisch en een theologisch deel. Binnen beide delen is vervolgens weer onderzoek gedaan naar enerzijds disciplineren en anderzijds morele vorming van kinderen.

In het pedagogische deel van dit onderzoek wordt gesteld dat intrinsieke gedragsverandering het meest wenselijke resultaat is van disciplinaire methoden. Voor intrinsieke gedragsverandering is het echter van belang dat morele waarden internaliseren. Dit internaliseren kan plaatsvinden wanneer leerlingen komen tot morele keuzes in samenhang met hechte en betekenisvolle relaties. Waar mensen elkaar zoeken, ontstaan gevoelens van waardering, afhankelijkheid, intimiteit en respect. Gedeelde normen en waarden ontstaan in een morele sfeer van gezonde gehechtheid en afhankelijkheid. Scholen kunnen in hun vormingsonderwijs een belangrijke bijdrage leveren aan de morele vorming van kinderen en op die manier het morele klimaat van de maatschappij positief beïnvloeden. Niet voor niets komt er vanuit de maatschappij een roep om minder prestatiegericht onderwijs en meer *Bildung* (vorming). Vormingsonderwijs zou praktisch ingevuld kunnen worden door middel van het beoefenen van deugden. Dit leidt tot het beklijven van morele waarden die, vanuit intrinsieke motivatie, resulteren in gewenst gedrag. Waar men dit gezamenlijk en consequent doet in een onderwijscontext, ontstaat een prettig moreel schoolklimaat. De uitgesproken en onuitgesproken waarden van de school zorgen ervoor dat men elkaar verantwoordelijk houdt voor het naleven van de schoolregels.

In het theologische deel van dit onderzoek wordt disciplineren gezien vanuit verschillende invalshoeken. Ter Horst belicht de noodzaak om de mens-in-wording actief op te voeden en spreekt daarmee de theorie van Rousseau tegen, die meende dat opvoeding kinderen verpest. Ook Augustinus ziet de mens als een wezen dat van nature geneigd is om het verkeerde te doen, maar dat uit vrije wil kan kiezen voor het goede. Dankzij Gods genade wordt de menselijke natuur langzaam hersteld in het beeld van God (*imago dei*). Vanwege de neiging tot zonde en de versterking van de *shalom* op aarde, is God soms genooddaakt om op te treden als pedagoog. Hij doet dit in Jesaja 1 vanuit een dialogische omgang met het volk Israël, nadat Hij hen eerst de consequenties heeft laten ondervinden van hun verkeerde gedrag. Wanneer het volk zich bekeert van hun verkeerde daden, staat God hen met open armen op te wachten en wast Hij hen witter dan sneeuw. Gods discipline is namelijk genadevol, altijd uit op verzoening en het bewerken van herstel tussen de opvoeder en het kind.

Om vanuit de Bijbel goede morele kaders te filteren, is men over het algemeen geneigd om de wet uit het Oude Testament als model te nemen. Wat de wet echter bewerkstelligde in de harten van de Joodse mensen was een slaafse gehoorzaamheid, waarbij de regel om de regel werd uitgevoerd. Het ging Jezus echter niet om een slaafse gehoorzaamheid, maar om de godsvrucht die door de principes achter de wet zichtbaar werd. De wet werkte volgens Paulus dan ook alleen als tuchtmeester om mensen bewust te maken van hun verkeerde gedrag, zodat ze zich vervolgens zouden wenden tot de verlossing in Christus. Dit betekent echter niet dat er geen wet of regels zouden moeten bestaan. Luther legt uit dat de wet twee verschillende werkingen heeft, namelijk een maatschappelijke en een theologische werking. De maatschappelijke functie van de wet kan ingezet worden om ongewenst gedrag in toom te houden en de theologische functie van de wet dient ervoor om mensen te overtuigen van zonde waardoor ze niet anders kunnen dan zich beroepen op de genade van Christus. Schoolregels kunnen dus een voorbeeld zijn van de maatschappelijke functie van de wet, maar kunnen ook leiden tot inzicht in ongewenst gedrag waardoor een kind nader tot Christus kan komen.

Wanneer men door de wet tot Christus gekomen is, leert men te leven uit genade als leerling van Jezus. Jezus nodigt leerlingen uit om Hem te volgen en te imiteren. Niet als na-apers, maar als beeld dragers, ieder op zijn eigen manier. De belangrijke morele waarden die Jezus ons leert worden in ons hart gesloten (geïnternaliseerd) wanneer zij zich hechten aan geschiedenissen van mens en

God. Door een connectie te maken met de *narratieven* blijven waarden niet alleen bij een innerlijke overtuiging, maar komen ze ook tot uiting in gedrag. Jezus navolgen verandert de mens dus daadwerkelijk in het *imago dei*. *Narratieven* doen de morele waarden van het Koninkrijk naar binnen slaan waardoor godsvrucht zichtbaar wordt.

Tenslotte worden er door Mark Pike en C.S. Lewis praktische handvatten gegeven om leerlingen te helpen bij het navolgen van Christus. Ook wanneer leerlingen (nog) niet tot Christus gekomen zijn, kunnen ze zich godsvruchtig gedragen. Ieder mens heeft volgens Lewis namelijk een natuurlijke morele wet in zich, of hij nu religieus is of niet. Deze morele wet komt tot uiting in deugden die door ieder mens, ongeacht religie of cultuur, onderschreven kunnen worden. Het implementeren en activeren van deze deugden in het morele vormingsonderwijs is een manier om leerlingen te disciplineren binnen het christelijke onderwijs. Disciplineren krijgt op deze manier een nieuwe betekenis. Het betreft dan niet een bestraffende methode om leerlingen aan te zetten tot slaafse gehoorzaamheid, maar een aanmoedigende methode om leerlingen te leiden tot navolging van Christus, waaruit deugdelijk gedrag voortkomt.

1. Inleiding

Mūsār - Disciplineren door een Bijbels filter.

Een onderzoek naar Bijbels verantwoorde methoden om leerlingen binnen een christelijke onderwijscontext aan te moedigen tot gewenst gedrag.

Het Hebreeuwse woord *Mūsār* (מוֹסֵר) draagt alle verschijningen van het werkwoord in zich: instructie, correctie, tuchtiging, discipline en straf. *Mūsār* duidt op vaderlijke correctie, bedoeld om morele discipline en karakterontwikkeling mee te geven aan een kind. Op verschillende plaatsen in het Oude Testament wordt dit woord gebruikt wanneer er sprake is van discipline of tuchtiging.¹ Strafmaatregelen hebben hier echter positieve bedoelingen, omdat ze voortkomen uit liefde. Achter tuchtiging en onderwijs gaat in de Bijbel het verlangen schuil naar een gedisciplineerd leven. Een mens die onderwijs, correctie en eventueel tuchtiging toelaat, toont de bereidwilligheid om zich te laten corrigeren. Hier komen we de ideale mens uit Spreuken tegen: mensen die bereid zijn te leren en zich aan gezag te onderwerpen.²

Om tot een goede theologische en pedagogische doordenking te komen van het begrip disciplineren, dienen we niet slechts te kijken naar enkele teksten hierover in het Oude Testament, maar is het van belang om door de lens van de hele Bijbel te kijken. Het idee van de lens of het filter heb ik ontleend aan het moderne social media platform 'Instagram'. Instagram is een gratis mobiele app waarmee digitale foto's of video's uitgewisseld kunnen worden middels mobiele apparaten. De foto's en video's kunnen digitaal worden gefilterd en uitgewisseld op social network sites, zoals die van Instagram zelf. De verschillende filters die Instagram aanbiedt om foto's te bewerken geven ieder hun eigen kleur en perspectief op de originele foto. Op het voorblad van dit onderzoek is te zien dat *Mūsār* door verschillende filters gezien zal worden, zowel vanuit de pedagogiek als vanuit de theologie.

1.1 Aanleiding

Als docent Godsdienst geef ik les op EBVO De Passie in Utrecht, een evangelische school voor VMBO-TL, HAVO en VWO. Naar de visie en missie van de school wordt er op EBVO De Passie hard gewerkt en veel geleerd. Het doel is een leerling uitstekend op te leiden en te begeleiden naar een passende vervolgopleiding. Tevreden zijn wij echter pas wanneer een leerling op EBVO De Passie heeft geleerd om Jezus te volgen. En wanneer ze hun talenten zo weten in te zetten dat ze in de toekomst geweldig veel kunnen betekenen voor de mensen om hen heen.

Iedere leerling die zich aanmeldt bij EBVO De Passie wordt, voorafgaand aan de toelating op school, uitgenodigd voor een intakegesprek. Tijdens dit intakegesprek wordt de identiteit van de school uitgebreid besproken en wordt de leerling gevraagd naar zijn of haar motieven om zich aan te melden bij EBVO De Passie. Leerlingen die worden toegelaten tot EBVO De Passie hebben dan ook gekozen voor de christelijke identiteit van de school en zijn gemotiveerd om zich te verdiepen in het volgen van Christus.

Er zijn in het afgelopen jaar meerdere casussen geweest waarin onduidelijkheid is ontstaan ten aanzien van het beleid op straffen vanuit de evangelische identiteit van EBVO De Passie. Ouders en leerlingen vroegen zich af of straffen op een evangelische school wel wenselijk is. De term 'straffen' leek een negatieve connotatie te hebben en werd voor alle vormen van disciplineren gebruikt. Vermoedelijk wordt het ook door verschillende mensen op verschillende manieren geïnterpreteerd. Dat maakt dat er ruimte is ontstaan voor vragen en discussie over het beleid van EBVO De Passie aangaande *straffen of disciplineren*.

1.2 Opdracht

De opdrachtgever voor dit onderzoek is EBVO De Passie in Utrecht. Omdat EBVO De Passie voor Evangelisch Bijbelgetrouw onderwijs staat, vind ik het interessant om te onderzoeken hoe er juist binnen deze christelijke traditie vorm wordt gegeven aan het disciplineren van leerlingen. Aan de hand

¹ Spr. 13:24, Spr. 23:13, Het Nederlandse woord 'tucht' komt van 'trekken' (vgl. het Duitse 'Erziehung'), het trekken op de goede weg.

² Stavleu, C. C. (z.j.). Mensbeeld en ethiek in het boek Spreuken. Geraadpleegd op 01 juli, 2016, van <https://web.studiebijbel.nl>.

van dit onderzoek hoop ik ouders en andere betrokkenen op grond van Bijbelse argumenten te laten zien waarom wij op EBVO De Passie hebben gekozen voor bepaalde disciplineringsmethoden.

1.3 Probleemstelling

Het vrijwillige karakter van de keuze voor een school als EBVO De Passie vooronderstelt een bepaalde mate van motivatie bij de leerlingen om te leven naar de wil van God, in liefde voor de naaste en met respect voor de schepping. Om leerlingen op te leiden tot volgelingen van Jezus zodat ze van daaruit iets kunnen betekenen voor de mensen om hen heen, dient er sprake te zijn van een geestelijk en moreel vormingsproces. Juist de lessen Godsdienst lenen zich hier voor. Tijdens het tweede jaar waarin ik les gaf heb ik daarom, bij wijze van proef, het nieuwe jaar ingeluid zonder regels. Mijn doel was om te onderzoeken of de leerlingen zouden kunnen handelen 'uit liefde voor God en voor de naaste' zonder dat ik hen daarvoor kaders gaf. Helaas bleek mijn theorie een utopie. Ondanks dat ik lesgeef aan de leukste kinderen van Nederland, bleken ook zij handvatten nodig te hebben om zich te gedragen zoals wij dat als school graag willen zien. Hun handelen en wandelen is vaak nog niet in navolging van Christus. In de praktijk heb ik te maken met jongeren die gecorrigeerd moeten worden omdat ze bijvoorbeeld de les verstoren, roddelen of ongeoorloofd aan de spullen van een ander zitten. Een Bijbels verantwoorde vorm van disciplineren bleek noodzakelijk in de begeleiding van de leerlingen naar een moreel besef en moreel juist handelen.

Op de website van Evangelisch Bijbelgetrouw Voortgezet Onderwijs 'De Passie' zijn verschillende visiedocumenten beschikbaar voor ouders en leerlingen waarin informatie wordt gegeven over de inhoud van het Evangelisch Bijbelgetrouwe onderwijsaanbod. Onder het kopje 'Onderwijs' staat een beschrijving van de manier waarop Evangelisch Bijbelgetrouw onderwijs er uit zou moeten zien.³ Samenvattend staat Evangelisch Bijbelgetrouw onderwijs voor het geven van ruimte en verantwoordelijkheid aan de leerling om verder te groeien in zijn of haar talenten en zelfstandigheid. Tevens wordt er naar gestreefd om het goede nieuws (Evangelie) uit de Bijbel door te laten klinken in dit groeiproces van de leerling. Wat echter ontbreekt in deze visiestukken zijn de praktische implicaties van de genoemde begrippen. Hoe leer je een leerling bijvoorbeeld verder groeien in zijn talenten en hoe wordt een kind zelfstandig? Hoe kan het evangelie uit de Bijbel van invloed zijn op dit groeiproces van de leerling? Het begrip 'groeien' vooronderstelt een ontwikkeling bij de leerling en ontwikkeling gaat gepaard met vallen en opstaan, goede voorbeelden, en correctie wanneer iets mis dreigt te gaan. Het gebrek aan praktische handvatten vanuit de Bijbels verantwoorde visie op corrigeren biedt marge aan zowel leerlingen als ouders om het nut, de effectiviteit en de Bijbelse geschiktheid van de tot op heden toegepaste strafmethoden ter discussie te stellen. Zo blijkt ook uit eerder genoemde vragen van ouders en leerlingen.

Kortom, *"De leerlingen van EBVO De Passie hebben het nodig om gedisciplineerd te worden, zodat er een prettig moreel schoolklimaat ontstaat waarin de waarden van Gods koninkrijk zichtbaar worden. Onduidelijk is hoe de school dit het beste kan vormgeven op basis van Bijbelse uitgangspunten en de theologische interpretatie daarvan voor de huidige onderwijscontext. De precieze vraagstelling voor dit onderzoek is dan ook: Welke pedagogisch en theologisch doordachte Bijbelse uitgangspunten kunnen worden ingezet om leerlingen in een christelijke onderwijscontext aan te moedigen tot gewenst gedrag?"*

1.4 Deelvragen

De hierboven genoemde punten geven aan dat er op EBVO De Passie behoefte is aan Bijbels verantwoorde (theologisch doordachte) methoden om leerlingen te disciplineren wanneer zij ongewenst gedrag vertonen, zodat er een prettig moreel schoolklimaat ontstaat waarin de waarden van Gods koninkrijk zichtbaar worden. De onderzoeksvraag waar ik graag antwoord op wil hebben is: *"Welke Bijbelse uitgangspunten bieden een kader om tot een Bijbels gefundeerde visie op disciplineren te komen binnen een christelijke onderwijscontext?"*

³ Ons onderwijs. (z.j.). Geraadpleegd op 30 juni, 2016, van <http://www.deplassiescholen.nl/over-de-passie-scholen/onderwijs/ons-onderwijs>

Op deze vraag hoop ik een antwoord te vinden door de volgende deelvragen te beantwoorden die ik heb onderverdeeld in vragen voor het literatuuronderzoek en vragen voor het praktijkonderzoek:

Literatuuronderzoek

- Waar ligt de oorsprong van de principes 'straffen en belonen' en hoe wordt hier binnen het huidige opvoedingsklimaat over gedacht?
- Welke factoren dragen bij aan de morele opvoeding van een kind en welke beperkingen gelden er voor de morele opvoeding van een kind?
- Welke alternatieven op straffen worden aangereikt vanuit de moderne pedagogiek?
- Staan er in de Bijbel voorbeelden van disciplineren in het geval van ongewenst gedrag en op welke manier is God als pedagoog zichtbaar in de Bijbel?
- Welke Bijbelse en theologische aanwijzingen zijn er voor moreel juist gedrag en hoe kunnen deze Bijbelse principes worden geduid en vertaald naar de onderwijspraktijk?
- Op welke manier kunnen de principes met betrekking tot het disciplineren uit de pedagogiek gekoppeld worden aan de Bijbelse en theologische principes over moreel juist gedrag en disciplineren?

Praktijkonderzoek

- Welke associaties zijn er met betrekking tot de termen straffen en disciplineren?
- Wat is de hedendaagse wijze van disciplineren op EBVO De Passie ?
- Hoe effectief vinden medewerkers deze wijze van disciplineren op EBVO De Passie ?
- Is er behoefte aan meer theologische doordenking of verdieping van het beleid aangaande straffen op EBVO De Passie ?
- Wil EBVO De Passie zich in hun beleid ten aanzien van disciplineren onderscheiden van andere scholen?
- Is er behoefte aan een theologisch doordacht, of Bijbels verantwoord, beleid ten aanzien van disciplineren op EBVO De Passie ?

1.5 Vooronderzoek

Volgens de online encyclopedie betekent het woord 'disciplineren' zoiets als: aan orde en tucht gewennen, of: tuchtigen.⁴ De Bijbel legt zware nadruk op het belang van tuchtigen en correctie, met name als kinderen nog jong zijn.⁵ Echter, vaak roepen de woorden 'tuchtigen' of 'disciplineren' een negatief beeld op. Misschien wel terecht, omdat er ook misbruik wordt gemaakt van deze Bijbelteksten. Het woord 'disciplineren' plaats ik echter in een positieve context; ik zie het als handreiking vanuit de Bijbel voor de praktijk van alledag. Om het zo in te zetten, dat we kunnen spreken van een theologisch verantwoorde handelingswijze voor ons als docenten om onze leerlingen bij de les te houden.

In haar boek *Discipline* legt Huijer (2013) uit hoe moeizaam de verhouding is tussen vrijheid en discipline. Huijer (2013) stelt dat we discipline niet alleen moeten opvatten als gehoorzaamheid afdwingen, maar ook als instrument om te bereiken wat we waardevol vinden. Bij die interpretatie sluit ik mij aan.

De definitie van *discipline* die de apostel Paulus gebruikt komt overeen met de beschrijving van Huijer (2013). In de Hebreënbrief noemt Paulus het beeld van atleten op een renbaan en schrijft hij aan de gemeente aldaar over de discipline die atleten zichzelf opleggen om de eerste plaats te behalen.⁶ Daarvoor moet een prijs worden betaald. Voor het volhardend volgen van Jezus geldt hetzelfde. Trouw en volharding vloeien voort uit discipline. Op onze leerlingen komt veel af: onze Westerse maatschappij proclameert ook dat we moeten doen waar we zin in hebben op het moment dat het ons uitkomt. Maar daar tegenover staan trouw, loyaliteit en toewijding: deugden die passen bij het volgen van Jezus. Het vergt oefening en volharding (discipline) om je deze eigenschappen eigen te maken. In mijn onderzoek sluit ik aan bij de gedachte dat disciplineren en het volgen van Jezus nauw met elkaar samenhangen en dat discipline noodzakelijk is om een trouwe volgeling van Jezus te zijn of worden.

⁴ www.encyclo.nl. Geraadpleegd op 20 maart, 2016. <http://www.encyclo.nl/begrip/disciplineren>.

⁵ Spr. 13:24, Spr. 22:6, Spr. 23:13-14, Spr. 29:17, Hebr. 12:11.

⁶ Hebreëën 12. (NBV)

Ten slotte vind ik het belangrijk om te benadrukken dat trouw en toewijding zouden moeten voortkomen uit liefde voor God en de naaste, en niet uit angst voor straf. Dit zou ik graag terug laten komen in mijn onderzoek en in mijn aanbevelingen voor de manier waarop wij leerlingen disciplineren. De discipline dient gericht te zijn op een van binnenuit komende behoefte tot gedragsverandering bij leerlingen, niet slechts op gehoorzaamheid aan het systeem uit angst voor straf.

1.6 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is het pedagogisch en theologisch doordenken en duiden van Bijbelse uitgangspunten met betrekking tot disciplineren, om zo te komen tot een goede verbinding tussen de Bijbel en het vraagstuk van disciplineren. Aan de hand daarvan kan een advies worden uitgebracht aan de opdrachtgever, zodat de resultaten van dit onderzoek kunnen worden toegepast in de onderwijspraktijk.

2. Onderzoeksmethode

Dit onderzoek bestaat uit zowel een literatuuronderzoek als een empirisch onderzoek. Het literatuuronderzoek leidt tot een Bijbels gefundeerde en theologisch doordachte visie op het disciplineren van leerlingen. Door het literatuuronderzoek zal zich een theoretisch kader vormen waarbinnen de pedagogische visie op disciplineren zal worden verhouden tot de theologische visie op disciplineren. Vervolgens zal ik op grond van de theorie en de praktijk conclusies trekken die ik zal vertalen naar een advies voor de opdrachtgever, EBVO De Passie. Aan de hand van een probleemstelling en een diagnose vormt zich een plan en mogelijk een wijziging in het beleid van EBVO De Passie in Utrecht.

Het literatuuronderzoek

Het literatuuronderzoek heeft tot doel het bestuderen van pedagogische en theologische uitgangspunten aangaande disciplineren. Door de lenzen van verschillende pedagogen en theologen bekijk ik het onderwerp disciplineren. Nadat ik in kaart heb gebracht welke uitgangspunten er worden aangereikt, zal ik deze – met inachtneming van de kennis en vaardigheden die ik daarvoor heb opgedaan tijdens mijn studie – pedagogisch en theologisch doordenken en duiden.

Voordat ik in het literatuuronderzoek over gewenst gedrag binnen de Nederlandse onderwijscontext kan schrijven, zal ik eerst de oorsprong en de huidige ideeën over straffen en belonen onderzoeken. Omdat er over ‘disciplineren’ veel is geschreven, maak ik een selectie in relevante literatuur. Hierbij baseer ik mij in ieder geval op dat wat Lawrence Kohlberg stelt over de morele ontwikkeling van kinderen in het Handboek ontwikkelingspsychologie (Verhofstadt-Deneve & van Geert) en dat wat is opgenomen in het Handboek voor Leraren (Geerts & Van Kralingen) met betrekking tot de verschillende visies op straffen, belonen en disciplineren binnen het onderwijs. Tevens zal ik mij verdiepen in de omgevingsfactoren die een rol spelen bij de morele ontwikkeling van kinderen aan de hand van de informatie die mij aangereikt is in het boek *Gunnende kerk* van Henk Bakker. Tenslotte zal ik uit het boek *Lessen in orde* van Peter Teitler pedagogische handvatten ontleen die toegepast kunnen worden op alternatieve methoden voor straffen binnen een moderne onderwijscontext.

De kennis over de morele ontwikkeling van een kind en de noodzaak van morele opvoeding, zal ik plaatsen in het licht van de theologie, waarbij ik verschillende Bijbelse principes met betrekking tot de morele opvoeding van kinderen voor het voetlicht zal plaatsen. Tevens portretteer ik God in de rol van de pedagoog als voorbeeld voor de opvoeder, beschouw ik de functie van de wet van Mozes in het kader van regelgeving en verklaar ik hoe de deugdelijke principes die de Bijbel aanreikt ingezet kunnen worden ten behoeve van de morele opvoeding van leerlingen binnen een christelijke onderwijscontext.

Het duiden van de Bijbelse uitgangspunten zal leiden tot een verbinding tussen de Bijbel en het vraagstuk van disciplineren in de huidige onderwijscontext. In het literatuuronderzoek besteed ik allereerst tenminste aandacht aan dat wat er is geschreven over *Usus Pedagogicus*. Ter verklaring en duiding van wat de Bijbel aandraagt zal ik onder andere Maarten Luthers’ visie op de tweevoudige werking van de wet en zijn betoog over de brief aan de Galaten bestuderen. De vraag wat als ‘theologisch doordacht’ disciplineren moet worden gezien zal ik beantwoorden aan de hand van mijn literatuurstudie en persoonlijke doordenking en duiding van dat wat de Bijbel aanreikt en dat wat verschillende theologen daarover reeds hebben verklaard.

Door deze tweeledige literatuurstudie ben ik uiteindelijk in staat om de Bijbelse uitgangspunten met betrekking tot disciplineren te duiden en af te zetten tegen pedagogische/onderwijskundige inzichten.

Het praktijkonderzoek

Het praktijkonderzoek krijgt vorm door allereerst feitenonderzoek te doen naar de regels van de school met betrekking tot disciplineren. Dit zal ik doen door middel van een diepte-interview met de medewerker van “Kamer013” (het verzuimlokaal). Middels dit interview ben ik in staat te beschrijven hoe er momenteel wordt gedisciplineerd op EBVO De Passie in Utrecht. Ik zal de vraag beantwoorden wanneer er een maatregel wordt genomen, welke maatregelen dit zijn en tot slot wat de verschillende effecten zijn van de genomen maatregelen. Vervolgens zal ik vragenlijsten uitzetten onder circa 75 collega’s, waarmee ik in kaart breng hoe vaak en wanneer er door de individuele collega’s wordt omgegaan met het disciplineren van hun leerlingen. Door deze stappen te doorlopen wordt duidelijk hoe er momenteel binnen de school wordt omgegaan met het disciplineren van de leerlingen en hoe effectief deze methoden gevonden worden. De gegevens uit het interview en de observatie en de vragenlijst zal ik inventariseren en analyseren. In een conclusie geef ik antwoord op de vraag naar de

effectiviteit van de verschillende disciplineringsmaatregelen en de vraag of er binnen het evangelische onderwijs behoefte is aan een Bijbelse verantwoorde visie op het disciplineren van leerlingen.

Mijn onderzoek is zowel beschrijvend, vergelijkend, definiërend, evaluerend als verklarend van aard.

3. Literatuuronderzoek

Middels dit literatuuronderzoek verklaar ik vanuit de pedagogiek en de theologie waarom er binnen het onderwijs disciplinair wordt opgetreden en heb ik, met het oog op het christelijk onderwijs, onderzocht welke morele kaders daarvoor door de Bijbel aangereikt worden. Van daaruit verklaar ik welke Bijbelse principes ingezet kunnen worden om leerlingen van een christelijke school aan te moedigen tot gewenst gedrag.

Pedagogisch kader

3.1 Straffen

---"I've learned that people will forget what you said,
people will forget what you did,
but people will never forget how you made them feel."---
Maya Angelou

3.1.1 De geschiedenis van straffen binnen het Nederlandse onderwijs

Mijn vader kan het zich nog herinneren als de dag van gisteren: de ring van meester Slingerland die langs zijn oor suisde om hem duidelijk te maken dat hij niet recht genoeg in de opstelling stond. Ook mijn moeder kan zich nog herinneren dat de meester een liniaal bij zich droeg om af en toe een corrigerende tik uit te delen. Strenge tucht was volgens hen nu eenmaal noodzakelijk om een kind te disciplineren en zijn zonden te laten inzien. Lijfstraffen werden vroeger gezien als een effectief middel om de orde te handhaven in de vaak overvolle klassen. Als een leerling ongehoorzaam was, gooide de leraar een 'pechvogel' van stof gevuld met zand naar hem toe, die hij vervolgens terug kon brengen in ruil voor een flink pak slaag. Ook de roe werd regelmatig gebruikt om een tik te geven op ontblote ruggetjes of achterwerken. De rechtvaardiging voor lijfstraffen kwam rechtstreeks uit de Bijbel. Er staat immers geschreven in Spreuken 13:24: *'Wie zijn zoon de stok onthoudt, haat hem. Wie hem liefheeft, tuchtigt hem'*. Lijfstraffen werden gezien als een *Bijbels verantwoorde opvoedingsmethode*.

Fysieke straffen zijn inmiddels taboe nadat er in 1820 al een algeheel landelijk verbod kwam op lijfstraffen op school (althoewel het nog heel lang zou duren voordat alle onderwijzers zich hieraan hielden). Op de gang gezet worden, in de hoek staan, nablijven of stapels strafregels schrijven bleven geliefde maatregelen om ongehoorzame leerlingen te straffen.

3.1.2 Behaviorisme: straffen en belonen

De oorsprong van straffen en belonen ligt in het *behaviorisme*.⁷ Het doel van straffen of belonen is het conditioneren van gewenst gedrag. Vanuit het behaviorisme is het heersende idee dat het belonen van gewenst gedrag en het negeren van ongewenst gedrag vaak de beste manier is om gedrag te beïnvloeden. Behavioristen hadden namelijk een groot geloof in de maakbaarheid van mens en dier, door hun gedrag te *conditioneren* middels het aanleren van een reactie op een geconditioneerde stimulus. Edward Thorndike (1874-1949), een van de bekendste Amerikaanse behavioristen, deed veel experimenten met straatkatten en ontdekte onder andere dat het belonen van gewenst gedrag veel effectiever is dan het bestraffen van ongewenst gedrag. Thorndike voerde de zogenaamde *Law of effect* in, wat inhoudt dat een individu verschillende gedragingen vertoont. Als bepaald gedrag een positief effect veroorzaakt, zal de persoon dit gedrag vaker gaan vertonen en in het geval van een negatief effect minder vaak.⁸

Hoewel bepaalde inzichten vanuit het behaviorisme vandaag de dag nog nuttig zijn, is het conditioneren zoals Thorndike dit met zijn katten deed inmiddels wel achterhaald. Het nadelige effect van straffen en belonen is dat meestal alleen het uiterlijke gedrag verandert als er sprake is van

⁷ Het behaviorisme (afgeleid van het Engelse 'behaviour' = gedrag), is een stroming binnen de wetenschapsfilosofie die zich uitspreekt over de onderzoeksmethoden en het onderzoeksdomein van de psychologie. Het behaviorisme is dus een filosofie achter de psychologie. Psychologie wordt door het behaviorisme gedefinieerd als de wetenschappelijke studie van het gedrag.

⁸ Geerts, W., & Kralingen, R. van. *Handboek voor leraren*, 30-31.

conditionering. Een kind leert dat er goed en slecht gedrag is, maar leert niet waarom het gedrag gewenst of ongewenst is. Zodra er geen dreiging is voor straf, bestaat de kans dat een kind weer ongewenst gedrag gaat vertonen. Of, wanneer er geen sprake is van een beloning, bestaat de kans dat een kind geen gewenst gedrag meer vertoont.

Kortom, door te straffen en belonen vindt meestal geen *verinnerlijking*⁹ plaats van gewenst gedrag. Uiteraard rijst hieruit de vraag op hoe gewenst gedrag dan *wel* geïnternaliseerd kan worden. Hier kom ik in paragraaf 3.2 op terug.

3.1.3 Hoe effectief is straffen?

Dagblad Trouw deed in 2010 in samenwerking met CNV Onderwijs onderzoek naar straf in het voortgezet onderwijs. De klas uit sturen is volgens dit onderzoek het meest 'populair': twee derde van de ruim drieduizend ondervraagde leraren gaf toe dit regelmatig te doen. Veel docenten betwijfelen echter of deze straf wel werkt. *"Leerlingen zijn alle soorten straffen al gewend. Niets werkt nog"*, aldus een leraar. Ongeveer een derde van de ondervraagden moet steeds in dezelfde klas optreden.¹⁰

Naast een leerling de klas uitsturen bleek nablijven een vaak toegepaste straf. De meest voorkomende reden om te disciplineren was brutaliteit en overtreding van normen. Vooral beginnende docenten in het onderwijs delen volgens het onderzoek vaak straf uit. Zo'n tachtig procent van de startende leraren stuurt wel eens een leerling de klas uit, tegen zestig procent van de docenten die langer dan twintig jaar onderwijservaring hebben. Eén op de vijf oudere leraren vindt overigens dat een goede docent nooit hoeft te straffen.

Ook drs. H. Velderman, als docent verbonden aan het Seminarium voor Orthopedagogiek in Utrecht, zet zijn vraagtekens bij het nut van het uitsturen. Velderman deed vijf jaar lang promotieonderzoek naar de effectiviteit van "verwijderen uit de klas" aan de Universiteit Utrecht. Hij kwam tot de conclusie dat de straf 'uitsturen' voor de meeste kinderen helemaal niet zo erg is. *"Zij zijn ongemotiveerd en willen vaak niets liever dan er uit gestuurd worden. Voor de leraar is het ook niet fijn, want het is zijn taak om leerlingen les te geven en iemand iets te leren in plaats van weg te sturen"*, aldus Velderman.¹¹ De beroepsgroep die lesgeeft vraagt zich überhaupt af of straffen wel de beste optie is bij het stimuleren van gedragsverandering. Van Veen en Verhaaren concluderen in hun onderzoek naar de effectiviteit van het schrijven van strafregels, in navolging van het pleidooi van orthopedagoge Astrid Boon¹², dat de effectiviteit hiervan verre van bewezen was.¹³

Wie onderzoek doet naar de effectiviteit van straffen binnen het Nederlandse onderwijs komt al snel tot de conclusie dat er een grote diversiteit aan meningen bestaat. Aan de ene kant staan de ervaren leerkrachten die menen dat een goede docent nooit zou hoeven straffen, daar tegenover de beginnende docent die zich genoodzaakt voelt om de uitstuurmethode¹⁴ toe te passen als laatste redmiddel. Aan de ene kant staan pedagogen die menen dat men meer met kinderen in gesprek moet gaan, daar tegenover orthopedagogen die juist beweren dat er minder gepraat en meer aangepakt moet worden. Gezinus Wolters, universitair hoofddocent cognitieve psychologie aan de Universiteit Leiden, noemt in het onderzoek van Van Veen en Verhaaren (2010) dat er veel nuttig onderzoek wordt gedaan naar straffen en belonen, maar dat dit volgens hem niet eenvoudig is omdat de resultaten onduidelijk zijn. Uit diverse onderzoeken is namelijk gebleken dat zowel straffen als belonen kan leiden tot gedragsbeïnvloeding en dat het per persoon verschilt welke straf of beloning effectief is.

⁹ Internalisering of verinnerlijking verwijst naar alle processen waarbij de innerlijke wereld wordt opgebouwd en waardoor er innerlijke structuur ontstaat. Intersubjectieve gegevens worden getransformeerd tot intersubjectieve; bijvoorbeeld internalisering van een conflict, een verbod, een objectrelatie et cetera. (bron: psychoanalytischwoordenboek.nl).

¹⁰ Klas uitsturen meest gebruikte straf. (2010, 03 december). Geraadpleegd van <https://www.cnvo.nl/nc/actueel/nieuws/onderwijs-nieuws/nieuws-details/article/klas-uitsturen-meest-gebruikte-straf.html>

¹¹ Velderman, H. (2005). Time-out or switch? (KG-publicatie nr. 7.). Geraadpleegd van file:///Users/marionvandenberge/Downloads/KG07_huisstijl.pdf

¹² Orthopedagoge Astrid Boon pleit in haar boek *'straf/regels'* voor het (her)invoeren van schrijfstrafwerk.

¹³ Veen, D. van, & Verhaaren, N. (2010, 7 december). Effectiviteit strafregels vooralsnog verre van bewezen. Geraadpleegd van <http://www.journalistiekennieuwemedia.nl/NC/?p=3578>

¹⁴ Het begrip 'uitstuurmethode' is tijdens het schrijven van dit onderzoek tot stand gekomen en betreft de methode van het verwijderen van een leerling uit de les vanwege het vertonen van ongewenst gedrag.

3.1.4 Pleidooi voor straffen

In een interview dat in 2010 online werd gepubliceerd in *De Reformatorische School Magazine*, legt orthopedagoog drs. Astrid Boon uit waarom ze kritisch is over het gebrek aan strafmaatregelen binnen het Nederlandse onderwijs.¹⁵ *“Op een gegeven moment zijn we straffen en sancties een depressieve manier van omgaan met kinderen gaan vinden. Straffen betekende dat je kinderen “africhtte”. We gingen dat stuk van de pedagogiek, dat een deel van het pedagogisch handelen is, in diskrediet brengen. We vonden dat we alleen positief moesten stimuleren, dat was progressief. We gingen uit van een positief mensbeeld waarbij kinderen vanuit hun intrinsieke motivatie, bij een goede uitleg, deden wat de volwassenen van belang vonden”* aldus Boon.¹⁶

Volgens Boon brak er een tijd aan waarin het modern werd om een dialoog met leerlingen aan te gaan. Men dacht dat het goed zou zijn als de opvoeder meer op gelijke voet zou staan met de leerling. De opvoeder moest in samenspraak met de leerling komen tot afspraken en daarbij hoopte men in te spelen op de intrinsieke motivatie van de puber om zich morgen en overmorgen aan de gisteren gemaakte afspraken te houden. Let wel, we hebben het hier over beteugeling van dwars puberaal gedrag. Volgens Boon werden echter de enorme impulsen waaronder onze pubers gebukt gaan enorm onderschat. Natuurlijk zijn kinderen het met opvoeders eens als je hen wijst op hun foute gedrag en vinden ze ook dat het niet meer mag gebeuren. Maar pubers zijn dat de volgende keer gewoon weer vergeten.

Volgens Boon hebben veel leerkrachten schroom om straf te geven als regels overtreden worden en, omdat er minder consequent straf wordt gegeven, ontstaan er ook steeds meer overtredingen. En omdat er meer overtredingen zijn, wordt de norm steeds vager. Het is volgens Boon belangrijk dat de docent door zijn omgeving wordt gesteund bij het handhaven van de regels in de klas. Te vaak wordt het handhaven van de orde door de schoolleiding op het bordje van de docent gelegd en dat is jammer. Docenten kunnen elkaar juist helpen en zouden elkaar hierin juist moeten steunen. Om effectief orde te houden en grenzen aan te geven is het van belang dat alle opvoeders, zowel ouders als leerkrachten, solidair zijn met elkaar. Niemand zou zich er vanaf mogen maken met “ik hoef die sanctie niet toe te passen, want bij mij luisteren de leerlingen toch wel”. aldus Boon.¹⁷

Tenslotte zegt Boon met haar visie op straffen juist op te komen voor de kinderen die lijden onder al die chaotische lessen, voor de docent die niet toekomt aan lesgeven door de ordeverstoringen en ook voor de leerling die er telkens uitgestuurd wordt en daardoor lessen mist en onvoldoendes haalt. Straffen is - net als belonen - een integraal onderdeel van de opvoeding van kinderen. Je kunt niet zonder. *“We willen zo graag belonen, maar als je prijzenswaardig gedrag afdwingt kun je zoveel te meer belonen”*, aldus Boon (2010).

¹⁵ Bregman-de Groot, A., & Vermeulen, H. (2010). Astrid Boon pleit voor schrijfstraffen. Geraadpleegd van <http://www.drs-online.nl/artikel.php?ID=867>

¹⁶ Bregman-de Groot & Vermeulen, Astrid Boon pleit voor schrijfstraffen. 1.

¹⁷ Bregman-de Groot & Vermeulen, Astrid Boon pleit voor schrijfstraffen. 1.

3.2 Gedragsontwikkeling bij kinderen

---“We change our behaviour
when the pain of staying the same
becomes greater than the pain of changing.
Consequences give us the pain that motivates us to change.”---
Henry Cloud

3.2.1 Internalisering van gewenst gedrag

Eerder in dit literatuuronderzoek werd al geconstateerd dat straffen en belonen, zoals we dat kennen vanuit het behaviorisme, meestal niet leidt tot geïnternaliseerd gewenst gedrag. Wanneer in dit onderzoek gesproken wordt over gewenst gedrag, betreft dit alle activiteiten die we positief beoordelen en die we waar kunnen nemen bij kinderen.

Bij internalisering van gewenst gedrag is het van groot belang dat kinderen zich intrinsiek verbonden voelen met de normen en waarden die gelden in de context waarin zij zich bevinden. Dit noemt men ook wel *morele ontwikkeling*. Bij de morele ontwikkeling van kinderen gaat het erom dat zij onderscheid leren maken tussen wat goed en wat verkeerd is. Volgens dr. Martin Hoffman komen kinderen niet zomaar tot moreel inzicht en moreel handelen, maar gaat daar een lang proces aan vooraf, waarbij empathie een belangrijke rol speelt.¹⁸ Morele ontwikkeling begint met het vermogen om te voelen en begrijpen wat anderen ervaren. Opvoeders spelen in dit verband een zeer belangrijke rol. In de periode tussen het tweede en tiende levensjaar proberen ouders gemiddeld 15.000 keer per jaar het gedrag van het kind te veranderen of bij te sturen. Wanneer ouders daarbij focussen op het perspectief en de gevoelens van anderen, en tevens de uitwerking van het eigen gedrag van het kind verhelderen, leveren zij een krachtige bijdrage aan de morele ontwikkeling.¹⁹

De invloedrijke Amerikaanse psycholoog Lawrence Kohlberg (1927-1987) verwierf bekendheid vanwege zijn stadiumtheorie over de morele ontwikkeling van kinderen en adolescenten.²⁰ Ondanks dat er veel kritiek is op de theorie van Kohlberg, met name als het gaat om de opeenvolging van de verschillende stadia die hij onderscheidt, is het toch waardevol hoe zijn theorie laat zien op welke wijze kinderen moreel redeneren. Kohlberg onderscheidt drie stadia in de morele ontwikkeling:

- 1- Het preconventionele stadium
- 2- Het conventionele stadium
- 3- Het postconventionele stadium

In het *preconventionele stadium* doet een kind alles om straf te vermijden. Kinderen gedragen zich in deze fase volgens de geldende regels en houden rekening met straf en beloning. De regels zijn dus nog niet geïnternaliseerd.

In het *conventionele stadium* nemen kinderen de regels over. Ze ontwikkelen besef dat het naleven van regels en wetten sociale waardering oplevert en dat regels en wetten nodig zijn om een sociaal systeem te kunnen laten functioneren. Een kind van ongeveer tien jaar wil graag goedkeuring en waardering vanuit de sociale omgeving. Het wil regels naleven omdat het een goede relatie wil onderhouden met de personen om hem heen. Het kind let op wat de mensen om hen heen verwachten en probeert aan die verwachtingen te voldoen.

In het *postconventionele stadium*, de *adolescentieperiode*,²¹ ontwikkelen jongeren morele principes die los staan van de standpunten van opvoeders en leeftijdsgenoten. Het wat oudere kind in deze

¹⁸ Dr. Martin Hoffman, hoogleraar psychologie aan de New York University, werd met name bekend om zijn werk met betrekking op het ontwikkelen van empathie in relatie tot morele ontwikkeling.

¹⁹ Hoffman, *Empathy and moral development*, 29-34.

²⁰ Verhofstadt-Deneve & van Geert, *Handboek ontwikkelingspsychologie*, 200-212.

²¹ Geerts en van Kralingen beschrijven in hun boek *Handboek voor leraren* op blz. 74 de adolescentiefase als de periode van iemands leven tussen de basisschooltijd en volwassenheid (10-22 jaar). Daar ga ik in dit onderzoek ook vanuit.

leeftijdscategorie voegt zich vooral naar wat vrienden, de *peergroup*,²² goed of verkeerd vinden. Ze willen bijvoorbeeld 'cool' gevonden worden door de groep en willen geen afwijkende mening hebben. Zij vinden goed en normaal wat de groep of een idool goed en normaal vindt en ontwikkelen zo hun eigen *waardepatroon*.

Kohlberg vindt het belangrijk dat mensen beseffen dat zij zelf morele waarden en normen kunnen bedenken en ontwikkelen. Hij maakt echter wel onderscheid tussen denken en doen. Iemand die morele waarden en normen heeft, hoeft daar nog niet noodzakelijk naar te leven.

3.2.2 De puberteit en het puberbrein

Vanwege de relevantie van dit onderzoek voor het middelbaar onderwijs, zal ik in het bijzonder de psychologische omstandigheden die van invloed zijn op de morele ontwikkeling van adolescenten belichten. Wat gebeurt er allemaal met een puber en het puberbrein?

De puberteit gaat gepaard met veranderingen in gedrag, gedachten, wensen en gevoelens. Jongeren zijn daarmee –onbewust– bezig zich een beeld te vormen van zichzelf aan de hand van vragen als: wie ben ik eigenlijk, wat wil ik en wat kan ik? Dit resulteert in de ontwikkeling van een identiteit.²³ Voordat adolescenten het gevoel hebben dat ze - ondanks uiteenlopende situaties en stemmingen - toch één en dezelfde persoon zijn, maken ze de nodige ontwikkelingen door waarin ze typerend gedrag vertonen voor de ontwikkeling die ze doormaken. Pubers gaan zich langzaam maar zeker losmaken van hun ouders en zetten daarmee een stap in de richting van volwassenheid. De mening van hun peergroep wordt des te belangrijker. De puberteit is de fase van experimenteren met de vele keuzemogelijkheden op uiteenlopende gebieden: seksualiteit, identiteit, waarden en normen, cognitieve mogelijkheden en spiritualiteit. Deze fase van experimenteren kan soms heel ver gaan en soms zelfs te ver. Het opmerkelijke is dat jongeren wel weten dat hun gedrag niet goed is, maar er toch niet mee lijken te kunnen stoppen.

Veel van de hierboven beschreven kenmerken zijn het gevolg van de op die leeftijd nog niet afgeronde ontwikkeling van het brein. Volgens Dick Swaab in *Wij zijn ons brein* (2010) zijn opvoeders van pubers soms de plaatsvervangende *prefrontale cortex*.²⁴ De reden daarvan is dat pubers nog niet beschikken over rijpe hersenen die hen in staat stellen om te plannen, te organiseren, morele kaders te bepalen of grenzen aan te geven. Het puberbrein is zich aan het ontwikkelen en de puber kan dus nog niet altijd intrinsiek kiezen voor de juiste dingen of het juiste gedrag. Dat is niet altijd onwil. Kinderen moeten zich dit nog eigen maken. Het goede nieuws is dat, vanwege het razende tempo waarin aan verbinding wordt gewerkt in de puberhersenen, er veel geleerd kan worden en talenten tot bloei kunnen komen. Er kunnen daardoor wel situaties ontstaan waarbij het nuttig is als opvoeders fungeren als externe prefrontale cortex. Het vereist echter enige gevoeligheid om te ontdekken wanneer het experimenteren begrensd dient te worden en wanneer de puber ruimte nodig heeft om te experimenteren. Het is in deze fase noodzakelijk om de puber te laten inzien wat de gevolgen zijn van zijn eigen gedrag en hem zelf de consequenties te laten dragen. Op die manier worden de grenzen van zijn gedrag mede geïnternaliseerd.

3.2.3 Het belang van grenzen

Jaren geleden hoorde ik van het hoofd van de Bijbelschool waar ik studeerde een mooi voorbeeld over de noodzaak en het effect van grenzen. Hij vertelde ons over een psychologisch experiment dat was uitgevoerd onder kleuters, waarbij de effecten van een hek rondom een speeltuin en de invloed daarvan op hun angstniveaus in kaart werden gebracht. Leerkrachten moesten hun leerlingen tijdens het gebruikelijke pauzemoment meenemen naar een speelveld waar geen hekken stonden. De kinderen konden spelen zoals ze dat altijd deden. Dezelfde leerlingen werden meegenomen naar een vergelijkbaar speelveld waarbij grenzen aangegeven waren door middel van een hek. In het eerste scenario verdrongen de kinderen zich allemaal om de leerkracht, bang om haar uit het oog te verliezen. Het tweede scenario liet drastisch andere resultaten zien, waarbij de kinderen zich vrij

²² Een '*peergroup*' is een groep mensen uit de samenleving, die een vergelijkbare leeftijd, status, belang of belangstelling hebben. Een *peergroup* wordt ook wel de '*vriendengroep*' of '*vriendenkring*' genoemd.

²³ Geerts & van Kralingen, *Handboek voor leraren*, 73-77.

²⁴ Swaab, *Wij zijn ons brein*, hoofdstuk 5.

voelden om hun omgeving te verkennen binnen de gestelde grenzen.

De overweldigende conclusie was dat kinderen met een bepaalde beperking zich veiliger voelden in de speeltuin dan kinderen zonder begrenzing. Zonder een hek waren de kinderen niet in staat om een bepaalde grens of beperking te zien waardoor zij minder geneigd waren om hun verzorger te verlaten. Met grenzen, in dit geval een hek, voelden de kinderen zich op hun gemak om de hele omgeving te verkennen. Zij konden zich afscheiden van de verzorger en zichzelf blijven ontwikkelen in het besef dat ze zich in een veilige omgeving bevonden binnen de beperkingen van het hek.²⁵

Ondanks dat dit voorbeeld van toepassing is op jonge kinderen, ben ik van mening dat deze lijn door te voeren is naar jongeren in de adolescentie. Opvoeders dienen pubers te helpen door grenzen aan te reiken waarbinnen pubers zich veilig kunnen bewegen wanneer zij aan het experimenteren zijn. Opvoeders kunnen in gesprek pubers leren reflecteren op hun gedrag en de consequenties die eraan verbonden zijn op korte en lange termijn. Op deze manier helpen opvoeders kinderen orde te scheppen in de chaos aan prikkels en leert het kind om weloverwogen beslissingen te nemen.

3.2.4 Evenwichtig opvoeden

Een pionier op het gebied van een positieve benadering van opvoeden is Marshall Rosenberg (1934 - 2015). Deze Amerikaanse psycholoog - en de bedenker van het model van 'Nonviolent Communication' (Geweldloze Communicatie) - is van mening dat men straffen en belonen niet nodig heeft om kinderen te helpen opgroeien tot respectvolle en krachtige mensen die iets willen bijdragen aan de maatschappij.²⁶ Ook Alfie Kohn (1957), auteur van onder andere 'Punished by Rewards' (Belonen is een Straf), roept vandaag de dag ouders op om te stoppen met straffen en belonen. Kohn beweert dat men, door middel van straffen en belonen, kinderen leert dat liefde niet vanzelfsprekend is maar dat ze er eerst iets voor moeten doen.²⁷

Als aan opvoeders wordt gevraagd wat ze willen bereiken met de opvoeding zegt men over het algemeen: we willen dat onze kinderen later gelukkige, morele, empathische mensen worden en dat ze opgroeien tot onafhankelijke, kritische denkers. Volgens Kohn bereikt men dat dus niet door kinderen te leren gehoorzamen, maar door ze te laten oefenen met sociaal gedrag. In een interview met *j/mouders* legt Kohn uit dat een straf op de lange termijn niets oplevert omdat opvoeders niet aan de relatie met een kind werken als het straf krijgt.²⁸ Bovendien komt men er door het gedrag te bestraffen niet achter welke emotie er achter het gedrag van het kind schuilgaat. Er kunnen verschillende redenen zijn voor gedrag, dus consequent met straf reageren is volgens Kohn eigenlijk onlogisch. Door met een kind te praten, emoties serieus te nemen en samen een oplossing te zoeken, leert het kind rekening te houden met anderen doordat de opvoeder ook rekening met hem houdt. 'Opvoeden in vertrouwen', is zijn advies.

Opvoeden in vertrouwen betekent niet alleen opvoeden zonder straffen, maar ook zonder belonen. Als een kind niet gestraft wordt, maar wel beloning krijgt dan is het signaal van de opvoeder nog steeds dat liefde geconditioneerd is. Een compliment geven aan een kind dat rustig aan het tekenen is, of een ijsje geven als het niet gehuild heeft tijdens zwemles zijn volgens Kohn allemaal voorbeelden van hoe ouders de liefde voor hun kinderen tot 'handelswaar' maken. Het is tegenwoordig een trend om kinderen niet meer te straffen, maar vervolgens zien we dat ouders wel blijven belonen. Deze methode is niet effectief omdat het kind uit balans raakt, verward wordt en nog steeds uiterlijk gewenst gedrag aangeleerd krijgt zonder dat het motief internaliseert.

Sinds de jaren '70 van de vorige eeuw heerst tevens een trend om kinderen een flinke dosis eigenwaarde mee te geven. De nadruk is sindsdien komen te liggen op het kweken van gelukkige en productieve volwassenen die van zichzelf hebben leren houden als kind. Kritiek en lijfstraffen hebben

²⁵ Ik heb getracht de bron te achterhalen van dit wetenschappelijke onderzoek, maar dit is mij tot op heden niet gelukt. Wel zijn er in diverse artikelen verwijzingen te vinden naar dit onderzoek. Het voorbeeld berust mogelijk op een veelgebruikte mythe.

²⁶ Rosenberg, *Non-Violent Communication, A Language of Life*, 13-14.

²⁷ Kohn, *Punished by Rewards*, 3-4.

²⁸ Alfie Kohn: Stop met straffen en belonen. (z.j.). Geraadpleegd van <https://www.jmouders.nl/ouders/straffen-en-belonen/grenzen-stellen/interview-met-alfie-kohn-stop-met-straffen-en-belonen>

daarom plaats moeten maken voor veelvuldig prijzen en complimenteren. Op het eerste gezicht lijkt dit een logische ontwikkeling, met positiviteit bereik je immers meer dan met negativiteit, maar er zit een keerzijde aan deze complimenteuze opvoeding. Opvoeders zijn geneigd om kinderen te vertellen hoe goed, slim en mooi ze zijn en prijzen hen om iedere prestatie. Het is zelfs niet ongebruikelijk dat ouders hun kinderen vertellen dat ze beter zijn dan hun leeftijdsgenootjes. Het is begrijpelijk dat ouders dat van hun eigen kinderen vinden, maar of het ook uitgesproken moet worden is maar de vraag. Overwaardering kan leiden tot narcistische trekjes, waarbij het kind zichzelf hoger gaat achten dan zijn omgeving. Natuurlijk moeten kinderen geprezen worden voor hun prestaties, maar niet omdat ze beter zijn dan hun leeftijdsgenootjes.

Daarnaast zou het goed zijn als opvoeders kinderen leren om met kritiek om te gaan waardoor zij leren accepteren dat zij niet perfect zijn, en dat ook niet hoeven zijn. De druk om te presteren is voor sommige kinderen tegenwoordig torenhoog. Maar waarom moet een kind goed presteren, of zelfs beter zijn dan het kind van de buren? Het is niet erg als een kind niet 'perfect' is. Kinderen mogen onderuit gaan, pijn en teleurstelling ervaren, fouten maken, falen en vooral leren van al deze dingen. Een kind moet inzien wat de consequenties zijn van zijn eigen gedrag om hiervoor verantwoordelijkheid te leren dragen. Opvoeders moeten kinderen die ruimte gunnen en er voor waken dat ze kinderen overal voor beschermen als 'helikopterouders'.²⁹

²⁹ Het fenomeen 'helikopterouders' doet zich vandaag de dag veelvuldig voor. Helikopterouders zijn ouders die als overbezorgde en sturende helikoptertjes boven de hoofden van hun kroost blijven rondcirkelen om te kijken of het wel goed met ze gaat. De bedoelingen achter dit overdreven bemoeizuchtige en beheersende gedrag zijn ongetwijfeld goed, maar het gevolg is dat kinderen van zulke ouders vaak minder zelfstandig zijn, neurotischer, minder open staan voor contacten en mogelijk zelfs persoonlijkheidsstoornissen ontwikkelen, zegt psycholoog N. Montgomery van Keene State College in New Hampshire (VS). Montgomery's onderzoek wijst uit dat dit overbezorgde en beheersende gedrag als resultaat kan hebben dat kinderen minder goed in staat zijn om zelfstandig een leven op te bouwen. (Bron: Segrin, C. (z.j.). Overparenting, child, problems and family environment.)

3.3 Morele opvoeding binnen de Nederlandse onderwijscontext

---“Education without values, as useful as it is, seems rather to make man a more clever devil.”---
C. S. Lewis

3.3.1 De invloed van omgevingsfactoren

De hulpbehoevendheid van kinderen in het navigeren door het complexe moderne leven, maakt het noodzakelijk dat zij zorgvuldig met normen en waarden worden opgevoed. In het boek *Gunnende Kerk* legt dr. Henk Bakker uit dat mensen niet autonoom zijn in het bedenken van waarden, maar tot morele keuzes komen in samenhang met hechte en betekenisvolle relaties. Waar mensen elkaar zoeken, ontstaan gevoelens van waardering, afhankelijkheid, intimiteit en respect. Gedeelde normen en waarden ontstaan in een morele sfeer van gezonde gehechtheid en afhankelijkheid. Hij citeert de pedagoog M.J. Langeveld, die een halve eeuw geleden al aangaf dat een mens een wezen is dat opvoedbaar is en opgevoed moet worden om aanspraak te kunnen maken op een ontwikkeld geweten. “*Er zijn opvoeders bij nodig om kinderen te laten uitgroeien tot verantwoordelijke volwassenen. Mensen hebben medemensen nodig om gevoeligheid voor waarden te ontwikkelen*”, aldus Bakker.³⁰

Verderop legt hij uit dat waarden richting geven aan het leven en de mens zonder waarden gedesorienteerd is. Opvoeden betekent volgens Bakker: “*met de hulp van anderen de morele ruimte van diverse sociale verbanden leren kennen en verstaan*”.³¹ Zo ontstaat er een geweten omdat men leert aanvoelen wat de regels en waarden zijn van het sociale leven. Bakker schrijft dat een mens zich bij persoonlijkheidsontwikkeling geruime tijd in een hechte en sociale omgeving waarden en normen eigen maakt. Zodra iemand min of meer van harte ‘ja’ zegt is er sprake van ‘verinnerlijking’, een innerlijk akkoord. Het is volgens hem echter vanzelfsprekend dat voor zo’n innerlijk akkoord een sociale omgeving met een zekere mate van stabiliteit, warme en intimiteit noodzakelijk is. Juist in een stabiele morele ruimte van warmte en intimiteit wordt van mens op mens veel kostbaars overgedragen, waardoor een proces van innerlijke verfijning van waarden plaats kan vinden en de wereld als zinvol en betekenisvol ervaren kan worden.

Volgens Bakker is er binnen de sterk geïndividualiseerde wereld om ons heen sprake van een *autonome* waardebepaling. Ieder mens wil voor zichzelf bepalen wat waardevol is. De huidige maatschappij is een leefstijlmaatschappij en een keuzecultuur die ons buitengewoon veel mogelijkheden aanreikt om het leven te waarderen. Het ‘expressieve individualisme’, dat sterk gericht is op de permanente zelfvervulling van de enkeling, is kenmerkend voor deze tijd. Het is lastig voor jongeren om in deze prestatie maatschappij hun weg te vinden en zichzelf niet kwijt te raken. Prestatiedruk, verveling en oververmoeidheid zijn allerlei negatieve kenmerken van de zoektocht naar persoonlijke authenticiteit. Gewoon bestaan is niet meer voldoende, er moet altijd iets bovenop. Dat is de zoektocht van de grenzeloze generatie naar ultiem geluk. Het is een valse voorstelling van zaken dat alleen het hebben van correcte lifestyle-symbolen indiceert dat men een geslaagd leven heeft. Intrinsiek geluk is echter niet maakbaar al zou men dat soms wel willen. “*Nederlandse jongeren dreigen te verdrinken in een geluksideaal van uiterlijke kicks, geld, status, netwerken en genieten en om dit te bereiken gaan ze over grenzen heen*”, stelt Bakker.³² Deze grenzeloosheid werkt volgens Bakker opportunistisch in de hand en houdt in dat iemand doet wat hem uitkomt, wanneer het hem uitkomt en wat hem het meeste voordeel oplevert.

Het door Bakker genoemde Motivaction rapport (2009) over de ‘grenzeloze generatie’, dat is verwerkt in het boek *De grenzeloze generatie en de eeuwige jeugd van hun opvoeders*, stelt dat opvoeders meer regie moeten voeren en deze ook naar zich toe moeten trekken als het aankomt op het overdragen van levenswaarden. Volgens dit onderzoeksrapport hebben Nederlandse jongeren echter geen boodschap aan hun opvoeders, omdat ook zij in hun kindstijd zijn blijven hangen, behept met een ‘forever young’-ideaal.³³ Opvoeders dragen nauwelijks waarden over die de ontwikkeling van een gezonde antenne helpen mogelijk maken. Bakker waarschuwt, naar aanleiding van dit onderzoek,

³⁰ Bakker, *Gunnende kerk*, 10.

³¹ Bakker, *Gunnende kerk*, 11.

³² Bakker, *Gunnende kerk*, 21.

³³ Spangenberg & Lampert, *De grenzeloze generatie*, 59, 80-83, 25-26, 192-193, 195.

voor een *verwencultuur* die voortkomt uit een typisch jarenzeventig antiautoritair gelijkheidsideaal.³⁴ Er is een zekere mate van begeleiding nodig om op jongeren een antenne voor normen en waarden over te dragen.

Tenslotte wijst Bakker de lezer erop dat op gezag geen taboe hoort te rusten en al evenmin op karakterkwaliteiten als eerbied voor je medemens, beleefdheid, zelfbeheersing en intermenselijke terughoudendheid.³⁵ Deze gedachte sluit aan bij de asymmetrische opvoeding die Ter Horst noemt in zijn boek *Onderwijzen is opvoeden* (2003).³⁶ Ter Horst gaat uit van een ongelijke gezagsverhouding tussen de opvoeder en de persoon-in-wording die aan opvoeding aangelegd is. Van de opvoeding komt volgens Ter Horst niets terecht zonder opvoedingsgezag. Opvoedingsgezag berust op vertrouwen. In een onderwijscontext houdt dit in dat de leerling erop kan vertrouwen dat de leerkracht probeert een persoonlijke leermeester te zijn. De leerkracht kan erop vertrouwen dat de leerling hem als zodanig aanvaardt. Je krijgt opvoedingsgezag door het te winnen, gaandeweg in de dagelijkse dialogische omgang, aldus Ter Horst (2003).

3.3.2 De grenzeloze generatie

Naar aanleiding van alle commotie en publiciteit rondom het boek *De grenzeloze generatie en de eeuwige jeugd van hun opvoeders* van Spangenberg en Lampert (2009), heeft Motivaction in samenwerking met de uitgever Nieuw Amsterdam een representatief opinieonderzoek uitgevoerd naar een aantal actuele thema's met betrekking tot opvoeding en vorming. Het boek had duidelijk een gevoelige snaar geraakt en het thema jeugd en opvoeding bleek prominent deel uit te maken van de maatschappelijke agenda. Uit dit opinieonderzoek kwam naar voren dat Nederlanders zich zorgen maken over de kwaliteit van de samenleving en het bredere opvoedingsklimaat. De meeste zorgen betreffen de verharding van de samenleving (78%), tijdgebrek bij ouders (77%), gebrek aan solidariteit (72%), de kwaliteit van opvoeding (71%), hoe de samenleving zich ontwikkelt (70%) en de kwaliteit van het onderwijs (68%). Volgens de meerderheid van de ondervraagden stellen ouders te weinig grenzen en verlangt de bevolking naar een andere, strengere, stijl van opvoeden. Opvallend is dat 55% van de jongeren uit de *'grenzeloze generatie'* het er mee eens is dat ouders meer grenzen moeten stellen. Ook is onderzocht wie Nederlanders als eerste verantwoordelijk achten voor de opvoeding en vorming van kinderen. De resultaten laten zien dat de overgrote meerderheid (98%) de meeste verantwoordelijk bij de ouders legt, gevolgd door leerkrachten (78%) en familie (76%). Van de jongeren ziet 86% leerkrachten als verantwoordelijk voor opvoeding en vorming.³⁷

Opvallend aan dit onderzoek is de conclusie dat de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de opvoeding van kinderen zowel bij ouders als bij leerkrachten ligt. Jongeren verwachten dat leerkrachten hen opvoeden en stellen hen zelfs verantwoordelijk. Er is dus blijkbaar behoefte aan persoonlijkheidsopvoeding, ook binnen het onderwijs. Lawrence Kohlberg stelde ook dat de morele ontwikkeling van kinderen bevorderd kan worden door onderwijsgeven. Werk aan de winkel dus voor leerkrachten.

3.3.3 Bildung in het onderwijs

De behoefte aan meer *persoonlijkhedsoopvoeding* binnen het onderwijs lijkt, gezien de uitkomsten van het Motivaction onderzoek en de verwachtingen die men van de rol van de leerkracht heeft, een vanzelfsprekendheid. Ook studentenbonden en jongerenorganisaties pleiten voor vorming in het onderwijs, blijkt uit een zeer recent artikel van De Nationale Onderwijsgids³⁸. *Bildung*, het Duitse woord voor 'vorming' in het onderwijs krijgt steeds meer gehoor onder scholieren en studenten. Het onderwijs in Nederland geeft volgens bonden en jongerenorganisaties te weinig aandacht aan de ontwikkeling van het individu en het geven van uitdagend, persoonlijk en prikkelend onderwijs. Slechts het opdoen en herproduceren van kennis, door het maken van toetsen of tentamens, is volgens jongeren niet meer voldoende om hen goed voor te bereiden op het leven na de opleiding en op de

³⁴ Bakker, *Gunnende kerk*, 22.

³⁵ Bakker, *Gunnende kerk*, 22.

³⁶ Ter Horst, *Onderwijzen is opvoeden*, 48-49.

³⁷ Spangenberg & Lampert, *Betere samenleving vraagt om andere opvoeding*, 2-3.

³⁸ Studentenbonden en jongerenorganisaties pleiten voor 'Bildung' in het onderwijs. (2016, 31 mei).

Geraadpleegd van <https://www.nationaleonderwijsgids.nl/universiteit/nieuws/33238-studentenbonden-en-jongerenorganisaties-pleiten-voor-Bildung-in-het-onderwijs.html>

veeleisende arbeidsmarkt.

Tegenwoordig wordt met *Bildung* dus een persoonlijke, brede, betrokken en bewuste vorming bedoeld. *Bildung* is oorspronkelijk echter een begrip dat wordt toegeschreven aan de Duitse geleerde en diplomaat Wilhelm von Humboldt (1767-1835). De *Bildung* waarnaar Von Humboldt streefde was een algemene ontplooiing van alle menselijke kwaliteiten. Dus niet enkel het verwerven van algemene kennis maar ook het ontwikkelen het vermogen om moreel te kunnen oordelen en kritisch te kunnen denken. Er bestaat voor het woord eigenlijk geen goede Nederlandse vertaling, daarom wordt het vaak onvertaald gelaten in de literatuur. *Bildung* zou het beste vertaald kunnen worden met 'zelfontplooiing'. *Bildung* (algemene vorming) versus *AusBildung* (beroepsvorming) geeft goed weer wat er oorspronkelijk mee bedoeld werd, namelijk: algemene vorming is voor de elite en beroepsvorming voor het gepeupel. In het standenonderwijs van de negentiende eeuw betekende dit dat het gymnasium bedoeld was voor de elite, de hbs voor de middenstand en ambachtsschool voor de werkende klasse. De nadruk ligt op de kennis van klassieke teksten, maar ook wiskunde en de nationale geschiedenis waren van groot belang om een geletterde Duitser te worden.

Marli Huyer³⁹ spreekt zich precies om die reden uit tegen deze ouderwetse elitaire vorm van *Bildung* in een toespraak die zij hield op de landelijke Bildungsconferentie van de Internationale School voor Wijsbegeerte. “Wat we nu onder *Bildung* verstaan, is achterhaald” aldus Huijer.⁴⁰ *Bildung* is volgens haar in de Nederlandse taal en traditie een vreemd lichaam. Wat moeten we met dit elitaire Duitse concept binnen het egalitaire Nederlandse onderwijs? Volgens haar kunnen we in moderne, superdiverse steden niet meer aankomen met de oude canon van de Nederlandse geschiedenis. Daar horen nu immers ook andere geschiedenissen bij. Leerlingen en studenten krijgen nu Oudgriekse en Nederlandse literatuur voorgeschoteld, maar het ligt toch veel meer voor de hand ze een mengeling van Chinese, Marokkaanse, Turkse en Surinaamse literatuur te laten lezen. En, vraagt Huijer zich af, “welke zeden en deugden zijn geschikt?” Verdient atheïsme niet evenveel aandacht als de wereldgodsdiensten?⁴¹

De roep om *Bildung* komt voort uit een bezorgdheid over de geringe ruimte binnen het onderwijs tot persoonlijke ontwikkeling. Concluderend kunnen we dus stellen dat er wel behoefte is aan vormingsonderwijs op Nederlandse scholen, maar dat het Duitse *Bildung* daarvoor inhoudelijk wellicht niet geschikt is. Een alternatief voor *Bildung* op Nederlandse scholen is gewenst en persoonlijkheidsvorming blijkt noodzakelijk om fatsoenlijke burgers af te leveren aan de maatschappij. Op die gedachte kom ik later terug in paragraaf 3.5.3 van het theologische gedeelte van dit literatuuronderzoek.

3.3.4 Eensgezindheid onder opvoeders

Eerder werd al geconcludeerd dat de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de opvoeding van kinderen zowel bij ouders als bij leerkrachten ligt. In dit onderzoek maak ik steeds gebruik van de verzamelnaam ‘opvoeders’ om zowel ouders als leerkrachten te beschrijven. Zij zijn immers beiden betrokken bij de opvoeding van het kind. In deze alinea maak ik echter onderscheid tussen ouders (primaire opvoeders) en leerkrachten (secundaire opvoeders) om het verschil tussen beiden te kunnen benoemen. Wanneer het over ‘opvoeders’ gaat spreek ik over zowel primaire als secundaire opvoeders. Wanneer het over ‘ouders’ of ‘leerkrachten’ gaat maak ik onderscheid tussen primaire en secundaire opvoeders.

Bij het aanleren van gedrag is het voorbeeld dat kinderen zien bij opvoeders van groot belang. Volgens de *sociale leertheorie* leren kinderen gedrag van hun opvoeders door hen na te doen. Zo is gebleken dat als opvoeders zich niet consequent aan afspraken en regels houden en hun eigen uitzonderingen maken, het voor kinderen lastig wordt om structuur in het regelsysteem te ontdekken. Dit kan voor sommige leerlingen een belangrijke bron van gedragsproblemen zijn aldus Peter Teitler in zijn boek *Lessen in orde* (2009).

³⁹ Marli Huijer (1955) is Denker des Vaderlands, arts, hoogleraar filosofie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en lid van het Filosofisch Elftal van Trouw.

⁴⁰ Huijer, *Bildung, de tandeloze tijger*, 1. Geraadpleegd van

<http://www.trouw.nl/tr/nl/3556/Onderwijs/article/detail/3155679/2015/10/03/Bildung-de-tandeloze-tijger.dhtml>

⁴¹ Huijer, *Bildung de tandeloze tijger*.

Teitler reikt in dit boek drie pedagogische uitgangspunten aan als basis voor een plezierig leer- en leefklimaat, namelijk⁴²:

- 1 - Het bieden van structuur
- 2 - Eensgezindheid onder opvoeders
- 3 - Je als opvoeders houden aan gemaakte afspraken en regels

Het is dus van groot belang dat er overeenstemming is tussen ouders en het beleid van de school op het gebied van morele opvoeding en disciplineren. Ouders moeten erop kunnen vertrouwen dat de school haar taak in de opvoeding van hun kind zorgvuldig en bekwaam uitvoert, maar daartegenover staat dat ouders thuis het opvoedingsgezag van de school ondersteunen, anders heeft de morele opvoeding van de school geen effect op het kind. Teitler legt in een interview met *Trajectum* uit dat gezag voor leerkrachten vroeger veel natuurlijker was. Bovendien werd dat gezag door ouders ondersteund. Als de meester iemand straf gaf, kreeg het kind thuis vaak ook nog eens extra straf.⁴³

Tegenwoordig blijkt uit de praktijk dat het er vaak anders aan toe gaat. Een leerling krijgt op school bijvoorbeeld strafregels opgelegd, maar hoort thuis van zijn ouders dat hij die niet hoeft te maken. Dat heet een *perverse triade*. In een perverse triade sluiten de ouders een bondgenootschap met hun kind. Zij ondermijnen daarmee het gezag van de leerkracht.⁴⁴ De kans is groot dat het kind er de volgende dag op school weer een puinhoop van maakt, want hij voelt zich gesteund door zijn ouders. Een ander voorbeeld is wanneer er door ouders aan de eettafel, in het bijzijn van kinderen, negatief gesproken wordt over de school of over individuele leerkrachten. Het is voor leerkrachten ingewikkeld om de kinderen de volgende dag op school te leren dat ze niet mogen roddelen, wanneer ze van hun ouders het voorbeeld krijgen dat het wel toegestaan is zodra het over leerkrachten gaat. Daarbij komt nog eens dat het kind vanwege de opmerkingen van ouders, die vaak alleen afgaan op de mening en ervaringen van het kind, het opvoedingsgezag van leerkrachten niet meer serieus nemen. Leerkrachten worden vandaag de dag regelmatig door ouders ter verantwoording geroepen en ik betwijfel of deze aanpak een positieve bijdrage levert aan de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de opvoeding van het kind van. Orthopedagoge Astrid Boon adviseert scholen daarom om bij inschrijving ouders te attenderen op de regels van de school. Het is belangrijk dat de school duidelijk met ouders communiceert over de vormen van discipline die zij hanteren bij norm overschrijdend gedrag. Duidelijk moet zijn dat er van ouders wordt verlangd dat zij die methoden onderschrijven. Juist als het niet goed gaat met een kind is de gezamenlijke verantwoordelijkheid van school en ouders van groot belang.⁴⁵

Kortom, ouders (primaire opvoeders) en leerkrachten (secundaire opvoeders) dragen gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het creëren van een goede omgeving waarin morele opvoeding of persoonlijkheidsvorming kan plaatsvinden. Dat doen zij door het opvoedingsgezag van elkaar niet te ondermijnen, maar te respecteren en hoog aan te schrijven in contact met het kind.

3.3.5 Pedagogisch verantwoord disciplineren binnen een onderwijscontext

Concluderend kunnen we stellen dat het conditionerende straffen en belonen misschien wat achterhaald is, maar dat het wel noodzakelijk is om grenzen aan te geven bij jongeren die overprikkeld zijn door impulsen. Er is tevens behoefte aan een methode die kinderen aanmoedigt om gewenst gedrag door te zetten. Tijdens mijn zoektocht naar literatuur stuitte ik op diverse alternatieven voor straffen en belonen. De methoden die mij het meest aanspreken worden aangereikt door Peter Teitler in zijn boek *Lessen in orde* (2009). Voordat er echter over 'straffen' of 'strafmethodes' gesproken kan worden, zal eerst sprake zijn geweest van grensoverschrijdend gedrag. En van grensoverschrijdend gedrag is alleen sprake indien er regels overtreden zijn. Daarom zal ik eerst ingaan op de vraag waarom scholen regels hebben en hoe deze regels tot stand komen.

⁴² Teitler, *Lessen in orde*, 112.

⁴³ Interview Peter Teitler: Goede orde. (2010, 29 april). Geraadpleegd op 02 juli, 2016, van <http://www.trajectum.hu.nl/interview-peter-teitler-goede-orde/>

⁴⁴ Teitler, *Lessen in orde*, 132-133.

⁴⁵ Bregman-de Groot & Vermeulen, Astrid Boon pleit voor schrijfstraffen. 1.

Schoolregels

Volgens Tim Boon heeft het schoolklimaat een beïnvloedende rol op de morele ontwikkeling van de leerlingen. Tim Boon (2012) legt in zijn boek *Kind in ontwikkeling* uit dat onder 'moreel schoolklimaat' de morele waarden en normen op de school en de mate waarin deze door de leerlingen gedeeld worden, wordt verstaan.⁴⁶ Concreet wordt hierbij volgens Tim Boon gedacht aan de schoolregels (op de speelplaats en in de klas) en de vraag of de leerlingen op de hoogte zijn van deze regels. Wanneer namelijk blijkt dat regels onduidelijk zijn, of inconsequent worden nageleefd door opvoeders, is het voor de hand liggend dat kinderen de regels overtreden en ongewenst gedrag vertonen. Bij schoolregels wordt niet uitsluitend gedacht aan formele regels. Soms gaat het ook om informele afspraken, die weliswaar nergens beschreven staan, maar waarvan toch iedereen op de hoogte is. Denk daarbij ook aan omgangsregels als de wijze waarop met minder intelligente of sportieve leerlingen wordt omgegaan door leerkrachten en medeleerlingen. Schoolregels zijn bovendien ingebed in een moreel schoolklimaat.

Ook van belang is de vraag hoe de schoolregels tot stand komen en de mate waarin de regels consequent worden toegepast. Regels worden eenzijdig door docenten opgelegd aan leerlingen en docenten zijn dan ook verantwoordelijk voor de naleving daarvan. Worden morele overtredingen opgemerkt? Hoe merkt men ze op? Leerlingen moeten in staat zijn om uit te leggen waarom bepaalde handelingen door de school als morele overtreding worden gezien. Voorspelbaarheid van het gedrag en de gevolgen daarvan bij zowel overtreding (begrenzing) als gewenst gedrag (bekrachtiging) bevordert de acceptatie van regels. Wanneer de regels geaccepteerd worden, dan wordt het gewenste gedrag gezien als 'gewoon', ofwel de norm.⁴⁷ Het is tevens nuttig om de regels regelmatig te herhalen om te voorkomen dat kinderen de regels vergeten en ze steeds minder worden nageleefd. In de meeste gevallen is het zinvol om gedrag vanuit *waarden* te reguleren dan vanuit *regels* die zijn ingevoerd vanuit ongewenst gedrag, omdat er sprake is van uiteenlopende leeftijden en ontwikkelingsfasen in de onderwijscontext.

Andere visies op gedragsbeïnvloeding

Teitler stelt in zijn boek *Lessen in orde* dat kinderen zich over het algemeen niet vanzelf aan regels houden.⁴⁸ In sommige gevallen overtreedt een kind zelfs onbewust een regel, wanneer het bijvoorbeeld de regel niet goed uitgelegd heeft gekregen of wanneer het de regel vergeten is. In zo'n geval is straffen niet zonder meer de juiste maatregel. In een gezins- of schoolsituatie zal het regelmatig voorkomen dat een kind gedrag moet bijleren dan wel afleren. Straffen en belonen zijn historisch gezien veel gebruikte methoden, maar niet altijd geschikt. Teitler reikt vier alternatieve methoden aan om gewenst gedrag bij kinderen te bewerkstelligen⁴⁹:

- 1- *Door competenties*. Het aanleren of verbeteren van specifieke vaardigheden moet een leerling in staat stellen om een bepaalde taak beter te verrichten.
- 2- *Door therapie of counseling*. Door middel van gesprekken krijgt de therapeut inzicht in de drijfveren, behoeften of blokkades van een leerling, met als doel het gedrag te veranderen.
- 3- *Door de ecologische methode*. De persoon wordt gezien als dynamisch onderdeel van zijn hele omgeving, wat impliceert dat een gedragsverandering niet los van die omgeving tot stand kan komen. Een voorwaarde voor verandering is dan dat de omgeving achter de verandering staat en mee verandert.
- 4- *Door modeling*. Het voordoen en voorleven van bepaald gedrag kan leerlingen tot voorbeeld dienen en uitnodigen tot een verandering van gedrag.

Bovenstaande methoden gaan uit van een goede relatie tussen opvoeder en kind en kijken tevens naar achterliggende motieven. Maar wat doe je als opvoeder als grensoverschrijdend gedrag al heeft plaatsgevonden en waarschuwingen, begripvolle gesprekken en beloning niet hebben geholpen? Dan is straffen volgens Teitler een optie. Echter, de effectiviteit van straffen hangt wel af van de achtergrond en de gewetensontwikkeling van het kind dat gestraft wordt. Een kind dat bijvoorbeeld een gedragsstoornis heeft is na een gesprekje met een opvoeder vaak niet in staat om het grensoverschrijdende gedrag te veranderen. In dit soort gevallen is het onverstandig om straf als beïnvloedingsmechanisme uit te sluiten.⁵⁰

⁴⁶ Boon, *Kind in ontwikkeling*, hoofdstuk 4.

⁴⁷ Teitler, *Lessen in orde*. 121-123.

⁴⁸ Teitler, *Lessen in orde*. 161-162.

⁴⁹ Teitler, *Lessen in orde*, 89-92, 164.

⁵⁰ Teitler, *Lessen in orde*, 164-165.

Hoe er gestraft wordt en welke straf zou moeten volgen op een overtreding is in zijn algemeenheid niet te zeggen. Ieder kind en iedere overtreding zijn verschillend en straffen dienen per situatie en gradatie gewogen te worden. Mogelijke straffen zijn een afkeurende opmerking, aanmerking, berisping, verbod, gebod of een dreiging. Let wel, niets is op zichzelf een straf of beloning. Die kwalificatie geven de opvoeder en het kind er zelf aan. Wat voor het ene kind als een beloning wordt ervaren kan voor de ander een straf zijn.⁵¹ Soms heeft straffen, naast het verminderen van ongewenst gedrag, ook nog andere functies, namelijk het beschermen van anderen of boetedoening richting het slachtoffer. Er kunnen zich situaties voordoen waarbij het onthouden van straf voor de dader geen genoegdoening geeft voor het slachtoffer of waarbij het slachtoffer in bescherming moet worden genomen tegenover de dader. In zo'n geval zou straffen juist als noodzakelijk en rechtvaardig gezien kunnen worden.

Effectief straffen

Om effectief te kunnen straffen is het volgens Teitler van belang dat er niet eindeloos gewaarschuwd wordt. De leerlingen leren door middel van eindeloze waarschuwingen hooguit dat het met straffen zo'n vaart niet loopt. Ook straffen die geleidelijk aan zwaarder worden blijken geen effect te hebben. Een effectieve vorm van straffen wordt hieronder weergegeven:

Overtreding 1 -> waarschuwing -> overtreding 2 -> strafje 1 + waarschuwing 2 -> STRAF 2. . Kort samengevat houdt dit in dat men na een waarschuwing één keer mild straft en wanneer dat niet leidt tot het gewenste gedrag dient men te waarschuwen dat de volgende straf veel zwaarder is en dan dient die volgende straf met de factor 5 verergerd te worden ten opzichte van de eerste straf. De straf werkt het beste wanneer er een relatie is tussen het gedrag en de straf. Op deze manier is de kans groter dat de leerling de zin van de straf inziet en de koppeling maakt naar gewenst gedrag.⁵²

Alternatieve of grappige straffen

Een alternatieve of grappige straf kan soms een groter of beter effect hebben dan een traditionele straf. *If you can't beat them, surprise them!* Teitler reikt een aantal methodes aan in zijn boek *Lessen in orde*. Het niet geven van straf is een mooie manier om verwarring te zaaien. In veel gevallen is de leerling zich namelijk best bewust van het ongewenste gedrag en heeft hij zijn lesje al geleerd. Het niet geven van straf komt de relatie tussen de docent en leerling in zo'n geval ten goede. Ook de gedragsoefening wordt als optie aangereikt. De leerling moet in het geval van gedragsoefening net zolang oefenen met het gewenste gedrag tot het goed gaat.⁵³ Het vergt echter wel enige gevoeligheid om te peilen wanneer een alternatieve of humoristische straf op zijn plaats is. Niet iedere situatie of leerling leent zich voor deze methode.

Herstelrecht

Tenslotte noem ik als laatste mogelijkheid waarop een opvoeder kan omgaan met grensoverschrijdend gedrag het 'herstelrecht'. Herstelrecht is een pedagogisch model dat gericht is op het neerzetten en onderhouden van een positief schoolklimaat en het herstellen van schade na conflicten door samen te werken, naar elkaar te luisteren en van fouten en conflicten te leren. Met deze methode voorkomt men dat er een moppercultuur ontstaat die voor kinderen een bron van frustraties is.⁵⁴

⁵¹ Teitler, *Lessen in orde*, 164-166.

⁵² Teitler, *Lessen in orde*, 83-84.

⁵³ Teitler, *Lessen in orde*, 83.

⁵⁴ Teitler, *Lessen in orde*, 167-168.

Theologisch kader

3.4 Bijbelse visie op de menselijke natuur en de morele opvoeding

---“The goal of God's discipline is restoration - never condemnation.”---
Anonymous

3.4.1 Le Bon Sauvage

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), de befaamde filosoof en schrijver, meende dat opvoeding kinderen verpest. Hij schreef dat de moraliteit geen sociale uitvinding was maar eerder natuurlijk, een uitvloeisel van de instinctieve afkeer om lijden aan te zien, waaruit weer gevoelens van medeleven of empathie voortkwamen. Als kinderen ongedwongen op zouden groeien in een natuurlijke omgeving, zouden het vanzelf edele mensen worden, zo meende hij. Rousseau was vanuit zijn naturalistische ideaal helemaal tegen ‘gewoontevorming’. Alles moest spontaan gebeuren: leve de vrije expressie! Zijn reactie was begrijpelijk omdat veel kinderen uit betere kringen in zijn dagen kunstjes moesten vertonen als gedresseerde aapjes. Rousseau vond dit onnatuurlijk en wilde het radicaal anders aanpakken: dan maar helemaal geen gewoonten!

De romantische gedachte van Rousseau staat bekend als de mythe van de onbedorven ziel of *nobele natuurmens* ('Le bon sauvage'). Een voorbeeld hiervan zien we in het verhaal van de jonge aapmens Mowgli uit de film *Jungleboek*. Hij groeit op in de jungle en leert allerlei leuke trucjes van beren, tot hij op een dag de mensenwereld ontdekt en tot over zijn oren verliefd wordt op een meisje. Zijn stap naar deze nieuwe wereld lijkt voor hem makkelijk gemaakt. Ook het verhaal van *Tarzan of the Apes* (1912) werd door Disney studio's als thema gebruikt voor een tekenfilm en werd, mede dankzij de ontroerende liedjes van Phill Collins, een waar *box office* succes. Maar dat deze mythe niet zo romantisch is als de filmindustrie schetst blijkt wel uit de praktijk.

Op 8 januari 1800 werd Victor de l'Aveyron ontdekt en gevangengenomen door drie jagers. De rond zijn vierde levensjaar voor dood achtergelaten jongen had zeven jaar in de bossen geleefd. Hij was naakt, liep op handen en voeten, klom vliegensvlug in bomen, sprak niet en maakte ongecontroleerde gebaren. Victor werd opgevangen en geobserveerd door Jean Itard (1774-1838), een jonge arts die de *Wilde* probeerde te beschaven. In plaats van een 'nobele wilde' kregen de onderzoekers echter een smerig, spastisch, bijtend en krabbend kind toevertrouwd. Er werd geconstateerd dat Victors idiotie geen gevolg was van een biologische maar van een culturele tekortkoming, met name extreme verwaarlozing. Vijf jaar lang stelde Itard alles in het werk om Victor taal, bewustzijn, beschaving en moraal bij te brengen. Victor leerde echter nooit praten en beheerste slechts twee woorden: 'lait' en 'Oh Dieu', het stopwoordje van zijn verzorgster. Men besloot tenslotte dat hij niet vatbaar was voor opvoeding en Jean Itard vroeg zich uiteindelijk af of het niet beter zou zijn geweest om Victor in het bos te laten.⁵⁵

3.4.2 De noodzaak van opvoeden

Prof. dr. W. Ter Horst legt in zijn boek *Onderwijzen is opvoeden* uit dat naturalisten als Rousseau vergeten dat een kind zichzelf conditioneert als zijn opvoeders dat niet doen.⁵⁶ Zo zal een kind dat zichzelf zwemmen of typen leert altijd stuntelig blijven weet Ter Horst uit ervaring. Uit de geschiedenissen van 'wilde mensen' als Victor blijkt ook dat deze kinderen grote moeite hadden om zich aan te passen, de taal te leren, recht op te lopen en algemene sociale vaardigheden te leren. Mensen met een bewustzijn dat niet goed is geconditioneerd blijken maar moeilijk fatsoenlijke burgers te worden. Burgerfatsoen moet kennelijk aangeleerd worden door op jonge leeftijd in een leertraject te worden meegenomen. Opvoeding is dus noodzakelijk.

In hetzelfde boek citeert Ter Horst de Utrechtse pedagoog M.J. Langeveld (1905-1980) die meende dat kinderen 'op opvoeding aangelegd' zijn. *“Een kind kan niets van nature. Het moet hen van ‘culture’ bijgebracht worden”* aldus Ter Horst.⁵⁷ Dit houdt in dat een kind voor zijn (morele) ontwikkeling volledig afhankelijk is van de opvoeding. Met name bij jonge kinderen zie je hulpbehoefendheid doordat zij in

⁵⁵ Benzaquen, *Encounters with Wild Children*, 16-21, 202.

⁵⁶ Ter Horst, *Onderwijzen is opvoeden*, 115.

⁵⁷ Ter Horst, *Onderwijzen is opvoeden*, 16.

het begin overgeleverd zijn aan mensen in hun omgeving die hen verzorgen en voeden. Net zo hulpbehoevend staan kinderen tegenover de cultuur en natuur in hun omgeving waarin ze zonder gids makkelijk het spoor bijster raken. Tenslotte zijn ze overgeleverd aan een drang om te doen waar ze *zin* in hebben. Geduld en zelfbeheersing liggen van nature namelijk niet in de aard van een kind, zo blijkt bijvoorbeeld ook uit het *Stanford Marshmallow Experiment*.⁵⁸ Alleen de beloning die tegenover zelfbeheersing stond, bleek kinderen zo ver te krijgen om het genot van het eten van snoepgoed uit te stellen.

De reformator dr. Maarten Luther wijdde in zijn verklaring van de Galatenbrief zelfs een stukje aan het belang van opvoeden en de rol van de opvoeder en schreef: *“Al is een pedagoog heel erg nuttig en noodzakelijk als er onderwezen moet worden, toon mij echter ook maar één jongen die zijn opvoeder liefheeft. Hoe zou hij ook degene moeten liefhebben door wie hem niet toegestaan wordt te doen wat hij graag zou willen? En toch is de opvoeder voor de jongeman zeer noodzakelijk, hij moet hem opvoeden en tuchtigen, want zonder deze lering en zonder goede gewenning en tucht zal de jongeman te gronde gaan.”*⁵⁹

3.4.3 Persoonlijkheid in wording

De vroege kerkvader Irenaeus van Lyon (ca. 130- ca. 202), zag de menselijke natuur als een *mogelijkheid*. De mens is geschapen met een capaciteit om naar volwassenheid te groeien. Die capaciteit om naar God toe te groeien vereist contact en ervaringen met goed en kwaad om tot zorgvuldige beslissingen te kunnen komen.⁶⁰ Ook ter Horst ziet, geïnspireerd door het Bijbelse personalisme, een kind als een *persoonlijkheid-in-wording*.⁶¹ Opvoeden is volgens hem een ‘dialog’, van een persoonlijkheid in wording met de werkelijkheid. De opvoeders zijn degenen die betekenis aanreiken door de wijze waarop zij zelf leven en als bemiddelaars optreden tussen kind en omgeving en maken het kind deelgenoot van hun leefwereld. De leefwereld van de persoon in wording bestaat uit de materiële wereld, de wereld van dieren, planten en mensen, en uiteindelijk een persoonlijke relatie met de Schepper. In de ontmoeting met deze leefwereld voert het kind een dialoog waarin hij zelf verandert en zichzelf ontwikkelt door de ervaringen die hij opdoet in zijn pogingen om met de wereld om te gaan. In zulke ontmoetingen krijgen de elementen uit de leefwereld een betekenis. Ter Horst noemt dat het *Totaal dialoog concept*.

Volgens het *Totaal dialoog concept* van Ter Horst, heeft in het begin de opvoeder de volle verantwoordelijkheid die ze gaandeweg overdraagt aan het opgroeiende kind, tot ze als twee volwassen, verantwoordelijke mensen met elkaar verder kunnen. *“Opvoeden kan worden beschouwd als een dialoog die asymmetrisch begint en symmetrisch eindigt”*, aldus Ter Horst⁶². De opvoeder dient in deze asymmetrische verhouding rekening te houden met de ontwikkelingscurve van kinderen. Zij handelen en denken nog niet op het niveau van een volwassene, zo bleek ook eerder in dit onderzoek bij de beschrijving van het puberbrein in paragraaf 3.2.2. Opvoeders en kinderen zijn dus wel gelijkwaardig, maar niet aan elkaar gelijk. De term *‘persoonlijkheid in wording’* veronderstelt een proces van ontwikkeling naar een volwassen persoonlijkheid, waarbij het kind geholpen moet worden door een opvoeder. En soms houdt dit in dat de opvoeder beslissingen moet nemen die het kind niet leuk vindt, maar die wel het beste zijn op dat moment.

In de afgelopen dertig jaar heeft een grote verschuiving plaatsgevonden in het opvoedingsklimaat, met name in Amerika, maar ook in de Nederlandse cultuur. Steeds meer opvoeders zijn hun kinderen als gelijke gaan beschouwen en verschuiven het opvoedingsgezag van ouders naar kinderen. Psycholoog Leonard Sax waarschuwt in zijn boek *‘The collapse of parenting’* voor de gevaren van deze trend.⁶³ Volgens Sax hebben opvoedingsexperts aan volwassenen verteld dat ze hun kinderen

⁵⁸ In 1972 leidde psycholoog Walter Mischel een onderzoek waarbij kinderen een marshmallow aangeboden kregen. Het kind kon besluiten om deze marshmallow op te eten, maar als het er voor koos om het snoepgoed niet aan te nemen kreeg het kind er een kwartier later twee. Er bleek een correlatie te bestaan tussen de keuze die het kind maakte en het succes op latere leeftijd. Kinderen die slechts aan de korte termijn dachten, waren in hun latere leven minder succesvol dan kinderen die de marshmallow konden weerstaan.

⁵⁹ Luther, Het rechtvaardigend geloof: Verklaring van de brief aan de Galaten, 157.

⁶⁰ McGrath, Christelijke Theologie, 350.

⁶¹ De term ‘persoonlijkheid in wording’ is oorspronkelijk afkomstig van Ph. Kohnstamm (1875-1951) wiens pedagogische hoofdwerk zo heet.

⁶² Ter Horst, Onderwijzen is opvoeden, 43.

⁶³ Sax, *The Collapse of Parenting How We Hurt Our Kids When We Treat Them Like Grown-Ups*,

keuzes moeten bieden in plaats van ze te vertellen wat ze moeten doen. Veel ouders hebben dit advies zonder meer overgenomen en eindigen sindsdien elke zin met een vraagteken. In deze trend bestaat de hiërarchie van ouders ten opzichte van het kind volgens Sax niet meer. In plaats van ouders die hun gezag uitoefenen omdat ze weten wat het beste is voor een kind, richten ze zich nu op het gelukkig maken van kinderen en het stimuleren van hun gevoel van eigenwaarde. Maar volgens Sax is het juist de taak van opvoeders om hun kinderen te beschermen, te leren wat goed en verkeerd is en wat de betekenis van het leven is. Door deze taak uit te oefenen zul je als opvoeder dingen doen die kinderen niet leuk vinden of niet begrijpen, maar zegt Sax, “*sometimes you just have to be the bad guy*”.⁶⁴

3.4.4 Human Nature: vrije wil, zonde en genade

In tegenstelling tot de theorie van Rousseau, hanteert men binnen de theologie van oudsher het begrip ‘erfzonde’ of ‘zondige natuur’ om de menselijke staat te duiden. Een begrip dat als zodanig overigens niet in de Bijbel voorkomt, maar pas aan het begin van de vijfde eeuw werd geïntroduceerd door Augustinus van Hippo (353-330). Alvorens we in staat zijn om theologisch te verklaren waar ongewenst gedrag vandaag komt, dienen we ons eerst te verdiepen in de natuur van de mens.

Voordat Augustinus het begrip ‘erfzonde’ invoerde, stelde de vroege kerkvader Tertullianus (ca. 160-ca. 225) dat de mensheid het *beeld van God* na de zondeval behield. Maar de mens kon de *gelijkenis van God* (imago dei) pas weer terugkrijgen door het vernieuwend handelen van de Heilige Geest in de doop.⁶⁵ Er werd dus onderscheid gemaakt tussen ‘het beeld van God’ dat verwijst naar de vorm van de mens na de zondeval, en ‘de gelijkenis van God’ dat verwijst naar de menselijke natuur die volmaakt is geworden in de voleinding. Het feit dat de mens in eerste instantie naar het *imago dei* geschapen was, wordt beschouwd als een teken dat de menselijke natuur oorspronkelijk puur en edel was. De meeste Griekse kerkvaders stelden nadrukkelijk dat de zonde voortkomt uit het misbruiken van de menselijke vrije wil.⁶⁶ De ‘vrije wil’ (*liberum arbitrium*) is een uitdrukking die in eerste instantie bij de stoïcijnen vandaan komt. In de tweede eeuw in het Westerse christendom werd dit begrip geïntroduceerd door Tertullianus, die een gave had voor het bedenken van nieuwe theologische termen. Augustinus gebruikte de term in de geest van Paulus als ‘de menselijke wil die gebonden is door de zonde’. Volgens Augustinus heeft de menselijke vrije wil een afwijking naar het kwaad en was de gehele mensheid door de zonde aangetast. Vanwege de zondige staat waarin de mens geboren was als nazaat van Adam, kan de zondaar niet helder denken, met name als het gaat om hogere geestelijke waarheden.⁶⁷

Ondanks dat er tijdens de Verlichting kritiek was gekomen op de leer van de erfzonde,⁶⁸ wordt het binnen de meeste moderne christelijke kringen tot op de dag van vandaag algemeen aanvaard. De oorzaak van zonde, of ongewenst gedrag, is hiermee verklaard. De mens heeft blijkbaar een natuurlijke neiging om te zondigen. Maar dat roept onvermijdelijk de vraag op wat de definitie van zonde precies inhoudt. De Amerikaanse theoloog, Cornelis Plantinga (1946), geeft in zijn essay ‘*Sin, not the way it's supposed to be*’ een begrijpelijke definitie van het begrip zonde: “*Sin is culpable disturbance of shalom*” (zonde is de schuldige verstoring van shalom). Shalom in het Hebreeuws staat voor vrede, volkomenheid, gezondheid en zegen. Shalom is de saamhorigheid die God in gedachte had voor de wereld. Shalom is hoe het had moeten zijn; vrede met jezelf, met je naaste, met de wereld en met God, aldus Plantinga (1996).⁶⁹ Helaas moeten we constateren dat onze wereld verre van shalom is. Van milieuvervuiling tot huiselijk geweld, van oorlogen tot corruptie, zelfs in de kleine dingen waarin mensen elkaar kwetsen verkeert de wereld niet in de staat waarin het zou moeten zijn. Mensen zijn verantwoordelijk voor de shalom, maar maken zich allemaal schuldig aan de verstoring van die vrede. En dat is nu precies wat zonde is: alles wat de mens doet om de vrede en saamhorigheid op aarde die God in gedachten had te verstoren.⁷⁰

⁶⁴ Sax, *The Collapse of Parenting How We Hurt Our Kids When We Treat Them Like Grown-Ups*, 239.

⁶⁵ McGrath, *The Christian Theology reader*, 407.

⁶⁶ McGrath, *Christelijke Theologie*, 528-529.

⁶⁷ McGrath, *The Christian Theology reader*, 417-418.

⁶⁸ McGrath, *Christelijke Theologie*, 126. Duitse wetenschappers oordeelden meestal negatief over dit leerstuk van de erfzonde omdat het door Augustinus was ontwikkeld in de derde en vierde eeuw na Christus, waardoor het historisch gezien volgens hen niet langer relevant en toepasselijk kon zijn.

⁶⁹ Plantinga, *Sin: not the way it's supposed to be*, 1-2.

⁷⁰ Plantinga, *Sin: not the way it's supposed to be*, 2-3.

Het goede nieuws van Augustinus' eerder genoemde betoog is echter dat de mens geen controle heeft over zondigheid en alleen door Gods genade genezen kan worden. Die genade is Gods grootmoedige, onverdiende aandacht voor de mens, waardoor het proces van herstel op gang komt. Augustinus zag de genade als werkelijk verlossende tegenwoordigheid van God in Christus in de mens' innerlijk, die de mens actief transformeert.⁷¹ Het woord 'genade' (*gratia*) betekent ten diepste 'een geschenk' en Augustinus benadrukt dat het heil geen beloning is, maar een gave van God is. Ten eerste wordt genade door Augustinus opgevat als een bevrijdende kracht die de menselijke natuur verlost van haar gebondenheid en bevrijdt van haar afwijking naar zonde. Ten tweede wordt genade gezien als genezer van de menselijke natuur. Niet voor niets noemt hij de kerk een ziekenhuis vol zieken die erkennen dat ze een dokter nodig hebben. Maarten Luther (1483-1546) onderschrijft, weliswaar in andere bewoording, de genadeleer van Augustinus ten tijde van de reformatie. Een belangrijke invloed vanuit de reformatie was dat men niet langer sprak over *heil door genade* maar over *rechtvaardiging door geloof*. De rechtvaardiging van de zondaar is gebaseerd op Gods genade en wordt door geloof ontvangen. God is in die rechtvaardiging actief en de mens passief. Het christelijk leven begint volgens Luther in geloof; goede werken komen pas als een logisch gevolg van die rechtvaardiging.⁷²

3.4.5 God als pedagoog

We hebben zojuist geconstateerd dat de mens van nature geneigd is tot zonde en daardoor de *shalom* in de wereld verstoort. Ondanks dat God genadig is, kunnen mensen niet zomaar hun eigen gang gaan en ongelimiteerd zondigen.⁷³ De *shalom* reikt immers verder dan het individu en zonde heeft gevolgen voor de vrede en saamhorigheid van alle mensen. Wanneer er in het Oude Testament sprake is van zonde zien we dat God ingrijpt zoals een vader zijn kind tot de orde roept. Een model voor de manier waarop God disciplineert vinden we in de geschiedenis van Jesaja 1.

In het boek Jesaja wordt God vaak 'de heilige van Israël' genoemd. God is hoog verheven, Schepper van hemel en aarde, maar heeft tegelijkertijd ook een intieme verbondenheid met het volk. In Jesaja 1:2 wordt duidelijk dat God Israël als kinderen heeft grootgebracht en opgevoed, maar dat zij niet willen luisteren naar Hem.⁷⁴ Ondanks dat Israël zich aan alle religieuze offers en rituelen houdt, wijst de profeet op de fundamentele vergissing dat het volk meent religieuze ceremoniën met wangedrag te kunnen combineren. Het is opvallend dat de profeet in dit stuk geen concrete zonden noemt, maar met name de kern van het probleem belicht, namelijk de opstand van het volk tegen God. Hij heeft kinderen grootgebracht en opgevoed, maar ze zijn tegen Hem in opstand gekomen, en dat is ten diepste wat Zijn vaderhart heeft gebroken.

De gevolgen van Israëls rebellie brengen pijnlijke consequenties met zich mee en de vraag is of God hiervoor verantwoordelijk kan worden gehouden vanwege de reeds aangekondigde vloek in Leviticus 26 en Deuteronomium 28. Het wordt echter al snel duidelijk dat de ellende die het volk overkomt niet te wijten is aan God, maar veroorzaakt wordt door de eigen keuze van het volk om God te verlaten en het verbond te verbreken. Vanuit een pedagogisch oogpunt is het interessant om te noemen dat God de gevolgen van Israëls ongehoorzaamheid toelaat. Zelfs Israëls wonden worden niet verzorgd (Jesaja 1:6b). God leert zijn kinderen verantwoordelijkheid nemen voor hun daden, door hen de ruimte te geven om zelf te ondervinden wat de consequenties zijn van hun wangedrag. Dit wordt bevestigd door de manier waarop hij hen bevraagt in de verzen 5-7: "*Ben je niet genoeg geslagen, verzet je je nog altijd? Heel je hoofd doet pijn, heel je hart is ziek.*" Zoals een bezorgde vader die zijn kind bewust maakt van de consequenties van zijn verkeerde gedrag, spreekt God ook het volk Israël hier aan.

Maar dan, juist op het punt waar een veroordeling zou worden verwacht, doet God een genadeaanbod. De oplossing die God aanreikt is niet verpakt in nog meer rituelen en gebruiken, maar houdt reiniging van zonden en een morele bekering in. In Gods tuchting staat vergeving centraal en ontstaat er ruimte voor een nieuw begin. Vergeven is volgens Henk Bakker '*door geschokt vertrouwen*

⁷¹ McGrath, *Christelijke Theologie*, 531-536.

⁷² McGrath, *Christelijke Theologie*, 533-537, 551-554.

⁷³ De gedachte dat gelovigen zou kunnen blijven zondigen zodat de genade toeneemt, wordt door de apostel Paulus in Romeinen 6:1-3 ook stellig afgewezen.

⁷⁴ In de Hebreeuwse grondtekst wordt hier de verbondsnaam Jhwh gebruikt. God wijst hier niet alleen op de bestaande verbondsrelatie, maar ook op de nog intiemere band tussen ouder en kind.

heen kiezen voor de onopgeefbaarheid van verbondenheid'. Zo heeft God het altijd gedaan. Hij komt niet terug op Zijn verbond (Rom 11:29).⁷⁵ En dat is precies wat Gods tuchtiging in dit voorbeeld behelst; reiniging voor Israel, een nieuwe kans, een lijn in het zand, we praten er niet meer over. De genadevolle God kiest ervoor om zich de zonden van zijn kinderen niet meer te herinneren en steeds komt deze vergevingsgezinde karaktereigenschap van God terug in de Bijbel.⁷⁶ Het verhaal van Jesaja 1 bewijst maar weer dat de genade en vergeving van God altijd groter is en verder reikt dan Zijn toorn.

Het voorbeeld van een pedagogische God kan model staan voor de omgang tussen opvoeders en kinderen. Drie waardevolle lessen omtrent disciplineren kunnen aan bovenstaande voorbeeld worden ontleend, namelijk:

- 1- God die Zijn kinderen zelfstandigheid en verantwoordelijkheid leert door niet in te grijpen wanneer Zijn kinderen de consequenties ondervinden van hun wangedrag.
- 2- God die Zijn kinderen in de dialogische omgang inzicht geeft in hun wangedrag, zodat zij zich bewust worden van wat goed en verkeerd is en in staat worden gesteld zich te bekeren.
- 3- God die door middel van tuchtiging en vergeving de relatie herstelt met Zijn kinderen, waardoor er ruimte ontstaat voor een nieuw begin.

⁷⁵ Bakker, *Gunnende kerk*, 71.

⁷⁶ Ps. 103:12, Jes. 43:25, Jer. 31:34, Jer. 50:20, Micha 7:18-19, Rom. 11:27, Heb. 8:12.

3.5 Bijbelse morele kaders en de toepassing op het christelijk onderwijs

---“People must have righteous principals in the first,
and then they will not fail to perform virtuous actions.”---
Dr. Martin Luther

3.5.1 Bijbelse morele ruimte

In paragraaf 3.3.5 heb ik reeds geschreven over de noodzaak van regels op school ten behoeve van een gunstig leerklimaat. Om de *Shalom* binnen de onderwijscontext te bewaken is het van belang dat leerlingen op de hoogte zijn van de morele kaders voor hun gedrag. Uit de onderwijspraktijk blijkt echter vaak dat schoolregels een wettisch karakter krijgen en door leerlingen verafschuld worden. Het handhaven van de regels wordt door leerkrachten ook niet altijd als plezierig ervaren. We hebben immers niet gestudeerd om ‘politieagentje te spelen’. De vraag rijst hoe voorkomen kan worden dat regels door leerlingen nageleefd worden uit angst voor straf. Hoe kunnen we voorkomen dat ze zich gaan gedragen als gedresseerde aapjes? En hoe blijkt nu uit de gestelde regels op een christelijke school dat er ruimte is voor genade en herstel? In deze paragraaf wil ik ingaan op de vraag welke kaders de Bijbel aanreikt om binnen een christelijke onderwijscontext tot een ‘moreel schoolklimaat’⁷⁷ te komen, waarbinnen Bijbelse waarden geïnternaliseerd worden.

Bijbelse morele kaders worden in eerste instantie aangereikt in de tien geboden die door God aan Israël werden gegeven op de berg Sinai. Deze dienen ter regulering van het leven onder het verbond. Maar het verbond aan de Sinai is conditioneel en afhankelijk van de vervulling van de voorwaarden door de Israëlieten. Mozes doet een dringend beroep op het volk om God te dienen, maar al snel blijkt dat het volk niet in staat is om zich aan deze voorwaarden te houden. In het verdere verloop van Israëls geschiedenis, stuurt God steeds profeten om hen terug te roepen uit de zonde naar de God van het verbond. De wet van de Sinai heeft niet het effect dat God voor ogen had, daarom komt er een nieuw verbond waarbij de HERE de wet in hun harten zal schrijven (Jer.31:31-33).⁷⁸

In het Nieuwe Testament wordt Jezus door schriftgeleerden voortdurend ondervraagd over zijn morele trouw aan de Joodse wetten. Jezus heeft op zijn beurt felle kritiek op de manier waarop de schriftgeleerden met de wet omgingen (Mattheüs 12:6-8). Het ging Jezus namelijk niet om een slaafse gehoorzaamheid aan de wet, waarbij de regel om de regel werd uitgevoerd, maar om de godsvrucht die door de principes achter de wet zichtbaar werd. Christus zegt nadrukkelijk dat hij niet gekomen is om de wet en profeten af te schaffen, maar om deze te vervullen (Mattheus 5:17). Hij schafte Gods regels niet af, maar leerde zijn volgelingen om deze in de praktijk te brengen. Het vervullen betekent in deze zin de morele plicht vervullen door ze naar behoren uit te voeren. In de Bergrede wordt door Jezus een nieuw ontwerp aangereikt voor christelijke morele ruimte waarbinnen vooral de principes van de wet zichtbaar worden, namelijk liefde voor God en de naaste.⁷⁹ Deze principes maken het Koninkrijk van God op aarde zichtbaar en tastbaar.

Paidagōgos

De gespannen verhouding tussen de wet en de genade is in de eerste christengemeenten regelmatig een onderwerp van debat. Welke wetten bleven er geldig onder het nieuwe verbond en golden deze wetten alleen voor Joodse gelovigen of ook voor heidenen? De apostel Paulus legde in zijn prediking vaak de nadruk op geloof en vertrouwen in het volbrachte werk van Christus. In een brief aan de kerk in Galatië haalt Paulus daarom ook flink uit naar christenen die zich hebben laten beïnvloeden door Joodse evangelieverkondigers die de Galatische gemeente de wet van Mozes willen opleggen. Paulus zegt over de functie van de wet in Galaten 3:24 dat de wet een tuchtmeester (ho nomos paidagōgos) was voor de gelovige. Een tuchtmeester of pedagoog was in de antieke wereld een vaak meer ontwikkelde slaaf die jonge Griekse knapen tegen allerlei onheilen, vooral zedelijke gevaren, moest beschermen en hen, vaak met weinig zachtzinnige middelen, onder de duim moest houden. Een pedagoog begeleidde de zoon van zijn meester tot de volwassenheid.

⁷⁷ Onder ‘moreel schoolklimaat’ kunnen de morele waarden en normen op de school en de mate waarin deze door de leerlingen gedeeld worden, worden verstaan. (Tim Boon, 2012.)

⁷⁸ M.J. Paul, De hermeneutiek van de wetten: Mozes’ wetgeving voor deze tijd, *studiebijbel.nl*.

⁷⁹ Bakker, *Gunnende kerk*, 55, 62-63.

Wanneer Paulus hier de pedagogische werking van de wet noemt heeft hij daar geen positieve associatie mee, integendeel. Hij gebruikt het beeld in deze context juist negatief, om er de onvrijheid onder de wet mee aan te geven. Zonder Christus leidt de wet alleen tot grotere gevangenschap zoals een tuchtmeester zijn pupil van vrijheid berooft.⁸⁰ De wet openbaarde juist zonden en moest de mensen zo aantrekken naar Gods genade en doen uitzien naar de komst van Christus. Heel de Oudtestamentische maatschappij roept als het ware om de komst van Christus die de wet vervult. Tegelijkertijd geeft het beeld van de tuchtmeester ook aan hoe tijdelijk de functie van de wet was, namelijk tot de volwassenheid. De wet hield slechts toezicht op de mens totdat Christus kwam. Daarna konden mensen door hun geloof in God als rechtvaardigen worden aangenomen.

Usus Pedagogicus: de tweevoudige functie van de wet

De term 'usus', dat 'gebruik' of 'functie' betekent, is van Maarten Luther afkomstig. Bij hem is er sprake van een tweevoudig gebruik van de wet, namelijk de maatschappelijke en de theologische.

-Maatschappelijke functie-

Bij de maatschappelijke functie heeft de wet betrekking op de menselijke samenleving, burgerlijk en politiek bedoeld. De overheid moet met haar straffen de mensen bedwingen die kwaad willen doen. De wet is in de eerste plaats gegeven om de ruwe mensen in toom te houden en als iemand op het publieke en politieke terrein ongehoorzaam is aan de overheid ontkomt hij niet aan straf. Volgens Luther zou dit gebruik van de wet nooit ophouden.

-Theologische functie-

De theologische functie van de wet is gericht op de kennis van God. Luther legt uit dat de wet ons ertoe moet brengen te wanhopen aan onszelf. Hij doelt daarmee op een heilzame wanhoop. Zo bereidt de wet wie gerechtvaardigd moeten worden voor op de genade. De theologische functie van de wet is niet alleen de zonde en de toorn van God te onthullen, maar ook tot Christus te drijven. Luther had goed begrepen dat Paulus' verwijzing naar de pedagoog geen positieve was. Welke leerling houdt nu van zijn tuchtmeester? En toch is het goed en nuttig dat men een pedagoog heeft. Zo is ook de wet een nuttige tuchtmeester geweest om mensen tot Christus te laten komen. De wet is niet enkel een tuchtmeester om maar te slaan. Wat voor pedagoog zou dat zijn, die alleen zou slaan en kwelen en die geen onderwijs zou geven, vraagt Luther zich af. Een goed pedagoog geeft slagen, zodat de leerlingen kennis opdoen en graag doen wat ze eerst onwillig deden. Zo is ook de functie van de wet voor de rechtvaardige als pedagoog ten opzichte van de leerling. Men moet tot Christus komen, niet alsof Hij een nieuwe wetgever is - men wordt immers door geloof gerechtvaardigd -, maar om vrijwillig te doen wat zij eerst onwillig deden.

Samengevat zegt Luther het volgende over de wet: *"Het ware gebruik der wet is dat ik weten moet, dat ik door de wet tot kennis van de zonde gebracht en nederig word, om zo tot Christus te komen en de rechtvaardiging in het geloof te ervaren. Het geloof is geen wet of werk, het is een vast vertrouwen, dat Christus aangrijpt en Christus is het einde van de wet (Romeinen 10:3)."*⁸¹

Toepassing op het onderwijs

Bovenstaande bevindingen kunnen worden toegepast op het onderwijs door schoolregels in te zetten vanuit de maatschappelijke functie, namelijk de bescherming van de leerlingen en het personeel tegen mensen die opzettelijk kwaad willen doen. Eveneens kunnen schoolregels bijdragen om leerlingen inzichtelijk te maken wat zij goed of nog niet goed doen. Zoals de theologische functie van de wet ervoor zorgt dat de mens tot kennis van zonde wordt gebracht waardoor men zich tot Christus kan wenden, kunnen schoolregels leerlingen inzicht geven in ongewenst gedrag waardoor zij zich bewust worden van het morele schoolklimaat en het daarbij horende gewenste gedrag. Zodra het morele schoolklimaat verwezenlijkt wordt in bijpassende schoolregels en sancties, kunnen bij leerlingen morele waarden geïnternaliseerd worden waardoor zij zelf eigenaar worden van het morele schoolklimaat. Het beoogde resultaat hiervan is dat zij wenselijk gedrag gaan vertonen vanuit intrinsieke motivatie en niet uit angst voor disciplinaire maatregelen.

⁸⁰ Studiebijbel.nl, de commentaren op Galaten 3.

⁸¹ Luther, *Het rechtvaardigend geloof: Verklaring van de brief aan de Galaten*, 156.

3.5.2 Tot Christus gekomen

Nadat men onder de wet als tuchtmeester tot Christus is gekomen, leeft men uit genade en niet langer onder de wet. Dat betekent echter niet dat iemand die gerechtvaardigd is door geloof ook direct een deugdelijk leven leidt dat Christus waardig vertegenwoordigt. Een christelijk leven begint volgens Luther dan ook met geloof, maar komt tot goede werken als een logisch gevolg van de rechtvaardiging.⁸² De apostel Paulus legt aan de Korintiërs uit dat de gelovige met hulp van de Heilige Geest steeds meer op Christus gaat lijken en in een geleidelijk proces hersteld wordt in het *imago dei* (2 Kor. 3:18). In het Nieuwe Testament worden gelovigen niet langer geïdentificeerd als zondaren, maar als heiligen. De ware identiteit van de gelovige ligt in wie hij is in Christus, en hoe meer men zich bewust is van die identiteit, des te beter weet hij wat hij moet doen om zich Christus waardig te gedragen.⁸³

Opvallend is dat Jezus zijn leerlingen uitnodigt om via de weg van inkeer en geloof tot transformatie te komen (Marcus 1:15). Dat is een innerlijk proces van verandering dat slechts gedeeltelijk tot stand komt door kennis, zoals preken of boeken. Ook voorschriften of tradities dragen vaak niet bij aan intrinsieke veranderingen. Het is de omgang met Jezus die het verschil maakt, waarbij Hij ons grote voorbeeld is. Volgens Henk Bakker dienen levenswaarden in het hart te worden 'ingesloten', oftewel: geïnternaliseerd. Dit gebeurt wanneer waarden zich hechten aan geschiedenissen van mens en God, waarin de interne waarde wordt doorgegeven. De verhalen van geloofshelden werden bijvoorbeeld in de vroege kerk ter bemoediging doorverteld. *"Het voortdurend internaliseren van waarden gebeurt doordat deze waarden zich als ervaringen hechten aan geleefde verhalen (narratief leren). Mensen leren van hun ervaringen en slaan die als geleefde verhalen op in hun geheugen en moreel reservoir"*, aldus Bakker (2012).⁸⁴ Door een connectie te maken met de narratieven blijven waarden niet alleen bij een innerlijke overtuiging, maar komen ze ook tot uiting in gedrag. Binnen een christelijke context is waardebevestiging *heteronoom*. Dat betekent dat het is ingegeven door een recht dat van buiten onszelf komt, dus niet autonoom. Onze heteronome ethiek is volgens Bakker omgeven door waarden die door God bepaald worden.⁸⁵ De belangrijkste regels van het leven en geluk worden niet door mensen bedacht. Intens menselijk geluk hebben we ook niet zelf in de hand en kunnen we niet afdwingen. Dat wat van waarde is moet je gegeven worden.⁸⁶

Toegepast op het onderwijs betekent dit volgens John Shortt, die in zijn boek *Bible-shaped teaching* schrijft over de kracht van narratieven, dat het leven van leerkrachten gaat over de ontmoetingen met anderen, wiens levensverhalen overlappen met die van ons. Al deze verhalen hebben een wisselwerking op elkaar. Ze ontwikkelen van dag tot dag en maken deel uit van het grotere verhaal van ons leven, dat nog verteld moet worden. Verhalen staan volgens Shortt centraal in de manier waarop wij ons begrip van onszelf, anderen, daden en gebeurtenissen structureren. We moeten echter het verhaal in de context zien of horen om een zin te begrijpen. Een zin is namelijk niet volledig zinvol op zichzelf. Volgens Shortt zijn de kleine verhalen van ons persoonlijke leven verweven in de grote *worldview* stories.⁸⁷ Hij noemt dit *meta-narratives*. Elk van deze *worldview* verhalen bevat fundamentele overtuigingen over de manier waarop de wereld werkt. Zij bepalen direct en indirect onze manier van leven. Shortt legt uit dat de christelijke meta-narratief (wereldbeeld) toereikend is om zingevende en betekenisvolle context te bieden aan ons leven. Schepping, zonde en verwijdering, maar dan: opstanding en het eeuwige leven. De Bijbel komt op ons af als een narratief, aldus Shortt (2014).⁸⁸

Internalisering van heteronome waarden vindt dus plaats zodra er sprake is van een ontmoeting met een narratief dat tot leven komt. Een voorbeeld hiervan vinden we in Johannes 4, wanneer de Samaritaanse vrouw bij de waterput nabij Sichar direct richting de stad vertrekt om haar stadsgenoten mee te laten delen in de vreugde die zij vindt in de ontmoeting met de Messias. De ontmoeting met

⁸² McGrath, Christelijke Theologie, 533-537, 553.

⁸³ Plantinga, Sin: not the way it's supposed to be, 2-3.

⁸⁴ Bakker, Gunnende kerk, 33, 150-152.

⁸⁵ Bakker, Gunnende kerk, 13.

⁸⁶ De Amsterdamse theoloog Rikko Voorberg schreef hierover een prachtige meditatie voor het medium Lazarusmagazine.nl. "Alles van wat van waarde is moet je gegeven worden. Je kunt het vinden, er tegen aan lopen, het licht zien. En als je het dan gevonden en gezien hebt, laat het nooit meer los. Tot die tijd, zoeken, verkennen, openstaan."

⁸⁷ Worldview kan vertaald worden met *wereldbeeld*.

⁸⁸ Shortt, *Bible-shaped teaching*, 19,22-27.

Jezus zet haar in beweging, hoe kan het ook anders. Zo zouden ook leerlingen op een christelijke school gefaciliteerd kunnen worden in een ontmoeting met Christus. Niet door middel van christelijke programma's, maar door een ontmoeting met de Verlosser zelf kan de narratief naar binnen slaan en kunnen de morele waarden van Gods koninkrijk *beklijven* en tot uiting komen in het gedrag van de leerling. Christelijke scholen kunnen op verschillende manieren een bijdrage leveren aan deze 'ontmoetingen', bijvoorbeeld door middel van vieringen, mentorgesprekken en projectweken met een narratieve invulling. Iedere christelijke school heeft een eigen moreel schoolklimaat en een eigen type leerling uit een eigen christelijke traditie. Het is dus van belang dat goed naar de behoefte van de doelgroep gekeken wordt alvorens men deze 'ontmoetingen' faciliteert. Daarmee doel ik op het feit dat niet iedere leerling op een evangelische school zich vanzelfsprekend aangetrokken voelt tot charismatische liturgische vormen, en niet ieder kind op een reformatische school zich vanzelfsprekend aangetrokken voelt tot Christus door het lezen uit de Statenvertaling. Het vergt gevoeligheid voor de behoefte van de leerling om steeds iets te bedenken wat aansluit op hun belevingswereld. En dan nog is een ontmoeting met Christus niet af te dwingen of op te leggen. Hierin dient de school zich afhankelijk van God op te stellen. Hij werkt vaak op verrassende manieren in de harten van mensen, dwars door programma's en gebruikelijke gelegenheden heen.

3.5.3 Deugdelijk leven

Uit de vorige paragraaf kunnen we opmaken dat christelijke spiritualiteit gericht is op een leven met 'godsvrucht'. De apostel Petrus reikt in 2 Petrus 1:2-8 handvatten aan door een aantal kenmerkende voorbeelden te geven van een godvruchtig leven. Deugd leidt volgens Petrus tot liefde voor alle mensen. De tussenstapjes daar naartoe zijn *inzicht*, *zelfbeheersing*, *volharding* en *godsvrucht*. Volgens Henk Bakker komen godsvrucht en geestelijke bloei tot stand door karaktervorming en nieuwe gewoontevorming.⁸⁹ In deze paragraaf wordt uitgewerkt hoe de deugdenleer toegepast kan worden op persoonlijkheidsvorming binnen het christelijke onderwijs.

Karaktervorming of persoonlijkheidsvorming in het onderwijs bestaat al sinds de Griekse oudheid. Door de toenemende welvaart ontstond er ruimte om systematisch na te gaan denken over geheimen van het menselijk leven. Over de natuur, de kennis, het ware, het schone, het tijdelijke, het eeuwige en het wezenlijke. Grote namen uit deze tijd zijn Socrates, Plato en Aristoteles. In diezelfde tijd introduceerde Isocrates (300 v. Chr.), de grote vernieuwer van het zogenaamde middelbare onderwijs, het begrip '*paideia*'⁹⁰: *de vraag over dat wat de mens tot mens maakt*.⁹¹ Aristoteles beweerde tevens dat achter ieder menselijk streven een oerverlangen naar het goede, ofwel het schone (*kalos*) zou schuilgaan. Deze 'goedheid' is te vertalen met 'deugd'. Oefening van deugden was volgens de Grieken nodig om als mens tot een goede burger uit te groeien.⁹² Het Griekse burgerideaal en een leven van 'godsvrucht' in de genade van Christus zijn echter niet met elkaar te vergelijken. De kern van de christelijke deugdenleer is, in tegenstelling tot de Griekse succes- en prestatiegerichte deugdenleer, gelegen in de liefde. Geloof en deugd werken liefde uit.⁹³

In paragraaf 4.3.3 van dit onderzoek schreef ik reeds over de behoefte aan meer *persoonlijkheidsopvoeding* binnen het Nederlandse onderwijs. Het moderne *Bildung* dat zijn oorsprong vindt in de Duitse politiek van de 19e eeuw is volgens Marli Huyer voor het moderne onderwijs ongeschikt. Ook het Griekse model voor vormingsonderwijs is inmiddels gedateerd. Gelukkig wordt door de Engelse schrijver en hoogleraar pedagogiek Mark Pike een goed alternatief aangereikt in zijn boek '*Onversneden onderwijs*', dat gebaseerd is op het boek '*Mere Christianity*' van C.S. Lewis (1898-1963). Volgens Pike streeft een goede school naar de vorming van een goede persoonlijkheid, die ooit gedefinieerd is als 'de constellatie van deugden die een persoon bezit'. Persoonsvorming is eenvoudigweg 'het doelgericht streven om de deugden te vormen' bij leerlingen.⁹⁴ Christelijke scholen zouden bij hun leerlingen moeten streven naar bevordering van een goede persoonlijkheid en eigenschappen zoals die van Christus. Een vorming op grondslag van de bediening

⁸⁹ Bakker, *Gunnende kerk*, 106-107, 112.

⁹⁰ (Gr.) Opvoeding, tucht, door onderwijs en studie verkregen vorming en algemene ontwikkeling, en kennis der wetenschappen.

⁹¹ Ter Horst, *Onderwijzen is opvoeden*, 28-29.

⁹² Bakker, *Gunnende kerk*, 98-99, 107.

⁹³ Bakker, *Gunnende kerk*, 98-99, 107.

⁹⁴ Lickona, *A comprehensive approach*, 2.

van Christus biedt geloof, hoop en liefde voor leerlingen en hun families, aldus Pike (2015).⁹⁵

Lewis heeft het in *Mere Christianity* over 'the morality inside the individual' en doelt daarmee op de morele wet die ingebed is in de menselijke natuur.⁹⁶ Hij gebruikt het principe van de natuurwet (of moraalwet) als basis voor persoonlijkheidsopvoeding en duidt dit aan met het woord TAO. TAO is het Chinese woord voor grootste werkelijkheid, de natuur, de weg, het spoor. Met de keuze voor een traditionele Chinese term geeft Lewis aan dat de moraalwet niet exclusief christelijk is, maar universeel menselijk. In een wereld waar waarden steeds lijken te veranderen vanwege autonome waardebeoordeling, reikt de *law of nature* een echte waarheid aan die objectieve werkelijkheid bezit.⁹⁷ Net zoals Lewis, zegt ontwikkelingspsycholoog Thomas Lickona van de TAO dat we de tien essentiële deugden aantreffen in culturen en religies over de hele wereld. Dit zijn Lickona's tien essentiële deugden, samengevat uit zijn boek *Character Matters, die door Mark Pike gebruikt worden als handleiding voor persoonlijkheidsvorming* binnen het onderwijs.⁹⁸

1- Wijsheid of oordeelkundigheid, 2- Rechtvaardigheid, 3- Dapperheid, 4- Matigheid, 5- Liefde, 6- Een positieve houding, 7- Hard werken, 8- Integriteit, 9- Dankbaarheid en 10- Nederigheid.

Vanwege de beperkte omvang van dit onderzoek kan ik hier niet verder ingaan op dit model, maar ben ik genoodzaakt voor verdere verdieping te verwijzen naar het boek *Onversneden onderwijs* van Mark Pike (2015).

Lewis verwijt het onderwijs dat zij vaak niets doen om de morele persoonlijkheid van leerlingen te voeden. Hij benadrukt daarom, in lijn met Aristoteles, dat een goede persoonlijkheid grotendeels gevormd wordt door gewoonten die uiteindelijk worden geïnternaliseerd als deugden. Kortom, het oefenen van goede gewoonten leidt tot geïnternaliseerde deugden. Pike benoemt dat opvoeders in een liberale samenleving schroom hebben om zich te bemoeien met oefening van de morele opvoeding uit angst voor indoctrinatie. Hij benadrukt echter dat, hoewel kinderen en jongeren hun eigen keuzes moeten leren maken, opvoeders een morele verantwoordelijkheid hebben om te werken aan cultivering van een scala aan deugden bij kinderen en leerlingen.⁹⁹ Daartegenover staat vervolgens wel dat vrije wil en vrije keus integraal onderdeel zijn van zowel persoonlijkheidsvorming als van het christelijk geloof.¹⁰⁰ Tenslotte wijst Pike de opvoeder erop dat morele en persoonlijkheidsvorming het beste werkt als er gemeenschappelijkheid (uniformiteit) bestaat tussen de waarden van thuis, die van de school en de jeugdcultuur. Wanneer jongeren een wereld bewonen waarin overeenstemming bestaat tussen de verschillende aspecten van hun leven, dan is er samenhang.¹⁰¹

3.5.4 Disciplineren in een nieuw licht

Aan de hand van de voorgaande paragraaf hebben we geconstateerd dat deugden internaliseren wanneer men goede gewoonten oefent. In het Nieuwe Testament komen we de term *imitatio* ('navolging' en 'nadoen') tegen om te beschrijven hoe leerlingen van Jezus tot inoefening van deugden en karakteropbouw kwamen. Studenten van een rabbijn volgden de leermeester nauwkeurig in zijn denken en doen en probeerden dat zelf in de praktijk te brengen. Navolging was een permanente en wezenlijke vorm van inoefening. Niet om een kopie van hun leermeester te worden, maar om navolger van God te zijn. Mensen zijn immers beeld dragers van God (*imago dei*).¹⁰² Kortom: goed voorbeeld doet goed volgen!

In dit kader wil ik een nieuwe betekenis geven aan het woord *disciplineren*. In plaats van het benadrukken van de negatieve associatie zoals straffen of tuchtigen, zou ik het woord nieuw leven in willen blazen door disciplineren te gaan zien als het aanvuren van leerlingen tot discipelen (navolgers) van Christus als moreel voorbeeld. Het woord discipel is immers nauw verwant aan het woord disciplineren. Discipel betekent letterlijk 'leerling' of 'volgeling', ontleend aan christelijk Latijn

⁹⁵ Pike, *Onversneden onderwijs*, 38.

⁹⁶ Lewis, *Mere Christianity*, chapter 1 – The law of human nature.

⁹⁷ Pike, *Onversneden onderwijs*, 20-21.

⁹⁸ Pike, *Onversneden onderwijs*, 22-23.

⁹⁹ Pike, *Onversneden onderwijs*, 25.

¹⁰⁰ Pike, *Onversneden onderwijs*, 44.

¹⁰¹ Pike, *Onversneden onderwijs*, 47.

¹⁰² Bakker, *Gunnende kerk*, 111.

discipulus'.¹⁰³ In de Engelse Bijbelvertalingen wordt het Hebreeuwse woord *mûsar*, wat 'tucht' of 'onderwerping' betekent, vaak vertaald met *discipline*. Het woord disciplineren blijft dus een werkwoord, maar met een nieuwe associatie, namelijk het tuchtigen tot volgelingschap van Christus. Eigenlijk zoals het *Usus Pedagogicus* zijn functie bekleedde totdat de rechtvaardige tot Christus gekomen was. Opvoeders kunnen leerlingen, aan de hand van de praktische handvatten van de christelijke deugdenleer, aanmoedigen om intrinsiek gemotiveerd te raken om Christus na te volgen en een moreel leven te leiden. Het veronderstelt moeite en inzet van de opvoeder om te investeren in de tuchtiging, en het veronderstelt een manier van internalisering van waarden door het kind om zich het volgelingschap eigen te maken. Het proces van internalisering heb ik reeds in eerdere paragrafen beschreven.

Samenvattend is disciplineren: *Het opvoeden van kinderen tot navolgers van Christus, door middel van het aanleren van deugden, zodat het kind zelf eigenaar wordt van zijn morele vormingsproces en de waarden van Gods koninkrijk internaliseren, waardoor het kind intrinsiek gemotiveerd is om gewenst moreel gedrag te vertonen.*

3.5.5 Bijbels verantwoord disciplineren binnen een Christelijke onderwijscontext

Het doel van dit onderzoek is om tot een Bijbels verantwoorde visie op straffen of disciplineren te komen die geschikt is voor de christelijke onderwijscontext. Vanuit de pedagogiek zijn allerlei standpunten behandeld die inzicht geven in de morele ontwikkeling van kinderen. Vanuit de theologie is er gekeken naar de menselijke natuur, de neiging tot zonde en de kaders die de Bijbel geeft voor een moreel en deugdelijk leven. In deze laatste paragraaf zal ik op basis van de bevindingen uit het literatuuronderzoek concluderend beschrijven welke disciplinaire methode geschikt is om leerlingen op een christelijke school te stimuleren tot gewenst gedrag.

Mark Pike legt uit dat ouderschap, leraarschap en onderwijs nooit neutraal kunnen zijn als het om waarden gaat.¹⁰⁴ Kinderen worden altijd 'geoeft' in een bepaalde traditie. Strikt genomen is elke vorm van morele opvoeding en sturing naar gewenst gedrag een geconditioneerde vorm van opvoeden. Met dit onderzoek pretendeer ik dan ook niet dat mijn leerlingen zich straks voorbeeldig gaan gedragen omdat ze daarvoor intrinsiek gemotiveerd zijn geraakt dankzij mijn nieuwe vorm van disciplineren. Dat zou een utopie zijn. Maar we mogen wel dromen en denken over en verlangen naar manieren om onze oude gewoonten omtrent straffen of disciplineren te herzien. De cultuur en het onderwijsklimaat verandert tenslotte ook naarmate de tijd verstrijkt.

Preventieve gedragsverandering

In het pedagogische gedeelte van dit onderzoek ben ik reeds uitgebreid ingegaan op een pedagogisch verantwoorde manier van disciplineren. Peter Teitler reikt hiervoor vier methoden aan in zijn boek *Lessen in orde*. Nadat ik deze begrippen bestudeerd had bleken ze allen geschikt om gekoppeld te worden aan kenmerken die naar voren kwamen in het theologische gedeelte van mijn onderzoek. Bijbelse morele kaders en deugdenleer bieden hiervoor mooie uitgangspunten. Door de begrippen vanuit de pedagogiek en de theologie aan elkaar te koppelen ontstaat er een Bijbels verantwoorde en preventieve methode om leerlingen te stimuleren tot gewenst gedrag. In het onderstaande schema wordt dit verder uitgewerkt.

¹⁰³ M. Philippa e.a. (2003-2009) Etymologisch Woordenboek van het Nederlands.

¹⁰⁴ Pike, *Onversneden onderwijs*, 25.

Vier methoden om gewenst gedrag bij kinderen te bewerkstelligen vanuit de pedagogiek en de theologie¹⁰⁵:

Methode	Pedagogische invulling	Theologische invulling
<i>Door competenties</i>	Het aanleren of verbeteren van specifieke vaardigheden moet een leerling in staat stellen om een bepaalde taak beter te verrichten.	Het aanleren of internaliseren van morele waarden en christelijke deugden moet een leerling in staat stellen om een bepaalde taak beter te verrichten.
<i>Door therapie of counseling</i>	Door middel van gesprekken krijgt de therapeut inzicht in de drijfveren, behoeften of blokkades van een leerling, met als doel het gedrag te veranderen.	Door middel van gesprekken krijgt de therapeut (mentor, geestelijk verzorger) inzicht in de drijfveren, behoeften of blokkades van een leerling, met als doel het gedrag te veranderen.
<i>Door de ecologische methode</i>	De persoon wordt gezien als dynamisch onderdeel van zijn hele omgeving, wat impliceert dat een gedragsverandering niet los van die omgeving tot stand kan komen. Een voorwaarde voor verandering is dan dat de omgeving achter de verandering staat en mee verandert.	In deze contextuele methode wordt de leerling gezien als onderdeel van zijn hele omgeving, wat impliceert dat een gedragsverandering niet los van die omgeving tot stand kan komen. Een voorwaarde voor verandering is dan dat de omgeving achter de verandering staat en mee verandert.
<i>Door modeling</i>	Het voordoen en voorleven van bepaald gedrag kan leerlingen tot voorbeeld dienen en uitnodigen tot een verandering van gedrag.	Het door opvoeders voordoen en voorleven van <i>Christ-like behaviour</i> ¹⁰⁶ kan leerlingen tot voorbeeld dienen en uitnodigen tot een verandering van gedrag.

Samenvattend biedt de competentiemethode een gelegenheid voor het aanleren van christelijke deugden en moreel gedrag. In het geval van de counseling methode kunnen persoonlijke gesprekken met leerlingen plaatsvinden over een leven in Gods herstelde schepping en de identiteit die het kind mag aannemen in Christus. Dit vergt uiteraard een pastorale benadering. Bij de ecologische of contextuele methode worden alle omstandigheden van het kind meegenomen in de gedragsverandering die moet leiden tot discipelschap. Waar liggen in dit geval eventuele contextuele blokkades die dit onmogelijk maken (ouders die het kind niet voorgaan in de geloofsopvoeding, kinderen met traumatische ervaringen, een negatieve associatie met kerk en/of God)? Tenslotte is *modeling* een middel om leerlingen te wijzen op Jezus als identificatiepersoon, maar tegelijkertijd worden leerkrachten zelf ook uitgedaagd om *Christ-like behaviour* zichtbaar te maken zodat leerlingen hier een voorbeeld aan nemen.

Wanneer het gaat om *modeling* stelt John Shortt dat leerkrachten zijn als '*living letters in the classroom*' (levende brieven aan de klas). Leerkrachten worden gevormd, maar ook hun onderwijs wordt gevormd door wie zij zijn. Persoonlijke deugdzaamheid is belangrijk omdat christelijke leerkrachten ten eerste de geur van Christus verspreiden in een schoolomgeving. Het is niet altijd makkelijk om zoals Jezus te zijn. Soms denkt de christelijke leerkracht dat het eenvoudigweg een kwestie is van aardig, zorgzaam en liefdevol zijn. Maar het behelst meer dan aardigheid. Franciscus van Assisi zei ooit '*Preach the gospel at all times, if necessary, use words*'. Hij onderstreept hiermee het belang van het getuige zijn, en wanneer het nodig is kan men ook woorden gebruiken.¹⁰⁷

De uitzonderingen

Bovenstaand schema heeft vooral een preventieve werking. Er kunnen echter omstandigheden zijn waarin de methodes uit het schema niet toereikend zijn, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van een geweldsdelict of een geval van misbruik. In zo'n situatie vormt de leerling een gevaar voor zijn omgeving of voor zichzelf en dienen er andere maatregelen ingezet te worden. In zo'n geval treedt de maatschappelijke functie van de wet in werking en dient er een passende straf gegeven te worden die

¹⁰⁵ Teitler, *Lessen in orde*, 164.

¹⁰⁶ De term *Christ-like behaviour* kan uitgelegd worden als gedrag zoals Jezus ons dat voordeed. In het Nederlands is hier geen passend woord voor.

¹⁰⁷ Shortt, *Bible-shaped teaching*, 75-81.

recht doet aan zowel de dader als het slachtoffer. Hiervoor zijn geen leidende uitspraken te doen op grond van Bijbelse principes.

De dialogische omgang

Tenslotte kunnen zich situaties voordoen waarbij een leerling dusdanig storend gedrag vertoont dat hij een time-out of tijdelijke verwijdering uit de les nodig heeft om af te koelen. In de meeste gevallen herstelt deze methode de rust in de les en heeft de leerling tijd om even bij zinnen te komen.

Naderhand kan er met de leerling gesproken worden over zijn gedrag en kunnen leerkracht en leerling de situatie bespreken waardoor herstel mogelijk is. Het voorbeeld van God als pedagoog kan hier zeer goed van pas komen door op een genadevolle manier op zoek te gaan naar herstel in de dialogische omgang met de leerling. Wanneer de leerkracht Gods voorbeeld volgt en in de dialoog de leerling inzicht geeft in zijn gedrag kan er bekering plaatsvinden. En waar bekering is, is herstel van de relatie en een nieuwe start voor de leerling en de leerkracht.

4. Empirisch onderzoek

In dit hoofdstuk geef ik antwoord op de vraag welke rol straffen of disciplineren, met name toegespitst op de lessituatie, inneemt in het beleid van EBVO De Passie. Daarbij besteed ik aandacht aan de associaties die leerkrachten hebben met de huidige strafmethodes, de wijze waarop er wordt gestraft, de effectiviteit van deze straffen en de behoefte aan nadere pedagogische en theologische doordenking van dit thema. Voor een toelichting op de onderzoeksmethode verwijs ik naar hoofdstuk 2 van dit onderzoek.

De resultaten van dit empirische onderzoek zijn onttrokken aan een diepte-interview dat ik heb afgenomen bij een collega van het verzuimlokaal en aan een vragenlijst die ik per e-mail onder leerkrachten heb verspreid. De vragenlijst, die ik heb gemaakt met het programma 'Survio', is online uitgezet onder 75 medewerkers die betrokken zijn bij EBVO De Passie in Utrecht. Op een paar uitzonderingen na waren alle medewerkers lesgevende collega's. Twee van hen waren medewerkers van het verzuimlokaal en een medewerker is werkzaam in de mediatheek. Van de 75 medewerkers die de vragenlijst hebben ontvangen, hebben 42 medewerkers de enquête volledig ingevuld. In totaal is de link naar de vragenlijst 79 keer aangeklikt, maar dit geeft een enigszins vertekend beeld, daar ik zelf een aantal keren overbodig op de link heb geklikt om te kijken of deze werkte. De respons kan worden vastgesteld op 58,3%. De vragenlijst heeft tussen 22 april 2016 en 29 mei 2016 in totaal 38 dagen uitgestaan. De medewerkers mochten de vragenlijst volledig anoniem invullen.

Iedere medewerker die aangenomen wordt door EBVO De Passie in Utrecht neemt deel aan een sollicitatiegesprek waarbij de identiteit van de school uitgebreid besproken wordt. De medewerker wordt gevraagd naar zijn of haar motieven om te werken bij EBVO De Passie. Medewerkers die worden aangenomen op EBVO De Passie hebben dan ook gekozen voor de christelijke identiteit van de school en zijn gemotiveerd om zich te verdiepen in het volgen van Christus en het uitdragen van de christelijke identiteit. Op basis van deze gegevens ga ik er vanuit dat de medewerkers die deze enquête hebben ingevuld allen overtuigd de christelijke identiteit uitdragen.

4.1 Associaties met de termen 'straffen' en 'disciplineren' (vragen 1, 2 en 15)

Bij de beantwoording van de eerste twee enquêtevragen, naar de associatie met de termen straffen en disciplineren, wordt zichtbaar dat men een minder negatieve associatie heeft met de term disciplineren dan met de term straffen. 14 van de 42 respondenten geven bij het begrip 'straffen' aan dat ze hier een negatieve of zelfs zeer negatieve associatie mee hebben. Bij het begrip 'disciplineren' zijn er slechts drie respondenten die een negatieve associatie hebben met het begrip. Uit deze gegevens kunnen we opmaken dat het woord disciplineren een meer positieve connotatie heeft dan het woord straffen. Over vraag 15, de vraag of men het prettig zou vinden om in het strafbeleid onderscheid te maken tussen de begrippen straffen en disciplineren, werd nogal verschillend gedacht (zie bijlage 1).

Opvallend is dat 12 respondenten misschien een onderscheid willen maken tussen de begrippen straffen en disciplineren, maar eerst meer willen leren over deze begrippen. Blijkbaar wordt er gevoelsmatig een verschillende associatie gemaakt met deze begrippen, maar weet men inhoudelijk niet waarom dit zo is. Ook ik heb daar bij het uitzetten van mijn praktijkonderzoek nog niet veel inhoud aan gegeven. Het is voor het beleidsplan dus noodzakelijk dat goed verwoord wordt wat de inhoud is van deze begrippen, zodat duidelijk wordt waarom voor het ene of andere begrip gekozen is. Vanwege de meer positieve associatie met het woord disciplineren, zou daar in het beleidsplan wellicht de voorkeur aan kunnen worden gegeven in plaats van aan straffen.

Wat vervolgens opvalt is dat negen van de respondenten zeer positief staan tegenover het onderscheid tussen de begrippen straffen en disciplineren en dat vier respondenten zelfs van mening zijn dat het maken van onderscheid in deze begrippen een aspect is waarin evangelisch onderwijs zich onderscheidt van andere scholen. In totaal zijn er dus 13 respondenten die de voorkeur geven aan het maken van onderscheid tussen de begrippen straffen en disciplineren, waarin straffen een negatieve en disciplineren een minder negatieve connotatie heeft. Bij elkaar opgeteld is dat een percentage van 30,9%. Een meerderheid van de respondenten geeft dus de voorkeur aan een onderscheid tussen de begrippen straffen en disciplineren in een beleidsstuk.

Tenslotte zijn er nog 11 respondenten die aangegeven hebben dat ze een andere mening hebben met betrekking tot het maken van onderscheid tussen de begrippen straffen en belonen. De aanvullingen

die deze respondenten geven zijn overwegend positief als het gaat om het maken van onderscheid tussen de begrippen. Opvallend is dat een respondent schrijft onderscheid te willen maken in de theoretische inhoud van de begrippen straffen en disciplineren. Deze respondent benoemt dat wanneer een leerling de regels van de wet overtreedt, het strafrecht ook in werking dient te treden. Dit sluit mooi aan op de tweevoudige werking van de wet van Maarten Luther die beschreven is bij paragraaf 3.5.1 in het literatuuronderzoek. Hier kom ik in de aanbevelingen op terug.

4.2 Hedendaagse strafmethodes op EBVO De Passie (vragen 4 en 10)

Door middel van het diepte-interview met de medewerker van kamer '013' (het verzuimlokaal) wordt duidelijk wat er precies gebeurt wanneer een leerling uit de les verwijderd is.¹⁰⁸ Leerlingen die eruit gestuurd zijn dienen zich allereerst te melden bij een medewerker van de verzuimadministratie in lokaal '013'. Daar kan de leerling even afkoelen indien dat nodig is. Nadat de leerling heeft uitgelegd wat er is gebeurd, bij wie hij/zij er uitgestuurd is en wat hiervoor de reden is, vult hij/zij een nagesprek- of uitstuurformulier¹⁰⁹ in waarop een aantal vragen staan ter bevordering van een gesprek tussen de docent en de leerling. Na afloop van het lesuur dient de leerling zich met het uitstuurformulier te melden bij de betreffende docent om de lessituatie, en het gedrag dat leidde tot het verwijderen uit de les, na te bespreken. Het doel van deze nabespreking is reflectie van de leerling op het ongewenste gedrag dat leidde tot het verwijderen uit de les, het ondervinden en accepteren van de consequenties van het ongewenste gedrag, het herstel van de relatie tussen leerling en leerkracht en het maken van een nieuwe start voor de volgende ontmoeting. Wanneer het uitstuurformulier na afloop door de docent is ondertekend, wordt deze teruggebracht naar de verzuimadministratie die deze verwerkt in het digitale leerlingensysteem. Op deze manier wordt bijgehouden hoe vaak leerlingen eruit gestuurd worden, bij welke docenten de leerlingen eruit gestuurd worden en waarom deze leerlingen eruit gestuurd zijn. In het geval van buitensporig veel uitstuursituaties wordt in overleg met de sectorleider in enkele gevallen besloten om de leerling te schorsen. In principe komt iedere leerling die een uitstuurformulier heeft gehaald diezelfde dag nog een uur na bij de verzuimadministratie. Het uur nablijven kan verschillend ingevuld worden, maar meestal helpen leerlingen die na moeten blijven de conciërges om de school op te ruimen en schoon achter te laten voor de volgende dag.

Door middel van de enquêtevragen 4 en 10 heb ik de respondenten gevraagd hoe de hedendaagse wijze van straffen er voor hen uit ziet op EBVO De Passie. Allereerst heb ik bij vraag 4 gevraagd hoeveel respondenten gebruik maken van de 'uitstuurmethode' en hoe vaak ze hiervan gebruikmaken. Opvallend is dat 16 van de 42 respondenten (38,1%) helemaal geen gebruik maakt van deze methode. Of hier door respondenten bewust voor gekozen wordt of dat hun klassenmanagement dusdanig op orde is dat het niet noodzakelijk is, zou nader onderzocht moeten worden. Het merendeel, 24 van de 42 respondenten (57,1%), geeft aan tussen de 1-10 keer per jaar een leerling uit de les te verwijderen. Slechts twee van de 42 respondenten (4,8%) stuurt vaker dan 10 keer per jaar een leerling uit de les. Geen enkele respondent stuurt vaker dan 20 keer per jaar een leerling uit de les.

In vraag 10 stelde ik de respondenten de vraag welke strafmethodes naast de 'uitstuurmethode' nog meer door hen toegepast worden. In de tabel hieronder wordt inzichtelijk welke methodes gebruikt worden en hoe vaak deze gebruikt worden. De respondenten konden bij deze vraag meerdere antwoorden aanvinken. Er kunnen dus dubbele antwoorden bij zitten per respondent.

¹⁰⁸ Zie bijlage 2.

¹⁰⁹ Zie bijlage 3.

Vraag 10: Naast de 'uitstuurmethode' zijn er nog meer vormen van straffen en disciplineren die ingezet kunnen worden om het gedrag van de leerling te corrigeren of bespreekbaar te maken. Welke van de onderstaande methodes pas je wel eens toe? (meerdere antwoorden mogelijk)	Antwoorden	Ratio
Schrijfwerk/strafregels	20	47,6 %
Nablijven na schooltijd	20	47,6 %
Een gesprek met de leerling	40	95,2 %
Schoonmaak klusjes	17	40,5 %
Extra huiswerk	5	11,9 %
Publieke vernedering voor de klas	0	0 %
Op de gang staan	19	45,2 %
Naar de studieruimte sturen	2	4,8 %
Een pedagogisch verantwoorde terechthwijzing in de les	33	78,6 %
Humor	35	83,3 %
Hulp inschakelen van mentor	22	52,4 %
Hulp inschakelen van sectorleider	10	23,8 %
Bidden voor of met de leerling	11	26,2 %
Bijbelteksten citeren over gewenst christelijk gedrag	1	2,4 %
Anders, namelijk	8	19,0 %

Opvallend is dat bijna alle respondenten, 40 van de 42 (95,2%), gebruikmaken van de disciplinaire methode om een gesprek te voeren met een leerling. De dialogische vorm van disciplineren krijgt zelfs de voorkeur boven alle andere vormen van disciplineren. Op de tweede plaats staat 'humor', waar 35 van de 42 respondenten (83,3%) gebruik van maakt. Op de derde plaats staat een pedagogisch verantwoorde terechthwijzing in de les, waar 33 van de 42 respondenten (78,6%) gebruik van maken. Geen enkele respondent zegt gebruik te maken van een publieke vernedering in de les. Ook zijn het citeren van Bijbelteksten over gewenst gedrag en het verplaatsen van de leerling naar de studieruimte weinig verkozen vormen van disciplineren. Tenslotte geven acht van de 42 respondenten (19%) aan dat zij (ook) andere disciplinaire methodes toepassen. Voor de verdere inhoud van deze toevoegingen verwijs ik naar bijlage 1 van dit onderzoek.

4.3 De effectiviteit van strafmethodes op EBVO De Passie (vragen 5, 6, 7, 8 en 11)

Een groot deel van mijn praktijkonderzoek heb ik besteed aan de vraag welke vormen van straffen of disciplineren effectief worden gevonden op EBVO De Passie. In de vragen 5, 6, 7, 8 en 11 heb ik hierover inhoudelijke vragen gesteld aan de respondenten. Voor een gedetailleerd overzicht van de antwoorden verwijs ik naar het onderzoeksrapport in bijlage 1, maar hoofdpunten en opvallende zaken vragen om een nadere uiteenzetting.

In vraag 5 vroeg ik de respondenten waarom zij de uitstuurmethode wel of niet effectief vonden. De antwoorden waren zeer verschillend. Wat direct opvalt is dat veel respondenten zowel een voor- als tegenargument inbrengen ten aanzien van de uitstuurmethode. Men ziet er blijkbaar de voor- en

nadelen van in. Een selectie van argumenten waarom de uitstuurmethode wél effectief is zijn: een laatste redmiddel, de noodzaak van een time-out, het uitstuurformulier vormt aanleiding tot gesprek, dialogisch oplossen en reflecteren, een nieuwe kans, duidelijke grenzen aangeven en rust en veiligheid bewaken voor medeleerlingen. Het verlangen van respondenten om een goede relatie met de leerling te behouden of te herstellen is het voornaamste argument om een leerling er wel uit te sturen en na afloop van de les het gesprek aan te gaan. Vooral het door leerlingen laten reflecteren op hun gedrag door middel van het nagesprekformulier wordt als reden gegeven waarom de uitstuurmethode effectief kan zijn. Het zet aan tot doordenking van gedrag en tot een gesprek dat de weg vrij maakt voor herstel en een nieuwe start tussen de docent en de leerling. Enkele redenen die aangedragen worden waarom de uitstuurmethode niet effectief is zijn: uitsturen is een oneerlijke machtsstrijd tussen docent en leerling, de verantwoordelijkheid wordt zo op het bordje van iemand anders gelegd, het opvolgen van de sanctie duurt te lang, het verstoort de relatie tussen leerling en docent en het verliest zijn kracht wanneer het vaker dan 1-2 keer per jaar gebeurt. Over het algemeen kan gesteld worden dat de meeste respondenten de methode liever niet toepassen, maar er soms toch op terugvallen omdat zij geen andere oplossing zien dan een time-out.

Eén respondent viel mij in het bijzonder op omdat hij of zij specifiek noemde dat door middel van de uitstuurmethode de relatie tussen de leerling en docent onherstelbaar wordt beschadigd. Dit wekt de vraag op of elke respondent goed begrepen heeft hoe de maatregel op EBVO De Passie uitgevoerd dient te worden. Wanneer een collega namelijk zegt dat de verantwoordelijkheid daarmee afgeschoven wordt op een medewerker van kamer '013' of dat de relatie met de leerling onherstelbaar wordt beschadigd, dan is de uitstuurmethode niet naar behoren toegepast. In principe moet de leerling zich na afloop van de les namelijk voor een gesprek melden bij de docent door wie hij of zij er is uitgestuurd. Wellicht duiden deze antwoorden erop dat er behoefte is aan het herzien van de uitstuurmethode en duidelijke uitleg aan leerkrachten met betrekking tot de toepassing daarvan.

In vraag 6 vroeg ik de respondenten of zij het uitstuurformulier een geschikte afhandeling van de uitstuurmethode vonden. 34 van de 42 respondenten (81%) antwoordde hierop met 'ja'. Geen enkele respondent antwoordde met 'nee'. Enkele respondenten, namelijk 19%, antwoorden 'anders'. De voornaamste feedback die hieruit naar voren kwam was dat de methode op zichzelf goed was, maar dat de timing van het gesprek te wensen overlaat. Tussen de lessen door is er namelijk niet veel tijd om inhoudelijk met een leerling in gesprek te gaan over een uit de hand gelopen lessituatie. Het vergt enige doordenking om wellicht tot een betere constructie te komen wat betreft de afhandeling van een uitstuurformulier door middel van een gesprek tussen de leerling en de docent.

In vraag 7 vroeg ik de respondenten welke resultaten het gesprek na afloop van de uitstuurmethode hen opleverde. Over het algemeen waren de meeste respondenten positief. Zij zien het gesprek als een middel om de leerling te laten reflecteren op het ongewenste gedrag en om de relatie met de leerling te herstellen, die wellicht verbroken was door het conflict en na de verwijdering uit de les. Er ontstaat veelal wederzijds begrip tussen de leerling en de docent wanneer op een rustig moment teruggekomen kan worden op de uit de hand gelopen lessituatie. Verzoening en genade zijn denk ik begrippen die goed weergeven waar de docenten op EBVO De Passie op uit zijn als het gaat om het disciplineren van leerlingen. Een enkeling was overigens niet tevreden over de resultaten en noemde dat de leerling vooral sociaal gewenste antwoorden invult of niet open staat voor een dergelijk gesprek.

In vraag 8 vroeg ik de respondenten hoe zij de uitstuurmethode in zijn algemeenheid beoordeelden als methode om ongewenst gedrag van leerlingen bespreekbaar te maken. Respondenten konden een classificatie kiezen tussen 1 ster (zeer negatief) en 5 sterren (zeer positief). In onderstaande tabel worden de resultaten zichtbaar.

Vraag 8: Hoe beoordeel je in het algemeen de 'uitstuurmethode'?	Antwoorden	Ratio
5/5	3	7,1 %
4/5	15	35,7 %
3/5	10	23,8 %
2/5	9	21,4 %
1/5	5	11,9 %

Slechts drie van de 42 respondenten classificeerden de methode als zeer positief. 25 van de 42 respondenten, ongeveer 60%, vindt de uitstuurmethode een positief middel om gedrag van leerlingen bespreekbaar te maken. Tenslotte vinden 14 van de 42 respondenten (33,3%) dat de uitstuurmethode een negatieve dan wel zeer negatieve wijze is om gedrag van leerlingen bespreekbaar te maken. De meningen zijn dus verdeeld en met name neutraal. Dit komt overeen met de antwoorden op vraag 5, waar respondenten konden aangeven wat zij wel of niet effectief vonden aan de uitstuurmethode. Ook daarin werd zichtbaar dat er voor- en nadelen waren en er per situatie gekeken moest worden naar het nut en effect van deze methode.

In vraag 11 vroeg ik de respondenten tenslotte welke strafmethode zij niet effectief vonden. De resultaten staan in onderstaand schema.

Vraag 11: Welke methodes vind je niet effectief? (meerdere antwoorden mogelijk)	Antwoorden	Ratio
Schrijfwerk/strafregels	12	28,6 %
Nablijven na schooltijd	3	7,1 %
Een gesprek met de leerling	1	2,4 %
Schoonmaak klusjes	8	19,0 %
Extra huiswerk	16	38,1 %
Publieke vernedering voor de klas	35	83,3 %
Op de gang staan	6	14,3 %
Naar de studieruimte sturen	23	54,8 %
Een pedagogisch verantwoorde terechtwijzing in de les	1	2,4 %
Humor	2	4,8 %
Hulp inschakelen van mentor	1	2,4 %
Hulp inschakelen van sectorleider	3	7,1 %
Bidden voor of met de leerling	7	16,7 %
Bijbelteksten citeren over gewenst Christelijk gedrag	28	66,7 %
Anders, namelijk	5	11,9 %

Als een logisch gevolg op vraag 10 (zie 4.2) blijkt dat het publiekelijk vernederen van leerlingen voor de klas de minst effectieve manier wordt gevonden om leerlingen te disciplineren. Bijbelteksten citeren over gewenst christelijke gedrag staat op een goede tweede plek, gevolgd door leerlingen naar de studieruimte sturen. Deze resultaten komen in zijn geheel overeen met de uitkomsten die uit vraag 10

kwamen en bevestigen dus de uitkomsten van die conclusies. Wat overigens wel opvallend is, is dat er minstens één respondent in vraag 11 heeft genoemd dat hij of zij het voeren van een gesprek niet effectief vindt. Het vergt nader onderzoek om te ontdekken waarom deze respondent voor dit antwoord heeft gekozen. Opvallend is tenslotte dat in antwoord op vraag 10, bijna de helft (47,6%) van de respondenten aangeeft het geven van schrijf-/strafregels een effectieve straf te vinden, tegenover 28,6% van de respondenten die bij vraag 11 aangeeft dit niet effectief te vinden. Over de (in)effectiviteit van schrijf/strafregels zien we dus een grote verscheidenheid aan meningen. Wellicht dat het boek *'Straf / Regels praktijkverhalen uit de school'*, van Astrid Boon inzicht kan geven in deze materie indien daar in de toekomst behoefte aan is.

4.4 Behoeftte aan doordenking van beleid aangaande disciplineren (vragen 13, 17 en 18)

In deze paragraaf ga ik in op de behoefte van de respondenten naar een theologische, dan wel Bijbelse, doordenking van het beleid aangaande straffen vanwege de christelijke identiteit van de school. Ik heb dit gedaan aan de hand van drie vragen, namelijk 13, 17 en 18. Voor een gedetailleerd overzicht van de antwoorden op deze vragen verwijs ik naar bijlage 1.

In vraag 13 vroeg ik de respondenten of zij vinden dat op een christelijke school Bijbelse principes een kader zouden moeten bieden voor het beleid aangaande straffen/disciplineren. De meerderheid van de respondenten (64,3%) geeft aan dat zij hier mee instemmen en Bijbelse principes een kader zouden moeten vormen voor het beleid aangaande straffen op een christelijke school. 23,8% zegt dat Bijbelse principes 'misschien' een kader moeten vormen voor het beleid aangaande straffen. Eén respondent beweert dat de Bijbel hier niet op betrokken hoeft te worden; we zijn immers een school en geen kerk. Over het algemeen staan de meeste respondenten er voor open om aan de hand van Bijbelse principes een kader te bieden voor het beleid aangaande straffen op een christelijke school.

In vraag 17 stelde ik de respondenten de vraag of zij op een studiedag eens verder na zouden willen denken over Bijbels verantwoord straffen/disciplineren. Een overtuigende meerderheid, 34 van de 42 respondenten (81%), zei hieraan behoefte te hebben. Drie respondenten gaven aan hier geen behoefte aan te hebben. Vijf respondenten hebben 'anders' ingevuld, waarbij zij een toelichting gaven op de manier waarop deze doordenking op een studiedag vormgegeven zou kunnen worden (zie bijlage 1).

In vraag 18 vroeg ik hoe belangrijk men het thema 'Bijbels verantwoord straffen/disciplineren' en de manier waarop we daar naar handelen op EBVO De Passie vindt. De antwoorden zijn weergegeven in onderstaande tabel.

Vraag 18: Hoe belangrijk vind je het thema 'Bijbels verantwoord straffen/disciplineren' en de manier waarop we daar naar handelen op EBVO De Passie?	Antwoorden	Ratio
Heel erg belangrijk	8	19,0 %
Wel belangrijk	30	71,4 %
Geen mening	1	2,4 %
Niet belangrijk	1	2,4 %
Helemaal niet belangrijk	0	0 %
Anders, namelijk	2	4,8 %

Uit deze gegevens blijkt dat 38 van de 42 respondenten (90,4%) het thema 'Bijbels verantwoord straffen/disciplineren' en de manier waarop we daar naar handelen op EBVO De Passie wel belangrijk of zelfs heel erg belangrijk vindt. Blijkbaar vinden de respondenten dat op een christelijke school, ook in het beleid aangaande straffen, Bijbelse principes gehanteerd moeten worden.

4.5 Onderscheid met reguliere scholen (vragen 12 en 14)

In vraag 5 werd door één respondent reeds een eigenschap genoemd van een leraar in een specifiek christelijke context: *'Als leraar word je geacht - zeker in christelijke zin - de relatie te dragen en het conflict te omarmen'*. Blijkbaar stelt deze respondent dat een leraar in christelijke zin een bepaalde houding dient aan te nemen ten opzichte van conflicthantering. In deze paragraaf ga ik in op de vraag of er onderscheid zou kunnen (of moeten) worden gemaakt tussen christelijke scholen en reguliere scholen als het gaat om het beleid met betrekking tot disciplineren.

In vraag 12 stelde ik de vraag of er op een christelijke school als EBVO De Passie anders zou moeten worden omgaan met straffen of disciplineren dan op reguliere scholen. 12 van de 42 respondenten gaven een antwoord in de lijn met 'ja, een christelijke school zou zich in het beleid op straffen moeten onderscheiden van reguliere scholen'. Een meerderheid van de respondenten (17 van de 42) gaf een antwoord in de lijn 'nee, een christelijke school zou zich wat het beleid op straffen aangaat niet moeten onderscheiden van reguliere scholen'. De overige 13 respondenten gaven een antwoord dat daar tussenin zat. Voorstanders van een onderscheid beargumenteren onder andere dat het beleid op straffen op een christelijke school genade en herstel moet ademen. Dit weerspiegelt in zekere mate het karakter van God. Een enkeling beweert ook dat de sfeer op EBVO De Passie anders is dan op reguliere scholen, maar dit is niet feitelijk aantoonbaar. Het is zonder onderzoek te hebben gedaan naar de sfeer op andere scholen lastig te beargumenteren waarin die verschillen zichtbaar worden. Voorstanders vinden over het algemeen wel dat in het beleid op straffen rekening gehouden mag worden met de Bijbelse principes. Opmerkelijk is echter dat tegenstanders van onderscheid dit ook als argument aanvoeren. Zo beweert één respondent bijvoorbeeld dat de Bijbel juist positief is over het effect van tuchtigen, en beweert een ander dat op Bijbelse gronden het niet wijs is om verkeerd gedrag onbestraft te laten. De antwoorden van vraag 12 staan wat mij betreft dan ook symbool voor de grote diversiteit aan meningen. Dit zou kunnen verklaren waarom er op zo veel verschillende manieren gehandeld wordt in geval er moet worden opgetreden. Het biedt leerlingen ruimte om in discussie te gaan met de leerkrachten over de wijze waarop zij worden gedisciplineerd. Een gebrek aan duidelijke visie op dit punt staat consequent handelen in de weg, zo blijkt ook uit een aantal antwoorden van respondenten.

In vraag 14 poneerde ik de stelling of men het nuttig zou vinden als er een duidelijk beleidsplan zou komen over het Bijbels verantwoord disciplineren van leerlingen, zodat we ons als evangelische school kunnen onderscheiden van andere scholen. De antwoorden worden hieronder weergegeven in een tabel.

Vraag 14: Stelling: Ik zou het nuttig vinden als er een duidelijk beleidsplan zou komen over het Bijbels verantwoord disciplineren van leerlingen, zodat we ons als evangelische school kunnen onderscheiden van andere scholen.	Antwoorden	Ratio
Ja, absoluut noodzakelijk	6	14,3 %
Ja, prima hoor	15	35,7 %
Nee, niet nodig	10	23,8 %
Het heeft mijn interesse niet	1	2,4 %
Anders, namelijk	10	23,8 %

De helft van de respondenten zegt het zonder meer nuttig te vinden als er een beleidsplan zou komen voor het Bijbels verantwoord disciplineren van leerlingen. 26,2% vindt het niet nodig of vindt het niet interessant. Tien van de 42 respondenten (23,8%) heeft anders gekozen, maar is ook overwegend positief. In bijlage 1 staan enkele handvatten die worden gegeven om dit beleid tot stand te doen komen. Concluderend kunnen we stellen dat er in principe behoefte is aan een Bijbels doordacht beleid aangaande straffen op een christelijke school.

4.6 Een school zonder straffen (vragen 3 en 16)

In de inleiding van dit onderzoek heb ik verteld dat ik ooit een schooljaar heb ingeluid zonder regels en zonder straffen. De gevolgen daarvan heb ik moeten ondervinden. Ik was benieuwd of er onder respondenten medewerkers waren die een school zonder regels zouden zien zitten. De antwoorden voor deze vragen heb ik onttrokken uit de vragen 3 en 16.

In vraag 3 opperde ik de stelling dat, op een christelijke school als EBVO De Passie, leerlingen niet gestraft zou moeten worden want dat weerspiegelt niet de genade van God. Deze vraag heb ik gebaseerd op een opmerking van een ouder in het verleden. Onderstaande tabel geeft weer hoe de respondenten hebben gereageerd op deze stelling. Vrijwel iedereen is het oneens of heel erg oneens met deze stelling. Deze antwoorden zouden erop kunnen duiden dat respondenten niet vinden dat straffen of disciplineren in strijd is met (het beeld van) Gods genade.

Vraag 3: Stelling: Op een christelijke school als EBVO De Passie zouden we leerlingen niet moeten straffen want dat weerspiegelt niet de genade van God.	Antwoorden	Ratio
Heel erg eens	1	2,4 %
Eens	0	0 %
Neutraal	0	0 %
Oneens	26	61,9 %
Heel erg oneens	15	35,7 %

Bij vraag 16 poneerde ik de stelling dat het een uitdaging zou zijn om te werken op een school waar niet wordt gestraft, maar waar alternatieve disciplinaire methodes worden toegepast. De antwoorden op deze vraag zijn weergegeven in onderstaande tabel. Opvallend is dat 10 van de 42 (23,8%) respondenten dit een uitdaging zouden vinden. 12 respondenten (28,6%) geloven niet in deze uitdaging. 14 van de 42 respondenten (33,3%) willen eerst meer leren over alternatieve disciplinaire methodes voordat zij er een uitspraak over kunnen doen. Deze uitkomst is begrijpelijk aangezien ik in de enquête geen inhoudelijke begrippen heb genoemd voor de alternatieve strafmethodes. Het is volkomen begrijpelijk dat respondenten zich terughoudend opstellen.

Vraag 16: Stelling: Ik zou het een uitdaging vinden om te werken op een school waar niet gestraft wordt, maar waar alternatieve disciplinaire methodes worden toegepast.	Antwoorden	Ratio
Ja, dit zou ik een uitdaging vinden.	10	23,8 %
Misschien, ik zou eerst meer willen leren over alternatieve disciplinaire methodes.	14	33,3 %
Nee, ik geloof daar niet in. Een leerling heeft straf nodig om te leren wat wel en niet mag.	12	28,6 %
Anders, namelijk	6	14,3 %

4.7 Mogelijkheden tot verbetering (vraag 9)

Tenslotte heb ik de respondenten gevraagd of zij mogelijkheden tot verbetering zagen in het huidige beleid aangaande straffen, met name met het oog op de uitstuurmethode. In vraag 6 werd al geopperd om een verbeterde versie van het uitstuurformulier te maken. *'Het formulier kan gruwelijk verbeterd worden'*, schreef een respondent. Ook werd er reeds gevraagd naar een betere oplossing voor het nagesprek dat gehouden wordt met een leerling die uit de les is gestuurd. Tijdens een lessenwissel is hier meestal geen tijd voor. In vraag 9 heb ik specifiek gevraagd naar de verbeterpunten van de uitstuurmethode en de meeste respondenten sluiten zich aan bij de eerder

genoemde verbeterpunten. Een constructieve opmerking van één van de respondenten wil ik echter met nadruk noemen. Hij of zij schrijft: *'dat we als team groeien in ons pedagogisch handelen om d.m.v. constructieve gesprekken de leerling ertoe te bewegen of uit te dagen om nieuw gedrag te ontwikkelen. Dit vraagt geduld en tact van ons als docenten.'* Deze opmerking zal ik meenemen in mijn aanbevelingen aan EBVO De Passie omdat het aansluit bij de gehele sfeer van dit praktijkonderzoek. Er lijkt behoefte te zijn aan een doordenking van het beleid aangaande straffen of disciplineren en groei in pedagogisch handelen door leerkrachten. Dat zou een mooie mogelijkheid tot verbetering kunnen zijn.

4.8 Diepte-interview medewerker verzuimadministratie

Het diepte-interview met de medewerker van de verzuimadministratie leverde nuttige informatie op. In het verzuimlokaal wordt immers geobserveerd hoe de leerling eraan toe is zodra hij of zij uit de les verwijderd is. Ook is over de afgelopen jaren het een en ander aan data verzameld door de verzuimadministratie. Dit geeft inzicht in de hoeveelheid uitstuurgevallen en laat zien of er een toename of afname is geweest in de afgelopen jaren. Het hele interview met de medewerker van de verzuimadministratie is te lezen in bijlage 2. Hieronder zal ik enkel de opvallende zaken bespreken.

Leerlingen moeten zich bij het verzuimlokaal melden als ze te laat of uit de les gestuurd zijn, maar ook wanneer zij een probleem hebben waarbij ze hulp nodig hebben. Leerlingen kunnen bij verzuim een sanctie opgelegd krijgen van één uur nakomen indien zij uit de les gestuurd zijn. De dialoog aangaan met leerlingen en kijken naar de context van het probleem (het overwegen daarvan) is de meeste effectieve oplossing voor conflict of strafhantering, volgens de medewerker. Het valt haar op dat het gesprek tussen de leerling en de docent meestal leidt tot een goede afhandeling en herstel van de relatie. Op de vraag of de respondent de strafmethodes die gehanteerd worden op EBVO De Passie Bijbels verantwoord vindt, antwoordt ze: *'Ja. Rechtvaardigheid en genade gaan hand in hand als het gaat om strafbeleid. Een voorbeeld hiervan zien we bij Koning David: God hield van hem met name omdat hij berouw toonde.'*

In het schooljaar 2015/2016 zijn er tot nu toe 260 leerlingen uitgestuurd¹¹⁰. De medewerker vindt dit veel. Toch zien we over de afgelopen schooljaren een daling in het aantal uitstuurmeldingen. In 2013 waren het er namelijk nog 709. De medewerker vermoedt dat de daling het gevolg is van het feit dat veel docenten zijn aangesproken op het aantal leerlingen die eruit gestuurd werd. De sectorleiders hebben een overzicht over uitstuurgegevens per sector en zij bespreken dit met docenten die veelvuldig leerlingen de klas uitsturen. Daarmee wordt de afname van het aantal uitstuurgevallen mogelijk verklaard. Individuele leerkrachten krijgen nu hulp bij ordeproblemen of andere ondersteuning die zij nodig hebben in de omgang met leerlingen.

Tenslotte nog een opmerking die per mail werd nagestuurd door de medewerker: *'Het is niet zozeer dat de straf op zich zo belangrijk is, maar de zelfreflectie en bewustwording van de leerlingen. Oftewel: oorzaak en gevolg. Dat moeten leerlingen meekrijgen op een school als EBVO De Passie.'*

¹¹⁰ Het interview met de medewerker van de verzuimadministratie vond plaats op 19 mei 2016. Zie bijlage 2.

Conclusie

Het onderzoek naar disciplineren door een Bijbels filter heeft mij veel nieuwe inzichten opgeleverd. In dit onderzoek worden handreikingen gegeven over de wijze waarop er binnen de christelijke onderwijscontext gedisciplineerd zou kunnen worden. Het gehele onderzoek bestaat uit twee delen, namelijk een literatuuronderzoek en een empirische onderzoek. Het literatuuronderzoek heeft zich tijdens het verwerken ook weer gevormd tot twee losse componenten, namelijk een pedagogisch deel en een theologisch deel. Binnen beide delen is vervolgens weer onderzoek gedaan naar enerzijds disciplineren en anderzijds morele vorming van kinderen. In dit hoofdstuk vat ik de conclusies samen aan de hand van het onderscheid tussen pedagogische en theologische aspecten met betrekking tot disciplineren. Vervolgens geef ik weer welke conclusies er getrokken kunnen worden uit het empirisch onderzoek.

Disciplineren en morele opvoeding door de filters van de pedagogiek

Stel dat het eerste deel van het literatuuronderzoek een bokswedstrijd zou zijn, dan zou het gevecht gaan tussen Astrid Boon en Alfie Kohn: wel straffen versus niet straffen! Beide partijen brengen waardevolle argumenten in ter verdediging van hun standpunten. Het door het behaviorisme geïntroduceerde conditioneren is achterhaald, volgens Kohn. Men wil immers geen gedresseerde aapjes, maar jonge mensen die vanuit zichzelf verstandige keuzes maken. De realiteit is echter dat ze dit niet altijd doen en dat ze hierbij geholpen moeten worden door opvoeders. Een zekere mate van begrenzing is volgens Boon noodzakelijk om adolescenten, met een nog niet volledig ontwikkeld puberbrein, te beschermen tegen het maken van onverstandige keuzes en om hen goede gewoonten aan te leren. Concluderend kunnen we stellen dat beide partijen het er over eens zijn dat intrinsieke gedragsverandering het meest wenselijke resultaat is van disciplinaire methoden.

Voor intrinsieke gedragsverandering is het van belang dat morele waarden internaliseren. Dit internaliseren kan plaatsvinden wanneer leerlingen komen tot morele keuzes in samenhang met hechte en betekenisvolle relaties. Waar mensen elkaar zoeken, ontstaan gevoelens van waardering, afhankelijkheid, intimiteit en respect. Gedeelde normen en waarden ontstaan in een morele sfeer van gezonde gehechtheid en afhankelijkheid. Scholen kunnen in hun vormingsonderwijs een belangrijke bijdrage leveren aan de morele vorming van kinderen en op die manier het morele klimaat van de maatschappij positief beïnvloeden. Niet voor niets komt er vanuit de maatschappij een roep om minder prestatiegericht onderwijs en meer *Bildung* (vorming). Vormingsonderwijs zou praktisch ingevuld kunnen worden door middel van het beoefenen van deugden. Dit leidt tot het beklijken van morele waarden die, vanuit intrinsieke motivatie, resulteren in gewenst gedrag. Waar men dit gezamenlijk en consequent doet in een onderwijscontext, ontstaat een prettig moreel schoolklimaat. De uitgesproken en onuitgesproken waarden van de school zorgen ervoor dat men elkaar verantwoordelijk houdt voor het naleven van de schoolregels.

Het ondervinden van consequenties van ongewenst gedrag kan eveneens bijdragen aan de morele vorming van kinderen. Kinderen leren door disciplinaire methodes waar hun grenzen liggen en wat ongewenst gedrag is. Wanneer een kind bijvoorbeeld zijn telefoon moet inleveren bij de leerkracht als hij er in de les mee speelt, is dat de consequentie van ongewenst gedrag. Dat de leerling vervolgens zonder telefoon naar huis moet fietsen en 's avonds niet met zijn vrienden kan 'appen' is een negatieve, maar noodzakelijke, ervaring voor het kind om te beseffen dat hij zijn telefoon voortaan in zijn tas moet laten zitten in de les. Het is bevorderlijk wanneer het opvoedingsgezag van de leerkracht door zijn naaste omgeving wordt bekrachtigd en er eensgezindheid is onder primaire en secundaire opvoeders.

Er kunnen zich situaties voordoen waarin wel degelijk gestraft dient te worden, met name wanneer er sprake is van onrechtvaardige handelingen tussen een dader en een slachtoffer. In zo'n geval treedt de maatschappelijke functie van het strafrecht in werking. Welke straffen geschikt zijn is afhankelijk van de situatie en de aard van het incident. Voor disciplineren van ongewenst gedrag worden door Peter Teitler, naast het gebruik van humor, nog eens vier alternatieve methoden aangereikt, namelijk: door het aanleren van competenties, door counseling, door de ecologische methode en door modeling. Dit zijn voornamelijk preventieve en/of repressieve maatregelen waarbij sprake moet zijn van een goede relatie tussen kind en opvoeder.

Disciplineren en morele opvoeding door de filters van de theologie

In het theologische deel van het onderzoek wordt disciplineren gezien vanuit verschillende invalshoeken, of om in lijn met de titel van mijn onderzoek te spreken: *filters*. Ieder filter geeft een eigen kleur aan het begrip 'disciplineren'. Ter Horst belicht de noodzaak om de mens-in-wording actief op te voeden en spreekt daarmee de theorie van Rousseau tegen, die meende dat opvoeding kinderen verpest. Kinderen leren goede gewoonten niet van nature, stelt Ter Horst, maar het moet hen *van culture* worden bijgebracht. Ook Augustinus ziet de mens als een wezen dat van nature geneigd is om het verkeerde te doen, maar dat uit vrije wil kan kiezen voor het goede. Dankzij Gods genade wordt de menselijke natuur langzaam hersteld in het beeld van God (*imago dei*). Vanwege de neiging tot zonde en de versterking van de *shalom* op aarde, is God soms genoodzaakt om op te treden als pedagoog. Hij doet dit in Jesaja 1 vanuit een dialogische omgang met het volk Israël, nadat Hij hen eerst de consequenties heeft laten ondervinden van hun verkeerde gedrag. Wanneer het volk zich bekeert van hun verkeerde daden, staat God hen met open armen op te wachten. Gods discipline is namelijk genadevol, altijd uit op verzoening en het bewerken van herstel tussen de opvoeder en het kind.

Om vanuit de Bijbel goede morele kaders te filteren, is men over het algemeen geneigd om de wet uit het Oude Testament als model te nemen. Wat de wet echter bewerkstelligde in de harten van de Joodse mensen was een slaafse gehoorzaamheid, waarbij de regel om de regel werd uitgevoerd. Het ging Jezus echter niet om een slaafse gehoorzaamheid, maar om de godsvrucht die door de principes achter de wet zichtbaar werd. De wet werkte volgens Paulus dan ook alleen als tuchtmeester om mensen bewust te maken van hun verkeerde gedrag, zodat ze zich vervolgens zouden wenden tot de verlossing in Christus. Dit betekent echter niet dat er geen wet of regels zouden moeten bestaan. Luther legt uit dat de wet twee verschillende werkingen heeft, namelijk een maatschappelijke en een theologische werking. De maatschappelijke functie van de wet kan ingezet worden om ongewenst gedrag in toom te houden en de theologische functie van de wet dient ervoor om mensen te overtuigen van zonde waardoor ze niet anders kunnen dan zich beroepen op de genade van Christus. Schoolregels kunnen dus een voorbeeld zijn van de maatschappelijke functie van de wet, maar kunnen ook leiden tot inzicht in ongewenst gedrag waardoor een kind nader tot Christus kan komen.

Wanneer men door de wet tot Christus gekomen is, leert men te leven uit genade als leerling van Jezus. Jezus nodigt leerlingen uit om Hem te volgen en te imiteren. Niet als na-apers, maar als beeld dragers, ieder op zijn eigen manier. De belangrijke morele waarden die Jezus ons leert worden in ons hart gesloten (geïnternaliseerd) wanneer zij zich hechten aan geschiedenissen van mens en God. Door een connectie te maken met de *narratieven* blijven waarden niet alleen bij een innerlijke overtuiging, maar komen ze ook tot uiting in gedrag. Jezus navolgen verandert de mens dus daadwerkelijk in het *imago dei*. *Narratieven* doen de morele waarden van het Koninkrijk naar binnen slaan waardoor godsvrucht zichtbaar wordt. Binnen het christelijke onderwijs is het dus van belang om kinderen in aanraking te brengen met *meta-narratief* die Shortt beschrijft. Het Grote verhaal in andere kleine verhalen.

Tenslotte worden er door Mark Pike en C.S. Lewis praktische handvatten gegeven om leerlingen te helpen bij het navolgen van Christus. Ook wanneer leerlingen (nog) niet tot Christus gekomen zijn, kunnen ze zich godsvruchtig gedragen. Ieder mens heeft volgens Lewis namelijk een natuurlijke morele wet in zich, of hij nu religieus is of niet. Deze morele wet komt tot uiting in deugden die door ieder mens, ongeacht religie of cultuur, onderschreven kunnen worden. Het implementeren en activeren van deze deugden in het morele vormingsonderwijs is een manier om leerlingen te disciplineren binnen het christelijke onderwijs. Disciplineren krijgt op deze manier een nieuwe betekenis. Het betreft dan niet een bestraffende methode om leerlingen aan te zetten tot slaafse gehoorzaamheid, maar een aanmoedigende methode om leerlingen te leiden tot navolging van Christus, waaruit deugdelijk gedrag voortkomt.

Disciplineren op EBVO De Passie

Uit het praktijkonderzoek blijkt dat genade en verzoening als het ware de kern zijn van het hart van medewerkers op EBVO De Passie. De relatie met de leerling staat hoog aangeschreven en men is nauw betrokken bij het welzijn en de bestemming van de leerling. Uit de enquête is gebleken dat de dialogische omgang met leerlingen over het algemeen het meest gehanteerd wordt als disciplineringsmethode. Deze visie op disciplineren sluit goed aan op de bevindingen uit het literatuuronderzoek, waarin zichtbaar werd hoe ook God als pedagoog de dialoog aangaat met Zijn 'ongehoorzame kinderen'. Uit het literatuuronderzoek bleek eerder al dat een goede relatie met een

leerling een belangrijke voorwaarde is voor effectief disciplineren. Het Hebreeuwse *Mūsār* draagt eveneens deze betekenis met zich mee. De jongeling onderwerpt zich aan het gezag van de opvoeder zodat hij ervan leert. Er is sprake van een vertrouwensband van waaruit gedisciplineerd kan worden. Daar zijn medewerkers op EBVO De Passie ook op uit en het wordt door hen ook zo beleefd blijkt uit de enquête. Dat dit door de leerling wellicht niet altijd zo ervaren wordt is begrijpelijk. Ook Luther noemt immers dat hij geen jongeling kent die van zijn tuchtmeester houdt. Maar dat wil nog niet zeggen dat de tuchtmeester dan niet zou moeten tuchtigen of dat deze genadeloos is. Integendeel! Juist het disciplineren van een leerling maakt zichtbaar hoeveel een leerkracht om een leerling geeft, net zoals God door middel van zijn discipline aan Israël liet zien dat hij niet verder wilde met hen zonder dat de relatie hersteld was. Concluderend kunnen we stellen dat veel medewerkers op EBVO De Passie daarin een voorbeeld nemen aan God als pedagoog en dat er over het algemeen reeds Bijbels gedisciplineerd wordt op EBVO De Passie.

Ten aanzien van de uitstuurmethode blijkt uit de enquête dat een aanzienlijk aantal respondenten er voorstander van is om de uitstuurmethode zeer spaarzaam of zelfs helemaal niet meer te gebruiken. Zij pleiten ervoor om zonder tussenkomst van de medewerkers van de verzuimadministratie het gesprek aan te gaan met de leerling. Uit een recent gesprek met een medewerker die betrokken was bij de oprichting van EBVO De Passie, blijkt dat de gedachte om de uitstuurmethode niet te hanteren overeenkomt met de grondbeginselen van EBVO De Passie. Bij de oprichting was er namelijk helemaal geen straflokaal en wilde men ook al uitgaan van Bijbelse principes bij het disciplineren van leerlingen. De uit de enquête gebleken diversiteit aan meningen met betrekking tot het beleid aangaande disciplineren op EBVO De Passie, vormt momenteel wellicht een belemmering bij de uitvoering van het beleid zoals dit bij de oprichting van de school was bedoeld. De Bijbelse idealen, zoals die bij de oprichting van de school werden aangenomen als leidraad, mogen volgens een aantal respondenten weer zichtbaar worden, maar moeten wel voor iedereen duidelijk zijn en door iedereen nageleefd worden. Uit het praktijkonderzoek bleek dat er een grote diversiteit is aan maatregelen die door leerkrachten worden gehanteerd en dat kan verwarrend zijn voor leerlingen. Het is van belang dat er eenheid komt in het naleven van het beleid aangaande straffen of disciplineren, en dat een collectieve aanpak de ruis rondom de aanpak van disciplinaire methoden laat afnemen.

Bijbelse uitgangspunten voor gewenst gedrag

Dit brengt ons bij het beantwoorden van de hoofdvraag uit de inleiding van dit onderzoek: *Welke pedagogisch en theologisch doordachte Bijbelse uitgangspunten kunnen ingezet worden om leerlingen in een christelijke onderwijscontext aan te moedigen tot gewenst gedrag?* Voor het beantwoorden van deze vraag maak ik gebruik van de twee verschillende componenten van gedragsontwikkeling bij kinderen die in het literatuuronderzoek zijn ontstaan, namelijk morele opvoeding en disciplineren.

Morele opvoeding

Morele opvoeding kan gezien worden als een preventieve methode om gewenst gedrag te bewerken in de levens van leerlingen. Een leerling, in het middelbare onderwijs voornamelijk adolescent, is zich niet altijd bewust van het feit dat hij ongewenst gedrag vertoont. Het actief aanleren van goede deugden kan effectief zijn voor de morele ontwikkeling van adolescenten; daardoor ontstaat inzicht in het eigen gedrag. Vanuit een Bijbels filter bezien kan de morele opvoeding in de praktijk worden vertaald door jongeren deugdelijk handelen aan te leren. Godsvruchtig leven is het gevolg van het internaliseren van de morele waarden die onttrokken kunnen worden aan het leven van Christus. Met andere woorden: leerlingen binnen een christelijke onderwijscontext leren, door middel van deugdelijk handelen gebaseerd op het voorbeeld van Christus, gewenst gedrag aan.

Disciplineren

Waar morele opvoeding voornamelijk een preventieve functie heeft in de gedragsontwikkeling van een kind, kan disciplineren gezien worden als de 'after sale'. Wanneer een leerling, ondanks morele opvoeding, ongewenst gedrag vertoont, kan alsnog gedisciplineerd worden. Disciplineren binnen een christelijke onderwijscontext heeft als doel de leerlingen aan te moedigen tot volgelingschap van Christus, maar ook om genade en verzoening tussen leerling en leerkracht te bewerkstelligen zodat men met een schone lei verder kan. Wanneer een leerling de consequenties heeft ondervonden van ongewenst gedrag zijn de morele waarden vaak geïnternaliseerd. De grens van het gedrag wordt aangereikt door de leerkracht waardoor een leerling zich bewust wordt van het ongewenste gedrag en dit kan veranderen. Kortom: leerlingen binnen een christelijke onderwijscontext leren door middel van disciplineren welk gedrag gewenst en ongewenst is, waardoor de morele waarden van de school

kunnen internaliseren. Tevens wordt door disciplineren de eventueel verstoorde relatie tussen de leerkracht en de leerling hersteld, waardoor de genade en verzoenende karaktereigenschappen van God weerspiegeld worden.

Discussie

Voorafgaand aan dit onderzoek was ik handelingsverlegen in mijn werk, omdat disciplinaire methodes die worden toegepast op EBVO De Passie steeds werden bevraagd. De ruis rondom disciplinaire methodes komt mijns inziens voort uit de diversiteit aan meningen die hierover bestaat binnen de school. Dit onderzoek raakt in wezen de hermeneutiek van de visie op het beleid aangaande disciplineren van EBVO de Passie. Daarmee doel ik op de wijze waarop ieder voor zich de begrippen die worden genoemd in deze visie interpreteert. De ene opvoeder vindt dat een kind zelfstandigheid leert en groeit in zijn talenten door enkel en alleen bemoedigende woorden te spreken en het kind te behoeden voor alle gevolgen van zijn eigen gedrag. Deze doelgroep tracht een kind met zachte hand te begeleiden naar een mooie bestemming in het leven en doet dit door het kind te behoeden voor valkuilen en belemmeringen. Straffen past volgens hen niet bij de manier waarop het kind God en het christelijk geloof zou moeten zien. Het ligt voor de hand dat zij verwachten dat medewerkers op EBVO De Passie volledig in hun stijl het kind benaderen. De visie van EBVO De Passie is immers '*Jouw bestemming, onze Passie*'. Aan de andere kant staan opvoeders die vinden dat een kind op zijn bestemming komt en groeit in zelfstandigheid door de consequenties te ondervinden van zijn eigen gedrag en werkhouding. Deze doelgroep laat het kind toe om te falen en geeft het kind ruimte om verantwoordelijkheid te nemen voor zijn eigen leven. Zij verwachten van medewerkers op EBVO De Passie een vorm van disciplineren die gepaard gaat met vallen en opstaan, goede voorbeelden en correctie wanneer iets mis dreigt te gaan. De visie is immers '*Jouw bestemming, onze Passie*'. Ziet u hoe ingewikkeld het is om beide partijen tevreden te stellen? Hoe kun je als leerkracht, binnen deze diversiteit aan meningen, die leven bij zowel de medewerkers als de achterban van EBVO De Passie, je weg vinden en ruggengraat tonen bij de toepassing van de door jou gekozen disciplineringsmethoden?

Gedurende dit onderzoek is deze vraag door mij beantwoord. Vanuit de pedagogiek heb ik kunnen onderbouwen waarom het essentieel is dat een leerling begrensd en bekrachtigd wordt. Het puberbrein is immers nog niet in staat om dit zelf te doen en als leerkracht heb ik de taak om het kind te begeleiden in zijn morele ontwikkeling. Soms betekent dit dat ik de leerling een halt moet toeroepen door middel van consequenties voor ongewenst gedrag. Daarbij is het natuurlijk ook mijn verantwoordelijkheid als leerkracht om het kind te begeleiden in een leerproces, een succesvolle schoolcarrière en om kinderen een veilige leeromgeving te bieden waarin zij een zekere bescherming tegen gevaar genieten. Schoolregels en naleving daarvan zijn essentieel om deze doelen te behalen. Er is recentelijk een werkgroep in het leven geroepen op EBVO De Passie die zich gaat buigen over nieuwe schoolregels. Hun eerste visiedocument heb ik bij dit onderzoek gevoegd als bijlage.¹¹¹ Dit document kan een mooi begin vormen voor een herziene visie op schoolregels en het beleid aangaande disciplineren. Mijn onderzoek naar het disciplineren van jongeren in een christelijke onderwijscontext kan weer een nuttige handreiking zijn bij het herzien van het beleid. Voor het naleven van de schoolregels is met name de maatschappelijke functie van de wet van belang. Voor het bijsturen van ongewenst gedrag heb ik handvatten gevonden in het voorbeeld van God als pedagoog. De manier waarop God Israël tot de orde roept, in een relatie waarin genade en verzoening de boventoon voeren, heeft mij geïnspireerd. Deze dialogische omgang leidt tot effectieve gedragsverandering, is mijn verwachting, en is tevens Bijbels verantwoord. Wel is het voor deze methode van belang dat opvoeders zich bekwamen in goede gesprekstechnieken die ook leiden tot herstel en vergeving.

De beperkingen van dit onderzoek zitten hem in de toespitsing op het christelijke onderwijs. Daarmee is een aanbeveling voor het seculiere onderwijs onderbelicht gebleven. Binnen de christelijke context is morele vorming namelijk heteronoom, door God bepaald. Binnen een seculiere schoolcontext is deze vorming waarschijnlijk autonoom. Wanneer je de resultaten van dit onderzoek wilt toepassen binnen een seculiere onderwijscontext, dan zou enkel en alleen uitgegaan kunnen worden van de deugdenmethode van de TAO, waarover Lewis en Pike schrijven. Deze deugden zijn namelijk universeel menselijk en kunnen dus ook binnen een seculiere onderwijscontext ingezet worden om

¹¹¹ Zie bijlage 4.

morele opvoeding bij leerlingen te bewerken. De disciplinaire methode naar het voorbeeld van God als pedagoog is wellicht niet zo geschikt voor het seculiere onderwijs. Hoewel ik geen onderzoek heb gedaan naar het beleid aangaande disciplineren binnen reformatorische of gereformeerde scholen, kan ik mij zo voorstellen dat het disciplinaire model van dit onderzoek wel geschikt is om ook daar toegepast te worden. De dialogische omgang tussen God en het volk Israël in Jesaja 1, die we kunnen duiden als genadevol en verzoenend, zou op christelijke scholen van iedere signatuur kunnen worden toegepast wat mij betreft.

In mijn onderzoek is het gezichtspunt van leerlingen niet voor het voetlicht geplaatst. In een vervolgonderzoek zou het nuttig kunnen zijn om met leerlingen in gesprek te gaan over de manier waarop zij gedisciplineerd worden en hoe zij dit ervaren. Dit zou nieuwe inzichten kunnen opleveren, die kunnen bijdragen aan het opstellen en uitvoeren van doeltreffend schoolbeleid aangaande disciplineren.

Aanbevelingen voor EBVO De Passie

In dit laatste onderdeel van mijn onderzoek doe ik een aantal aanbevelingen aan mijn opdrachtgever, EBVO De Passie in Utrecht. Deze aanbevelingen hebben betrekking op zowel de morele opvoeding van leerlingen als op de disciplinaire methoden. Het bevat praktische verbeterpunten en tenslotte een opmerking over de omgeving waarbinnen morele opvoeding het beste kan plaatsvinden. Wanneer ik aanbevelingen doe en expliciet leerkrachten noem, sluit ik daarmee overigens niet uit dat de principes ook kunnen gelden voor alle andere medewerkers van EBVO De Passie. In enkele gevallen heb ik daarom gekozen voor de term 'opvoeders', zodat iedere medewerker op EBVO De Passie zich betrokken weet bij het proces rondom de morele opvoeding van leerlingen. Sommige principes die ik noem zullen echter enkel in een lessituatie van toepassing zijn.

1- Living letters

John Shortt stelt dat opvoeders *Living Letters* zijn. Hij doelt daarmee op het feit dat opvoeders, wanneer zij zelf tot Christus gekomen zijn, van binnenuit veranderen en een afspiegeling worden van Gods karakter. Als opvoeders op EBVO De Passie zijn wij levende brieven die door leerlingen gelezen worden. Het is dus van groot belang dat wij goede voorbeelden zijn voor de leerlingen en de aangename geur van Christus verspreiden. De kracht van het overbrengen van de morele waarden van de school zit hem in collectieve *modeling*. De morele schoolcultuur komt naar mijn mening nog beter tot zijn recht wanneer alle opvoeders op EBVO De Passie zich realiseren dat wij het levende curriculum zijn van onze leerlingen. Dat vergt van ons een dagelijkse onderwerping aan God en reflectie en bewustwording van ons morele handelen en spreken. Geen eenvoudige taak, maar wel een uitdaging die past bij opvoeders die willen werken op een school die daadwerkelijk een verschil maakt en bijdraagt aan het geloofsleven van jonge mensen.

2- Ontmoeting met Christus

In het literatuuronderzoek stelde ik dat leerlingen op een christelijke school gefaciliteerd kunnen worden in een ontmoeting met Christus. Niet door middel van christelijke programma's, maar door een ontmoeting met de Verlosser zelf kan de narratief naar binnen slaan en kunnen de morele waarden van Gods koninkrijk *beklijven* en tot uiting komen in het gedrag van de leerling. EBVO De Passie zou een bijdrage kunnen leveren aan deze 'ontmoetingen', bijvoorbeeld door middel van vieringen, mentorgesprekken en projectweken met een narratieve invulling. De wekelijkse Sing-in viering is reeds een plek waar deze ontmoetingen plaatsvinden. Het is goed dat opnieuw naar de behoefte van de doelgroep gekeken wordt alvorens men deze 'ontmoetingen' faciliteert. Daarmee doel ik op het feit dat niet iedere leerling op een evangelische school zich vanzelfsprekend aangetrokken voelt tot charismatische liturgische vormen. Het vergt gevoeligheid voor de behoefte van de leerling om steeds iets te bedenken wat aansluit op hun beleavingswereld. En dan nog is een ontmoeting met Christus niet af te dwingen of op te leggen. Hierin dient EBVO De Passie zich afhankelijk van God op te stellen. Hij werkt vaak op verrassende manieren in de harten van mensen, dwars door programma's en gebruikelijke gelegenheden heen.

3- Morele opvoeding

Als preventieve methode om gewenst gedrag te bewerken in de levens van leerlingen op EBVO De Passie is het van belang dat vorming een rol gaat spelen binnen het huidige onderwijscurriculum. Ter bevordering van het morele vormingsonderwijs op EBVO De Passie wil ik daarom voorstellen dat het vormingsplan waar mijn collega Gerrit Hagens aan begonnen is verder uitgewerkt en geïntegreerd wordt. Momenteel werkt hij aan een nota voor vormingsonderwijs waarin bepaalde voorwaarden genoemd worden waarbinnen vormingsonderwijs kan plaatsvinden. Beschreven wordt onder andere hoe de deugden die Mark Pike noemt in *Onversneden onderwijs* in een onderwijscurriculum ondergebracht kunnen worden. Ook wordt er gesteld dat persoonlijkheidsvorming binnen de kaders van zowel reguliere lessen als buiten de reguliere lessen ondergebracht kan worden. Voor een nadere studie van dit materiaal verwijs ik naar de nota in bijlage 5 van dit onderzoek.

Tevens wil ik voorstellen dat de deugden die leerlingen beoefenen op school meegenomen worden in de gehele sociale context, dat wil zeggen ook thuis en in de kerkelijke gemeenschap. Van oorsprong heerste in het gedachtegoed van EBVO De Passie namelijk het verlangen om de TRITS visie te hanteren. In het christelijk onderwijs is sprake van de trits gezin-school-kerk vanuit de overtuiging het onderwijs te plaatsen in de continuïteit van de opvoeding. Dit houdt in dat de morele waarden die een kind op school aanleert niet beperkt zijn tot de schoolcontext, maar verder geoefend worden in de

thuisituatie en in de kerkelijke gemeente. Op deze manier kunnen de narratieven waar Shortt over schrijft nog meer tot leven komen. Dit discipelschapsprogramma zou *Fieldwork* genoemd kunnen worden, omdat het aangeeft dat er veldwerk gedaan wordt met de deugden die men binnen de schoolcontext aangeleerd krijgt. *Fieldwork* als een module waarbij kinderen stage kunnen lopen en de deugden als doelen moeten behalen binnen de TRITS context. Praktisch zou dit kunnen betekenen dat op EBVO De Passie tijdens projectmiddagen gewerkt kan worden aan een deugd als 'rechtvaardigheid'. Een leerling kan vervolgens een praktische opdracht toegewezen krijgen waarmee hij in zijn sociale omgeving aan de slag moet. *Social justice* projecten met vluchtelingen bijvoorbeeld, worden in verschillende kerken bij EBVO De Passie-achterban veelvuldig ondersteund. Leerlingen zouden via de kerk, door middel van de praktische opdracht, bij kunnen dragen aan een *social justice* project. Ook kan een leerling aan zijn ouders vragen of er iemand in hun naaste omgeving is die wellicht hulp nodig heeft bij een karweitje. Wanneer de leerling deze deugd als een soort praktische stage in de praktijk heeft gebracht, kan een rapport worden afgetekend waarmee een leerling dat onderdeel van het curriculum heeft behaald. Het project *Fieldwork* zou tevens onderdeel kunnen zijn van het vak Godsdienst in de onderbouw, waarbij de godsdienstdocent dient als een soort coach van het sociale morele ontwikkelingstraject van de leerling. Voor het vak Godsdienst geldt dan dat de eerste jaren van het vak op school vooral vormend zijn en bijdragen aan de morele ontwikkeling van het kind in plaats van de cognitieve ontwikkeling. De rapporten gelden dan als een vorm van formatieve toetsing. Het vergt nader onderzoek en uitwerking om dit project vorm te geven, maar het heeft naar mijn idee de potentie om inzichtelijk te maken in welke mate een leerling de deugden daadwerkelijk beheerst.

4- Disciplineren

In dit onderzoek hebben we reeds geconcludeerd dat juist het disciplineren van een leerling zichtbaar maakt hoeveel een leerkracht om een kind geeft, net zoals God door middel van Zijn discipline aan Israël liet zien dat Hij niet verder wilde met hen voordat dat de relatie hersteld was. Daarin nemen de opvoeders op EBVO De Passie reeds een voorbeeld aan God als pedagoog. Leerlingen mogen allereerst de consequenties ondervinden van hun eigen daden en getuchtigd worden met sancties die passend zijn voor het ongewenste gedrag. Daarna is de dialogische omgang, die genade en verzoening bewerkt, een Bijbels verantwoorde methode om leerlingen binnen een christelijke onderwijscontext te disciplineren.

Hierbij wil ik het belang benadrukken van het eenduidig naleven van de dialogische disciplineringsmethode die momenteel op EBVO De Passie wordt gehanteerd. Uit het praktijkonderzoek blijkt dat er een grote diversiteit is aan maatregelen die door leerkrachten worden gehanteerd. Het is voor leerlingen echter van belang dat hier eenheid in komt en dat een collectieve aanpak de ruis rondom het beleid aangaande disciplineren verstoemt. Indien iedere medewerker op EBVO De Passie in overeenstemming met het beleid aangaande straffen of disciplineren handelt, zullen de schoolregels aan geloofwaardigheid winnen en beter worden nageleefd door leerlingen.

Tevens kan op EBVO De Passie gebruik worden gemaakt van de pedagogisch en theologisch doordachte disciplineringsmethoden die ik heb beschreven in paragraaf 3.5.5 van het literatuuronderzoek. Door de begrippen vanuit de pedagogiek en de theologie aan elkaar te koppelen ontstaat er een Bijbels verantwoorde en preventieve disciplineringsmethode om leerlingen te stimuleren tot gewenst gedrag. In het onderstaande schema wordt dit verder uitgewerkt.

Methode	Pedagogische invulling	Theologische invulling
<i>Door competenties</i>	Het aanleren of verbeteren van specifieke vaardigheden moet een leerling in staat stellen om een bepaalde taak beter te verrichten.	Het aanleren of internaliseren van morele waarden en christelijke deugden moet een leerling in staat stellen om een bepaalde taak beter te verrichten.
<i>Door therapie of counseling</i>	Door middel van gesprekken krijgt de therapeut inzicht in de drijfveren, behoeften of blokkades van een leerling, met als doel het gedrag te veranderen.	Door middel van gesprekken krijgt de therapeut (mentor, geestelijk verzorger) inzicht in de drijfveren, behoeften of blokkades van een leerling, met als doel het gedrag te veranderen.
<i>Door de ecologische</i>	De persoon wordt gezien als dynamisch onderdeel van zijn hele omgeving, wat impliceert	In deze contextuele methode wordt de leerling gezien als onderdeel van zijn hele omgeving,

<i>methode</i>	dat een gedragsverandering niet los van die omgeving tot stand kan komen. Een voorwaarde voor verandering is dan dat de omgeving achter de verandering staat en mee verandert.	wat impliceert dat een gedragsverandering niet los van die omgeving tot stand kan komen. Een voorwaarde voor verandering is dan dat de omgeving achter de verandering staat en mee verandert.
<i>Door modeling</i>	Het voordoen en voorleven van bepaald gedrag kan leerlingen tot voorbeeld dienen en uitnodigen tot een verandering van gedrag.	Het door opvoeders voordoen en voorleven van <i>Christ-like behaviour</i> kan leerlingen tot voorbeeld dienen en uitnodigen tot een verandering van gedrag.

Tenslotte kwam uit vraag 11 van het praktijkonderzoek de opmerking van een respondent dat in het beleid op disciplineren onderscheid gemaakt zou kunnen worden in de theoretische inhoud van de begrippen straffen en disciplineren. Deze respondent benoemt dat wanneer een leerling de regels van de wet overtreedt, het strafrecht ook in werking dient te treden. Dit sluit mooi aan op de tweevoudige werking van de wet van Maarten Luther die beschreven is in paragraaf 3.5.1 van het literatuuronderzoek. Wanneer een leerling ernstig grensoverschrijdend gedrag vertoont treedt de maatschappelijk en juridische wet in werking en dient er gestraft te worden zoals dit binnen deze regeling gepast is. De inhoud van deze straf zal per situatie verschillen.

5- Verbeterpunten

In het praktijkonderzoek kwamen diverse verbeterpunten met betrekking tot het beleid aangaande disciplineren naar voren. Hieronder zal ik enkele verbeterpunten benoemen waarvan ik denk dat ze daadwerkelijk geïmplementeerd zouden kunnen worden.

- Uitstuurformulier herzien

Uit het praktijkonderzoek kwam bij vraag 6 naar voren dat er behoefte is om het uitstuurformulier te herzien. Overwogen zou kunnen worden of de woorden die momenteel worden gebruikt, de taal is die leidt tot een constructief gesprek tussen de leerling en de leerkracht. Ook zou het nuttig kunnen zijn om leerlingen te vragen naar hun ervaringen, om hen zo een bijdrage te laten leveren aan het samenstellen van nieuwe gespreksvragen. Leerlingen kunnen goed aangeven welke vragen positief en welke vragen negatief prikkelend zijn, is mijn ervaring.

- Timing nabespreking herzien

Uit meerdere antwoorden van respondenten kwam de feedback naar voren dat er behoefte is aan een doordenking van een geschikt moment waarop de dialoog tussen de leerling en leerkracht plaatsvindt nadat een leerling uit de les is gestuurd. Tijdens een lessenwissel is er veelal geen tijd om een constructief gesprek te voeren. Hier zou de werkgroep 'orde en rust' zich wellicht over kunnen buigen.

- Betere communicatie

Uit diverse opmerkingen die respondenten gaven in de enquête werd duidelijk dat de communicatie tussen partijen die betrokken zijn bij het disciplineren van leerlingen verbeterd zou kunnen worden. Er werd geopperd dat de communicatie tussen de verzuimadministratie en de leerkrachten die leerlingen uit de les sturen beter kan. Ook werd gesteld dat het MT (management team) van de school een actieve bijdrage zou kunnen leveren door leerkrachten die regelmatig de uitstuurmethode gebruiken te ondersteunen en toe te rusten. Er kan sprake zijn van een continue verstoorde relatie tussen een leerkracht en een leerling waarbij een sectorleider de rol van bemiddelaar op zich kan nemen, zodat de relatie hersteld wordt en uitsturen niet langer de noodzakelijke disciplineringsmethode is. Tevens werd er gesuggereerd dat het wenselijk is om ouders of verzorgers meer informatie te verschaffen over de conflictsituatie op school, zodat er een transparante dialoog kan plaatsvinden tussen de school en ouders over het gedrag van een kind. Leerlingen worden er niet zomaar uitgestuurd, er is dan wel echt iets aan de hand. Ouders moeten hiervan op de hoogte worden gebracht. Mentoren kunnen hierin wellicht een rol vervullen, aangezien zij vaak al nauw contact hebben met de leerlingen en hun ouders.

- Groeien in pedagogisch handelen

Uit vraag 9 van de enquête kwam een constructieve opmerking van één van de respondenten die ik met nadruk wil noemen. Hij of zij schrijft: *"Dat we als team groeien in ons pedagogisch handelen om d.m.v. constructieve gesprekken de leerling ertoe te bewegen of uit te dagen om nieuw gedrag te ontwikkelen. Dit vraagt geduld en tact van ons als docenten."* Aan de hand van onder andere deze

feedback heb ik geconstateerd dat er behoefte lijkt te zijn aan groei, ontwikkeling en toerusting in pedagogisch handelen voor het team leerkrachten. Door een andere respondent werd genoemd dat er behoefte is aan ondersteuning en training voor leerkrachten op het gebied van observatiekwaliteit, gesprekstechnieken en doorvraagtechnieken. Wellicht kunnen deze componenten aandacht krijgen in het jaarlijkse scholingsaanbod op EBVO De Passie.

6- Studiedag

In enquêtevraag 17 vroeg ik de respondenten naar hun behoefte aan een doordenking van het thema disciplineren op een studiedag. Uit hun antwoorden maak ik op dat het merendeel van de respondenten (81%) positief staat tegenover het idee om ons tijdens een studiedag gezamenlijk te buigen over het thema '*Bijbels verantwoord disciplineren*'. Mijn advies aan EBVO De Passie is dan ook om tijdens een studiedag tijd in te richten om dit thema gezamenlijk te overdenken. Om echter te voorkomen dat een diversiteit aan meningen leidt tot een vruchteloze discussie, is het van belang dat dit element zorgvuldig voorbereid wordt en eenduidige handvatten worden gegeven waarmee men de materie kan doordenken. Er zou overwogen kunnen worden om een panel van experts aan te stellen die publiekelijk met elkaar in gesprek gaan, waarna vragen gesteld kunnen worden door het publiek. Het doel van de toerusting op dit thema tijdens een studiedag is het bij elkaar brengen van de diversiteit aan meningen zodat één lijn kan worden gekozen in het beleid aangaande disciplineren. Uiteindelijk is de beslissing van het bestuur en het MT hierin leidend, maar de inbreng van het onderwijzend en onderwijs ondersteunend personeel kan hierbij een waardevolle bijdrage leveren. Wanneer een duidelijke visie gekozen wordt ten aanzien van het beleid aangaande disciplineren en wanneer iedere medewerker op EBVO De Passie in overeenstemming met dit beleid handelt, zullen de schoolregels aan geloofwaardigheid winnen en beter nageleefd worden door leerlingen.

7- Omgevingsfactoren

Uit het literatuuronderzoek in paragraaf 3.3.4, waar ik geschreven heb over eensgezindheid onder opvoeders, is gebleken dat het van groot belang is dat primaire en secundaire opvoeders samenwerken in de morele opvoeding van een kind. Om een perverse triade te voorkomen, bezorgde ouders gerust te stellen en eenheid te bevorderen tussen ouders en school, adviseer ik EBVO De Passie om primaire opvoeders te informeren over de manier waarop EBVO De Passie als secundaire opvoeder omgaat met haar beleid aangaande disciplineren. Ook leerlingen zijn gebaat bij een goede samenwerking tussen primaire en secundaire opvoeders zodat inzichtelijk wordt wat het morele schoolklimaat op EBVO De Passie behelst. Wanneer opvoeders namelijk elkaars opvoedingsgezag ondersteunen, zullen de morele waarden bij een kind beter beklijven en regels aan geloofwaardigheid winnen. Ook Astrid Boon adviseert scholen om goed met ouders te communiceren over hoe er gehandeld wordt wanneer een kind ongewenst gedrag vertoont. Juist als het niet goed gaat met een kind is gezamenlijke verantwoordelijkheid van school en ouders van groot belang.

Literatuurlijst & bronvermeldingen

- Alfie Kohn: Stop met straffen en belonen. (z.j.). Geraadpleegd van <https://www.jmouders.nl/ouders/straffen-en-belonen/grenzen-stellen/interview-met-alfie-kohn-stop-met-straffen-en-belonen>
- Bakker, H. (2012). *Gunnende kerk*. Kampen, Nederland: Brevier Uitgeverij.
- Benzaquen, A. S. (2006). *Encounters with Wild Children: Temptation and Disappointment in the Study of Human Nature*. Montreal, Quebec, Canada: McGill-Queens University Press.
- Boon, T. (2012). *Kind in ontwikkeling*. Geraadpleegd van <https://kindinontwikkeling.pressbooks.com/front-matter/voorblad/>
- Bregman-de Groot, A., & Vermeulen, H. (2010). Astrid Boon pleit voor schrijfstraffen. Geraadpleegd van <http://www.drs-online.nl/artikel.php?ID=867>
- Donk, C. van der, & Lanen, B. van. (2012). *Praktijkonderzoek in de school*. Bussum, Nederland: Coutinho.
- Fisscher, A. (Red.). (2015). *Maarten Luther. Het rechtvaardigend geloof: Verklaring van de brief aan de Galaten*. Middelburg, Nederland: Stichting de Gihonbron.
- Geerts, W., & Kralingen, R. van. (2011). *Handboek voor leraren*. Bussum, Nederland: Uitgeverij Coutinho.
- Hoffman, M. (2000). *Empathy and moral development. Implications for caring and justice*. Cambridge, Groot-Brittannië: Cambridge University Press.
- Horst, W. ter. (2003). *Onderwijzen is opvoeden* (2e ed.). Kampen, Nederland: Uitgeverij Kok.
- Huijter, M. (2013). *Discipline: overleven in overvloed*. Amsterdam, Nederland: Uitgeverij Boom.
- Huijter, M. (2015, 4 oktober). Bildung, de tandeloze tijger. *Trouw*, p. 1. Geraadpleegd van <http://www.trouw.nl/tr/nl/4556/Onderwijs/article/detail/4155679/2015/10/04/Bildung-de-tandeloze-tijger.dhtml>
- Interview Peter Teitler: Goede orde. (2010, 29 april). Geraadpleegd op 02 juli, 2016, van <http://www.trajectum.hu.nl/interview-peter-teitler-goede-orde/>
- Klas uitsturen meest gebruikte straf. (2010, 03 december). Geraadpleegd van <https://www.cnvo.nl/nc/actueel/nieuws/onderwijs-nieuws/nieuws-details/article/klas-uitsturen-meest-gebruikte-straf.html>
- Kohn, A. (1999). *Punished by Rewards* (Herz. ed.). Boston, Massachusetts, USA: Houghton Mifflin.
- Lampert, M., & Spangenberg, F. (2009). *De grenzeloze generatie en de eeuwige jeugd van hun opvoeders*. Amsterdam, Nederland: Nieuw Amsterdam Uitgevers.
- Lampert, M., & Spangenberg, F. (2009). *Betere samenleving vraagt om andere opvoeding*. Geraadpleegd van https://www.motivaction.nl/downloads/Motivaction_International_-_Factsheet_opinieonderzoek_opvoedingsklimaat.pdf
- Lewis, C. S. (2012). *Mere Christianity*. New York, USA: Harpercollins Publishers.
- Lickona, T. (2000). A comprehensive approach to character building in Catholic schools. *Catholic Education: A Journal of Inquiry and Practice*, 4(2), 259-271. Geraadpleegd van <http://www.catholiceducation.org/en/education/catholic-contributions/a-comprehensive-approach-to-character-building-in-catholic-schools.html>
- McGrath, A. E. (2007). *The Christian Theology reader* (3e ed.). Malden, MA, USA: Blackwell Publishing.

- McGrath, A. E. (2008). *Christelijke Theologie* (5e ed.). Kampen, Nederland: Uitgeverij Kok.
- Nooit meer briefjes halen.. (2011, 09 januari). Geraadpleegd van <http://www.scholieren.com/blog/1099/nooit-meer-briefjes-halen>
- Obbink, H. (2009, 29 mei). Straf moet echt vervelend zijn. Geraadpleegd van <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1142498/2009/05/29/Straf-moet-echt-vervelend-zijn.dhtml>
- Ons onderwijs. (z.j.). Geraadpleegd op 30 juni, 2016, van <http://www.depassiescholen.nl/over-de-passie-scholen/onderwijs/ons-onderwijs>
- Pike, M. (2015). *Onversneden onderwijs*. Zoetermeer, Nederland: Free Musketeers.
- Plantinga, C. (1996). *SIN: Not the way it's supposed to be*. Geraadpleegd van <http://tgc-documents.s3.amazonaws.com/cc/Pantinga.pdf>
- Rosenberg, M. (2003). *Non-Violent Communication, A Language of Life*. Encinitas, CA, USA: PuddleDancer Press.
- Sax, L. (2015). *The Collapse of Parenting How We Hurt Our Kids When We Treat Them Like Grown-Ups*. New York, USA: The Perseus Books Group.
- Segrin, C. (z.j.). *OVERPARENTING, CHILD PROBLEMS, AND FAMILY ENVIRONMENT*. Geraadpleegd van https://www.researchgate.net/profile/Neil_Montgomery2/publication/258163333_Erratum_to_Overparenting_is_Associated_with_Child_Problems_and_a_Critical_Family_Environment/link/s/549041440cf2d1800d864eb7
- Shortt, J. (2014). *Bible-Shaped Teaching*. Eugene, OR, USA: Wipf & Stock Publishers.
- Stavleu, C. C. (z.j.). Mensbeeld en ethiek in het boek Spreuken. Geraadpleegd op 01 juli, 2016, van https://web.studiebijbel.nl/servoy-webclient/?x=jwJJO933NXGe-LZCsx*24g
- studentenbonden en jongerenorganisaties pleiten voor 'bildung' in het onderwijs. (2016, 31 mei). Geraadpleegd van <https://www.nationaleonderwijsgids.nl/universiteit/nieuws/33238-studentenbonden-en-jongerenorganisaties-pleiten-voor-bildung-in-het-onderwijs.html>
- Swaab, D. (2016). *Wij zijn ons brein* (Herz. ed.). Amsterdam, Nederland: Olympus uitgeverij.
- Teitler, P. (2009). *Lessen in orde*. Bussum, Nederland: Uitgeverij Coutinho.
- Veen, D. van, & Verhaaren, N. (2010, 7 december). Effectiviteit strafregels vooralsnog verre van bewezen. Geraadpleegd van <http://www.journalistiekennieuwemedia.nl/NC/?p=4578>
- Velderman, H. (2005). *Time-out or switch?* (KG-publicatie nr. 7.). Geraadpleegd van file:///Users/marionvandenberge/Downloads/KG07_huisstijl.pdf
- Verhofstadt-Deneve, L., & Geert, P. van. (2004). *Handboek ontwikkelingspsychologie: grondslagen en theorieën*. Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum.

Bijlagen inhoud

Bijlage 1: Resultaten online enquête (Strafmethodes op EBVO De Passie)

Bijlage 2: Diepte-interview medewerker verzuimadministratie

Bijlage 3: Uitstuurformulier EBVO De Passie

Bijlage 4: Visiedocument schoolregels EBVO De Passie

Bijlage 5: Nota vormingsonderwijs EBVO De Passie

Bijlage 6: Blog in opdracht voor de Academie Theologie

Bijlage 1: Resultaten online enquête (Strafmethodes op EBVO De Passie)

Onderzoek naar strafmethodes op De Passie Utrecht

www.survio.com

Algemeen

	Enquête naam	Onderzoek naar strafmethodes op De Passie Utrecht
	Auteur	Marion van den Berge
	Taal	 Nederlands
	Enquête URL	http://www.survio.com/survey/d/F7P1Q2P3B2W9A5U6Y
	Eerste antwoord	22-04-2016
	Laatste antwoord	29-05-2016
	Duur	38 dagen

Enquête bezoeken

72

Totaal
bezoeken

42

Afgewerkte
antwoorden

6

Onafgedane
antwoorden

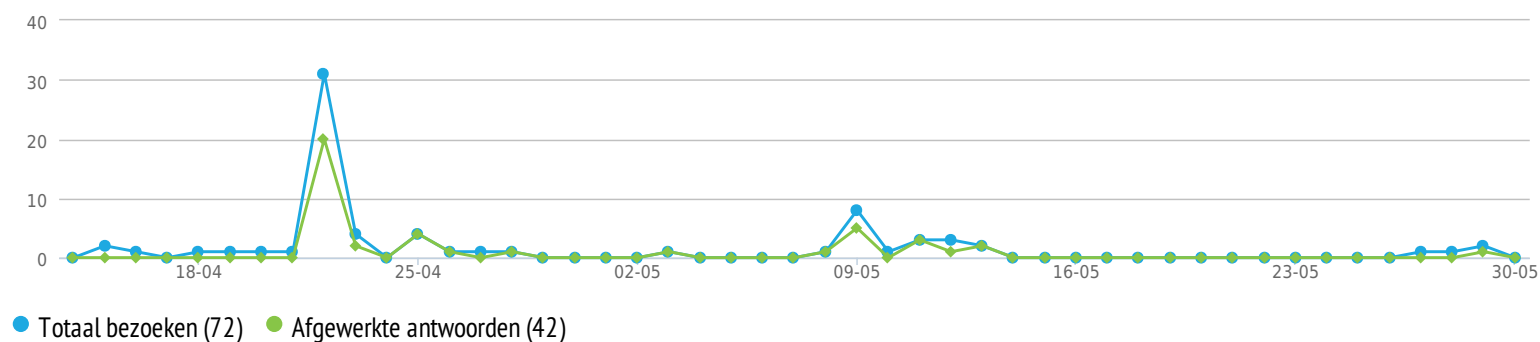
24

Slechts toont

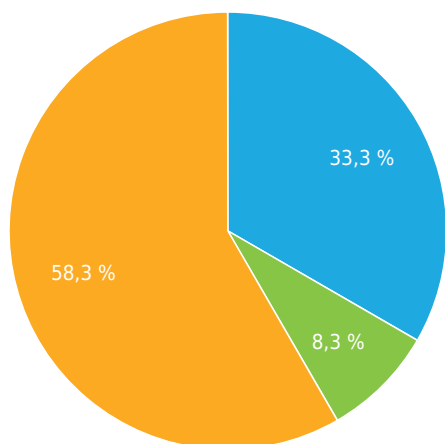
58,3 %

Totale
succespercentage

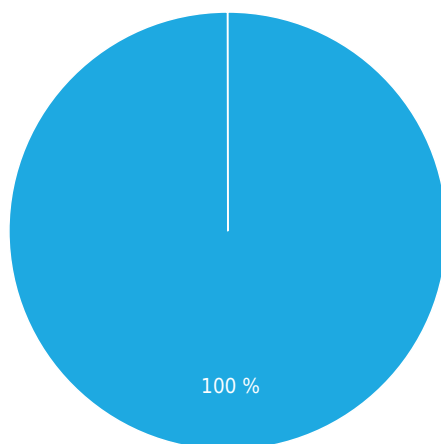
Bezoek Geschiedenis (22-04-2016 – 29-05-2016)

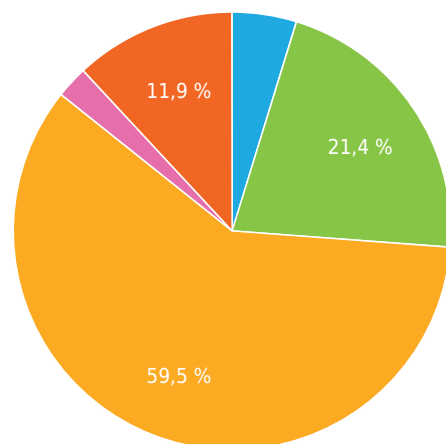
Totaal Bezoeken

Bezoek bronnen

Gemiddelde tijd voor voltooiing

- Slechts toont (33,3 %)
- Onvolledig (8,3 %)
- Voltooid (58,3 %)

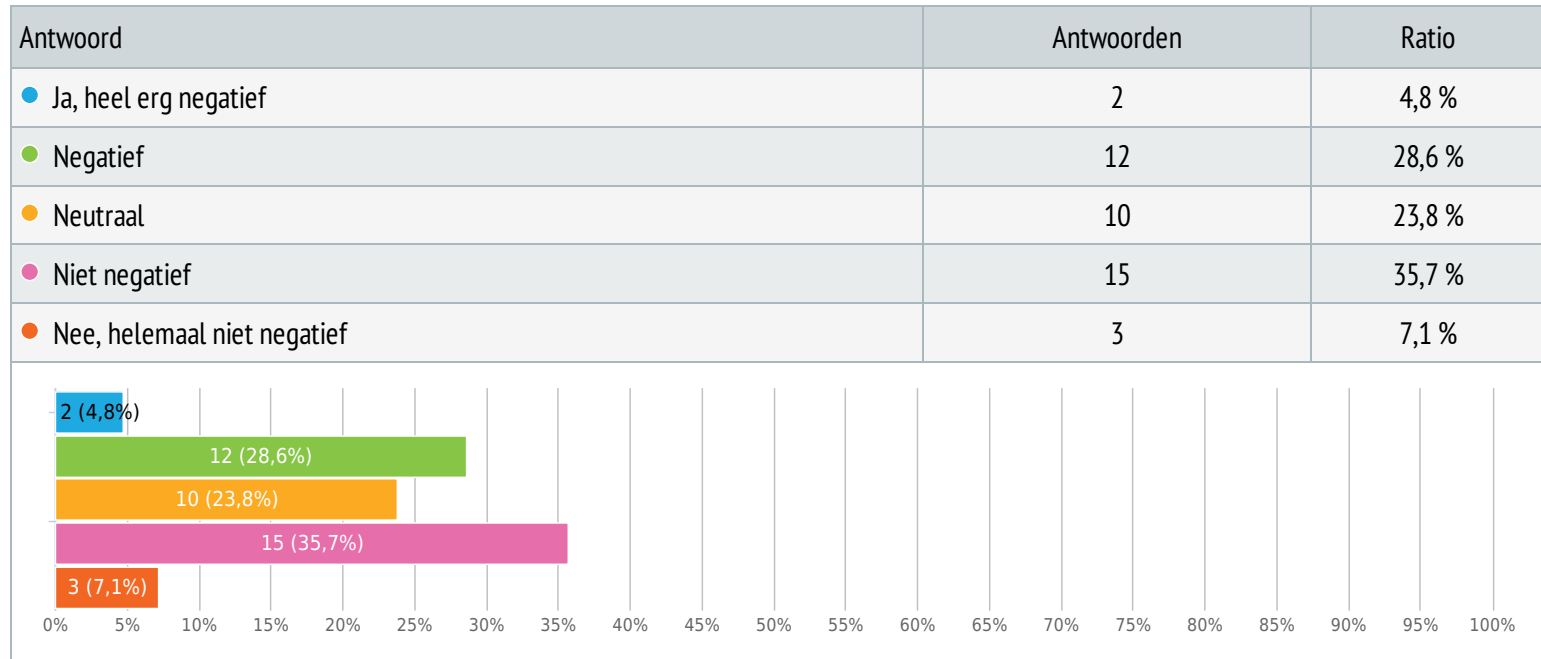
- Directe link (100 %)

- 2-5 min. (4,8 %)
- 5-10 min. (21,4 %)
- 10-30 min. (59,5 %)
- 30-60 min. (2,4 %)
- >60 min. (11,9 %)

Resultaten

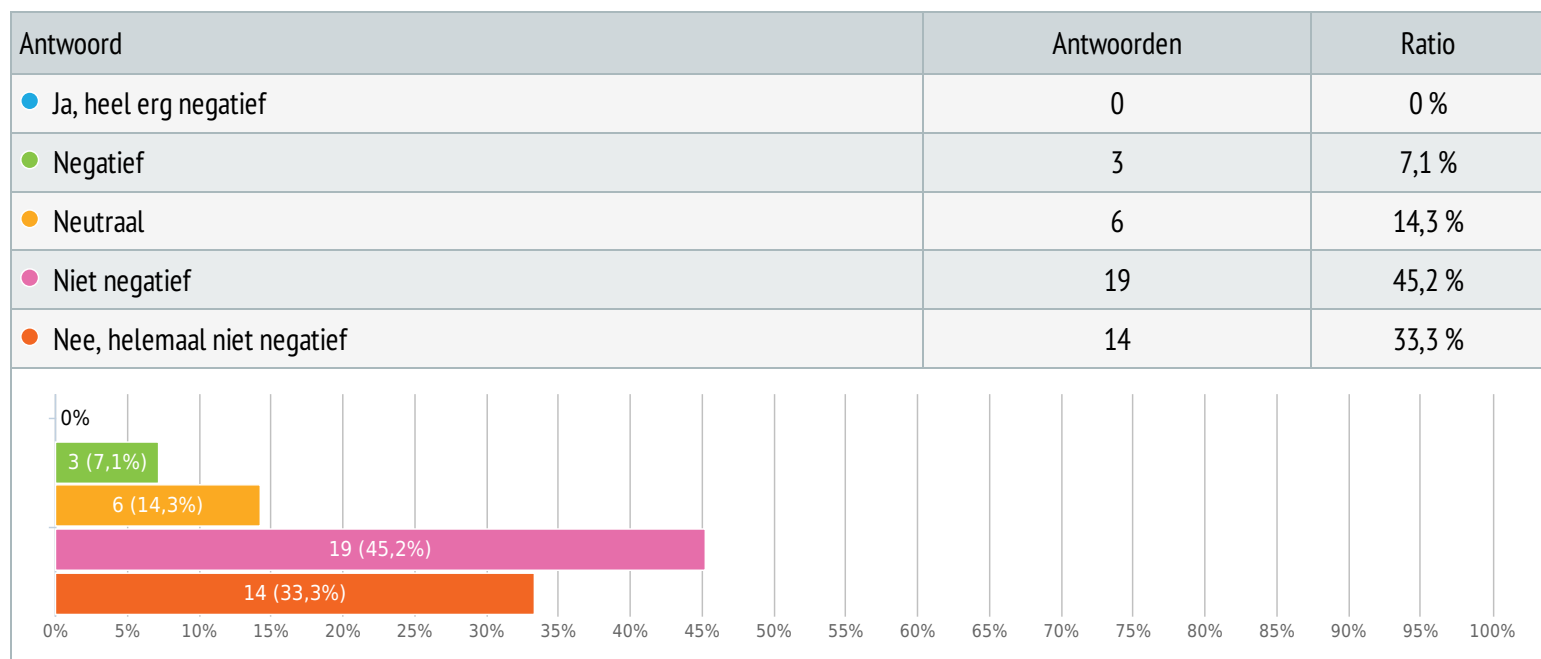
1. Stelling: Ik heb een negatieve associatie met het woord 'straffen'.

Enkele keuze, Antwoorden 42x, onbeantwoord 0x

2. Stelling: Ik heb een negatieve associatie met het woord 'disciplineren'.

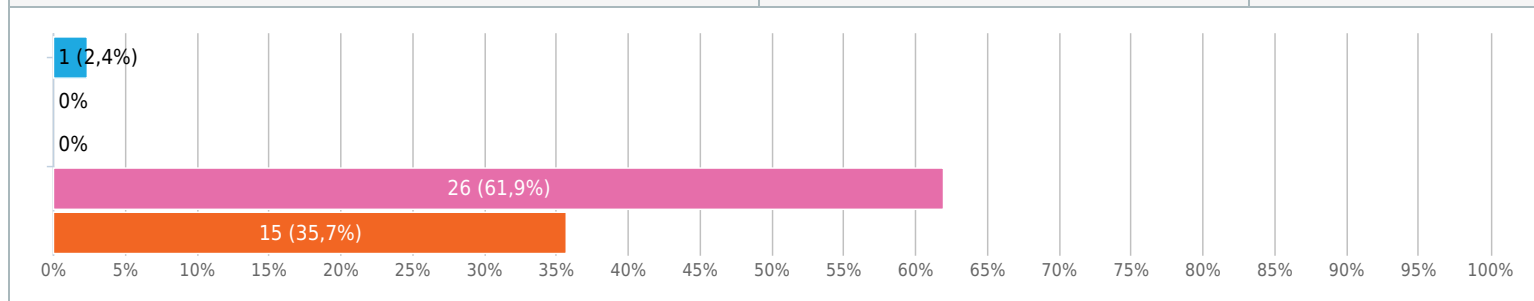
Enkele keuze, Antwoorden 42x, onbeantwoord 0x

3. Stelling: Op een christelijke school als De Passie zouden we leerlingen niet moeten straffen want dat weerspiegelt niet de genade van God.

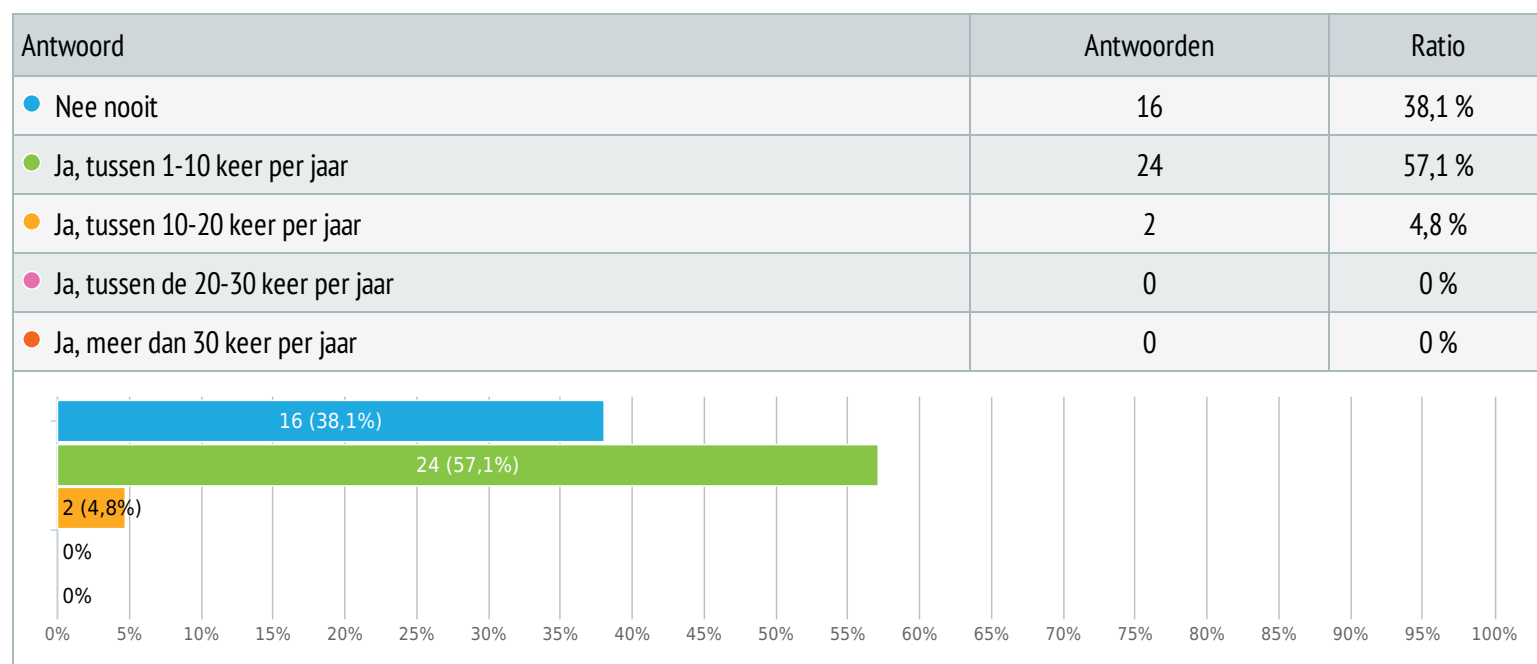
Enkele keuze, Antwoorden 42x, onbeantwoord 0x

Antwoord	Antwoorden	Ratio
● Heel erg eens	1	2,4 %
● Eens	0	0 %
● Neutraal	0	0 %
● Oneens	26	61,9 %
● Heel erg oneens	15	35,7 %

4. Op De Passie Utrecht is lokaal 013 ingericht als straflokaal waar leerlingen terecht kunnen als ze uit de les verwijderd zijn. Dit noem ik voor het gemak de 'uitstuur-methode'. Maak je wel eens gebruik van deze methode? Zo ja, hoe vaak per jaar?

Enkele keuze, Antwoorden 42x, onbeantwoord 0x

5. Waarom is de 'uitstuur-methode' volgens jou wel of niet effectief?

Tekst antwoord, Antwoorden 42x, onbeantwoord 0x

- De uitstuur-methode is voor mij de 'zwaarste' manier van straffen. Dit gebeurt alleen als een leerling zich zo misdraagt dat hij niet langer de les kan volgen.
In gesprek gaan met de leerling is interessanter, bijvoorbeeld tijdens de les kort op de gang 1 op 1 bespreken met de leerling wat er mis gaat.
 - Wel omdat een leerling uit de les verwijderd wordt omdat het daar echt moet gaan. Niet het opvolgen er van duurt te lang.
 - leerling blijft ook na 3x waarschuwen ongewenst gedrag vertonen.
Uitstuurformulier vormt dan basis voor een gesprek over het vertoonde gedrag.
Dit vrijwel altijd tot een goed gesprek waarin de leerling zelf met oplossingen komt om dergelijke situatie te voorkomen.
- In veel gevallen brengt zo'n gesprek aan het licht waar het ongewenste gedrag vandaan komt. Daarmee wordt het niet goed gepraat maar is het wel te begrijpen.
- Het kan leerlingen de gelegenheid geven om te reflecteren op hun gedrag. In sommige situaties is een leerling in woord of gebaar zo onredelijk of onbeheerst dat het goed is als een leerling niet langer in de les is.
 - Wanneer er sprake is van straffen, is blijkbaar de relatie tussen leerling en leraar verstoort, in de zin van onnatuurlijk. Weglopen voor dit conflict is de makkelijkste, maar ook de slechtste optie. Als leraar wordt je geacht - zeker in christelijke zin - de relatie te dragen en het conflict te omarmen.

- het verplaatst de plaats waar de oplossing moet worden gevonden van "dicht bij mij" naar "buiten mij om"
- Het is goed voor een leerling om te merken dat er grenzen zijn aan gedrag dat in de klas/les niet acceptabel is.
- alleen als de relatie tussen docent en leerling op het moment onwerkbaar is geworden en de les toch voortgang moet vinden.
- wel; omdat de tijd tussen zaaien en oogsten klein is, en de leerling direct voelbaar effect heeft van zijn gedrag.
- Effectief: een leerling verstoort dermate (vaak na meerdere waarschuwingen) de les dat rustig lesgeven onmogelijk wordt. Ik heb er dus mn als docent last van
Verder: waarschuwen zonder consequenties / sancties eraan verbinden vind ik zwak en maakt je positie als docent ongeloofwaardig.
Niet effectief: uitsturen blijft een soort zwakgebod van mij als docent.
- De uitstuurmethode is effectief om te laten zien dat je consequent je aan de 'les' regels houdt. In het begin van het jaar testen leerlingen die consequentie wel eens. Ook kan het doel zijn om de rest van de klas te beschermen tegen een lesverstoorder.
- Wel effectief. Het is even een time-out voor de leerling én docent om de rest van de klas te ontsien van onrust. het zou wél het 'laatste redmiddel moeten zijn", wanneer het ingezet moet worden. Een goed nagesprek is noodzakelijk zodat de leerling weet waarom deze er uit moest én de docent zelf inziet wat er fout ging (soms gaat het om heel onbenullige zaken of een slechte relatie tussen leerling en docent). Er moet wel herstel plaatsvinden in het nagesprek, voor een goed verloop van de volgende lessen. Een nieuwe kans voor de leerling. én duidelijkheid vanuit de docent wat hij/zij van de leerlingen verwacht in de les.
- Het is effectief om tijdelijk de rust en orde in de klas te herstellen als een leerling na meerdere waarschuwingen nog steeds storend gedrag vertoont. Ook leert de leerling nu wat zijn grenzen zijn in mijn les.
- Het is effectief als de methode met mate wordt toegepast. Als eerdere waarschuwingen/maatregelen geen resultaat hebben opgeleverd. Op het moment dat je dan iemand wegstuurt, is het duidelijk dat de grens ver is overschreden en dat de leerling op deze manier niet kan deelnemen aan je les.
- Als het doelmatig (niet te vaak!!) gebruikt wordt heeft het een grote betekenis en dus waarde.
- De methode is zonder twijfel effectief als de situatie in de klas onveilig wordt door toedoen van een leerling. In andere gevallen, zoals een ongehoorzame leerling, werkt het vooral omdat de leerling uitsturen echt niet leuk vinden (en met name de nakom-uren die erbij komen). De rest van de klas luistert beter, en hopelijk de leerling zelf in de volgende les ook.
- even uit de les verwijderen is (heel) soms nodig, maar daarna los ik het graag zelf op met een goed gesprek. Een sanctie laten opleggen door een extern iemand (het systeem) verbeterd de relatie tussen docent en leerling niet naar mijn idee.
- De afgelopen jaar(jaren) heb ik geen leerlingen eruit gestuurd. Voor mijn gevoel is eruit sturen niet effectief, omdat ik dan later de relatie met de leerling moet herstellen en dan komt de leerling vaak in de verdediging en wordt het een wel/niet discussie.
Vroeger heb ik er wel leerlingen uit gestuurd en dat gaf weinig tot geen verandering van gedrag van de leerling en dat is wat je juist wilt bereiken.
- Het zou kunnen als er een probleem is ontstaan waardoor een oplossing niet direct voor handen is maar ingreep/maatregel wel nodig is
- Effectief als er ook daadwerkelijk consequenties aan verbonden worden. Heb niet echt het idee dat dat nu het geval is.
- Het is effectief omdat een ruis binnen het onderwijsproces wordt verwijderd.

Het is wel belangrijk dat de leerling, met waarschuwingen, aan ziet komen dat hij/zij eruit gezet gaat worden zodat de meerderheid van de klas ziet dat het consequent en rechtvaardig was. Als iemand er dan uitgestuurd is, is dat een duidelijk signaal naar de rest van de klas en lijkt de werkhouding van de overige leerlingen verbeterd te zijn.

Als het vanuit onmacht wordt gebruikt, verstoort dat het gezag en de relatie met leerlingen.

- Het zal zeker effect hebben. Maar gelukkig heb ik van deze maatregel nog geen gebruik hoeven te maken
- De methode is effectief omdat het een bepaald lik-op-stuk beleid in zich heeft. Hierdoor komen leerlingen niet weg met ongepast gedrag in de les.
- Soms vraagt een leerling door zijn gedrag meer energie/ aandacht van je dan je op dat moment te geven hebt. Als dat door negatief gedrag is, kan uitsturen gepast zijn. Het idee dat gedrag consequenties met zich meebrengt is volgens mij heel christelijk.;-)

- Ik gebruik de methode gemiddeld 1 keer per jaar. Op het moment dat een leerling zodanig een grens overtreedt dat de relatie docent-leerling op dat moment niet meer voldoende is om in de les te blijven is het fijn om een leerling weg te kunnen sturen en te weten dat deze leerling elders opgevangen wordt. Het nagesprek voeren komt niet altijd goed uit en dan is het zoeken naar een manier om het goed af te sluiten met een leerling.

De methode is effectief voor leerlingen waarbij dit max. 1 of 2 keer per jaar gebeurt. Voor leerlingen die er meerdere keren per jaar uitgestuurd worden en hierdoor hun gedrag niet verbeterd is het niet effectief. Het heeft op hen geen invloed, de consequentie is dan misschien niet 'zwaar' genoeg voor ze of het formulier en het nagesprek (de procedure) wordt door leerling en/of collega niet serieus genomen.

- Alleen als je deze methode ZEER spaarzaam gebruikt kun je er een statement mee maken dat de maat vol is qua gedrag van een leerling. Het is belangrijk dat je de leerling de mogelijkheid geeft de relatie met jou als docent weer te herstellen (dat neemt niet weg dat de straf wel terecht is en 'gedaan' moet worden)
- Wisselend. Leerlingen die dit voor het eerst meemaken zijn onder de indruk en beseffen dat ze te ver zijn gegaan. Leerlingen die al vaker het hebben meegemaakt zijn minder onder de indruk. Het geeft mij in ieder geval op dat moment meer lucht en rust in de klas en leerlingen zien duidelijk dat wat de betreffende leerling deed, niet kan! Wat ik goed vindt, is dat er na 3x eruit te zijn gestuurd een gesprek komt met de ouders.
- Alleen effectief als een leerling zich zo gedraagt dat doorgaan met de les - met deze leerling erbij - gevaarlijk zou zijn. Verder niet effectief omdat de relatie met de leerling verbroken wordt en omdat de opvolging (bestrafing, disciplineren en soms zelfs nabespreking) buiten mij als docent om gaat.
- Deze leerling is dan niet in staat om op een adequate wijze les te volgen. Dit heeft invloed op de anderen. Deze leerling heeft dan een (duidelijke) plek nodig waar hij/zij heen kan om na te denken over het feit dat hij/zij niet in de klas kan verblijven. Prettig dat er een terugkoppeling van komt.
- Je belooft de leerling door niet meer in de les te hoeven zitten plus het straalt een deel onmacht vanuit de kant van de docent uit.
- Hij is wel effectief, maar waarom worden er mensen uitgestuurd, dat is een basisvraag.
Ik heb nu nee, nooit ingevuld, terwijl twee jaar terug ik wel wat mensen eruit heb gestuurd. Het verschilt dus ook per situatie. JE moet kijken wat het beste is voor de hele klas.
- Een leerling die een les dusdanig verstoort dat de veiligheid/waardigheid van medeleerlingen of docent in 'gevaar' komt, kan uit de les verwijderd worden. Op de Passie hebben we een afspraak dat zo'n leerling zich meldt.

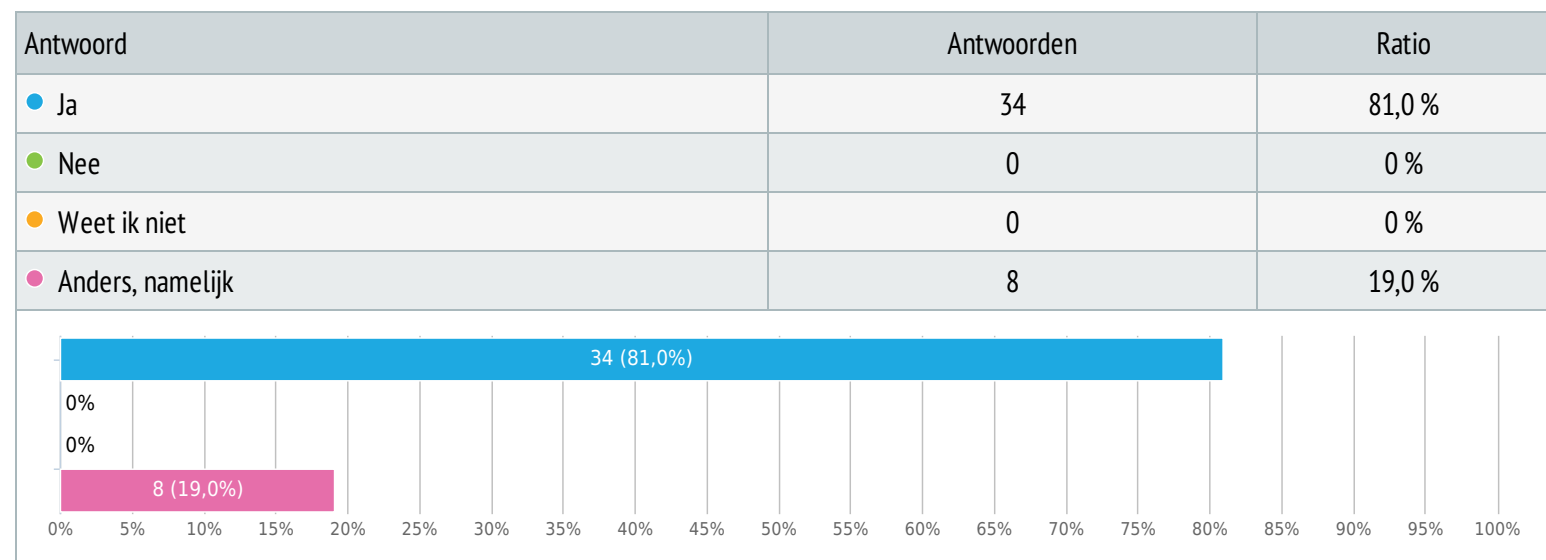
Ik vind dat de docent die de leerling (tijdelijk) uit zijn les verwijderd, zelf betrokken moet zijn bij de afwikkeling. Een uur nakomen aan sich is niet de beste oplossing.

- Wel effectief: als allerlaatste redmiddel om de werksfeer in de klas goed te houden. Als een leerling echt niet wil, kan even verwijderen een goede optie zijn.
Niet effectief: deze methode vaak te gebruiken. Je kan een leerling, mijns inziens, niet zomaar uit je les zetten. Dan moet er wel echt wat aan de hand zijn. Wat heb je anders nog over?
- Je geeft aan de leerling aan dat er een grens van toelaatbaarheid is gepasseerd. Pas na het herstellen van die situatie, dmv een gesprek waarbij heel duidelijk is dat de leerling begrijpt dat wat wel en niet kan, en zich daar naar wil voegen, is de situatie hersteld.
- Het gaat om een situatie die in de klas heeft plaats gevonden, de docent moet dit samen met de leerling oplossen. Een leerling eruit sturen is een oneerlijke machtsstrijd. Het is wel de bedoeling dat een leerling luistert, maar dit kan ook op een andere manier worden opgelost. Met name het leerproces is belangrijk!
- Niet effectief. Je moet zelf met de leerling in gesprek gaan en niet een ander met jouw sores laten zitten. De leerling moet verantwoordelijkheid over zijn eigen gedrag leren krijgen en dat kan dmv reflectie.
- Ik denk dat de 'uitstuur-methode' wel effectief is, mits er ook duidelijk met de leerling gesproken wordt over de reden waarom hij/zij eruit is gestuurd. Ik ben van mening dat alleen praten tegen een leerling soms geen zin meer heeft, en wie dat wie niet luisteren wil, maar moet voelen.

- Als docent moet je zelf een probleem met een leerling oplossen en dit niet door een andere laten doen. Daarbij komt nog dat je de relatie met een leerling onherstelbaar beschadigt.
- Ik weet niet of het de leerling op dat moment helpt, maar het helpt mij wel om de les die door die leerling verstoord wordt door te zetten, dus het helpt (hoop ik) de rest van de groep
- Goed gebruikt is het een manier om in je les de rust terug te krijgen, voor de leerling om uit de situatie te raken en na de les te werken aan verzoening. Een mooi bijbels principe.
- niet effectief; ik vind dat je samen met de leerling een passende oplossing, gesprek, werkwijze moet vinden
- wel, omdat het aan de leerling en de rest van de klas duidelijk maakt dat er een grens is bereikt en het nodig is om rust te herstellen niet, omdat het een middel is en niet de kern van het probleem aanpakt, al kun je daar in het nagesprek wel iets mee doen

6. Als de leerling zich gemeld heeft bij 013 dient hij/zij zich met een uitstuurformulier te melden bij de docent voor een gesprek. Vind je dit een goede afhandeling van de situatie?

Enkele keuze, Antwoorden 42x, onbeantwoord 0x

- In principe wel, maar tussen de lessen door uitstuurformulier afhandelen = te weinig tijd daarvoor
- als het echt tot een gesprek komt kan dit wel
- wat mij betreft is de tussenkomst van 013 niet nodig
- soms wel soms niet. Mij ervaring met het nagesprek is dat zo'n gesprek weinig bouwt aan de relatie
- Als we deze methode gebruiken, dan is dit wel het minste dat noodzakelijk is om de band te herstellen
- Het nagesprek vindt ik een vereiste. Het formulier kan gruwelijk verbeterd worden.
- Ja, een goede methode. De verstoorde relatie moet hersteld worden. Dus zo snel mogelijk bespreken
- Dan kun je nog eens bespreken wat je verwacht en hoe het verder zou moeten. relatie herstel

7. Welke resultaten levert het gesprek tussen jou en de leerling na afloop over het algemeen op?

Tekst antwoord, Antwoorden 42x, onbeantwoord 0x

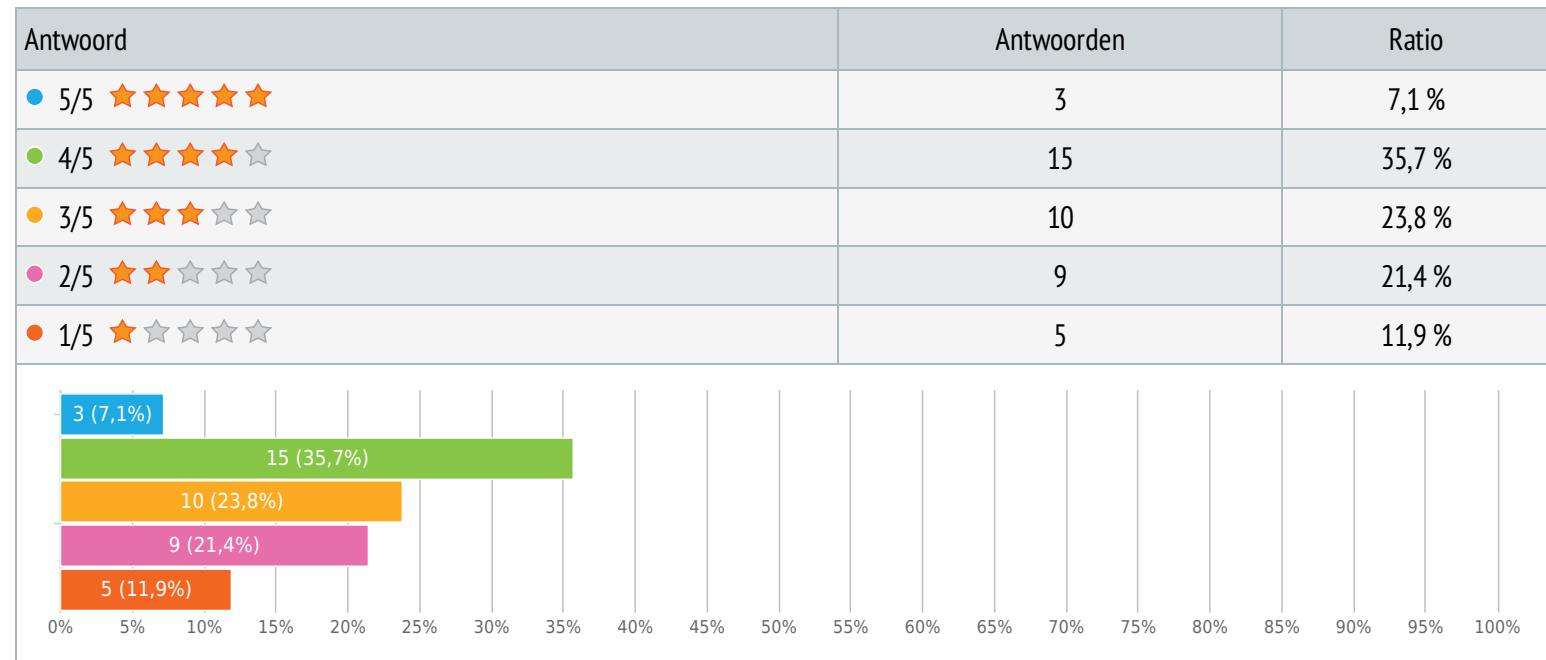
- Weet ik niet door niet uitsturen, maar: tussen de lessen door uitstuurformulier afhandelen vind ik de kort tijd om goed een gesprek te voeren met een leerling. Misschien moet dit wel met de mentor of sectorleider erbij.
- Hoe kunnen we weer verder.
- zie antwoord vraag 5
- In de meeste gevallen betuigt de leerling spijt en wil deze een nieuwe start maken. En dat is kostbaar.
- Zo'n gesprek levert bij voorbaat veel op. Al is het maar dat de leraar meer informatie verwerft door de manier van reageren van de leerling.
- verandering van houding
- Wederzijds: beter inzicht in het waardoor/waarom.
- leerling én docent lichten de eigen en andermans rol in de escalatie toe. gewoonlijk leidt dat tot herstel van de relatie op een werkbaar niveau. gewoonlijk is na afspraak over (aanvullende) sanctie lucht geklaard.
- zienswijzen worden als het goed is uitgewisseld. Boosheid van leerling verhindert dit echter wel vaak. leerling staat dan niet meer open om te luisteren.
- Niet heel veel
De leerling vult soc wenselijke antwoorden in
- Wederzijds begrip en afspraken om toekomstig ongewenst gedrag te voorkomen.
- Wat ik 'zie': Vaak herstel van relatie. Een enkele docent geeft ook toe dat hij / zij de situatie verkeerd heeft ingeschat.
Waarschuwend werking naar de leerling.
- Wederzijds begrip. Als er genoeg tijd is voor een constructief gesprek is er gelegenheid tot verzoening, het aanbieden van excuses of het vragen om vergeving. Er zijn dan hopelijk geen open einden. Dit is noodzakelijk om in de volgende les weer goed met de leerling te kunnen werken.
- Het biedt de mogelijkheid om rustig met de leerling terug te komen op het gebeurde. Er is een 'pauzemoment' geweest waarin de leerling heeft kunnen nadenken en evt. tot rust komen. Vaak is er wederzijds begrip en kun je een goede afspraak maken over de manier waarop jij en de leerling de volgende les met elkaar omgaan.
- de beslissing van de leerling om dit niet nog een keer te laten gebeuren
- Niet altijd gewenst, veel gesprekken lopen op niets uit omdat de leerlingen niet open staan, maar boos blijven. Ik merk wel dat een tijd later het contact kan verbeteren, wie weet is dat een positief effect van grenzen stellen en disciplineren (ervan uitgaande dat leerlingen dat eigenlijk graag willen).
- een verbeterde verstandhouding
- zie boven
- Dat werkt prima. Je kunt uitleggen/toelichten/gesprek aangaan/inzicht geven/feedback ontvangen/relatie herstel maar ook een sanctie opleggen
- Dat we weer samen door één deur kunnen. De leerling heeft begrepen wat mijn doel was van het feit dat-ie eruit gestuurd is en ik heb als docent wat meer begrepen van zijn/haar achtergrondinformatie
- Een leerling voelt zich meestal rot tegenover mij en wil dan weer even bevestigd worden. De relatie wordt dan weer hersteld.
- Geen idee? Zie vorige antwoorden

- In het beste geval begrip bij de leerling en een "uitgepraat gevoel" bij mij, in het slechtste geval onbegrip bij de leerling en een even ontevreden gevoel bij mij.
- Ik maak weinig gebruik van uitsturen, maar als ik het doe en de leerling na afloop in een leeg lokaal spreek, is het vaak mogelijk om kalmer de situatie te bespreken dan dat het tijdens de les kon. Dus het levert begrip op. Soms brengt dat begrip met zich mee dat de straf van nakomen vervalt. soms ook niet.. Ook leerlingen moet lukt het beter om in een rustige situatie en zonder vrienden/ klasgenoten te reflecteren op de situatie.
- Op een rustig moment duidelijk kunnen aangeven waar de grens ligt. Ervaring uitwisselen, samen zoeken naar een manier/oplossing waarbij in een volgende situatie dit niet meer hoeft voor te komen. Leerlingen aanspreken op verantwoordelijkheden, schept een band met leerling en iets om op terug te pakken zo nodig.
- Dit jaar heb ik tot nu toe nog maar een keer een leerling eruit gestuurd. Dit had ik al aangekondigd. De lln zat alweer te eten tijdens de les. Het nagesprek leverde op dat de lln het terecht vond dat hij eruit werd gestuurd en tot op heden niet meer heeft zitten eten tijdens de les.
- Wisselend. Leerlingen die al vaker er zijn uitgestuurd maakt het weinig uit. Ze hebben ook geen zin in een gesprek. Vaak heb ik aan het einde van het gesprek het gevoel dat ze wel beloofd hebben om hun best te doen, maar dat er niets gaat veranderen. Maar dat is denk ik ook een proces.
- Dat de band daarna weer hersteld is, de leerling van mij een straf krijgt en, we opnieuw op zoek zijn gegaan naar een manier om samen te werken. Of (in de andere helft van de gevallen) dat de leerling en ik elkaar totaal niet begrijpen en we de stap naar de sectorleider moeten zetten.
- Blijft vaak welles-nietes. Toch stuur ik aan op een gesprek waarin de leerling zijn/haar rol inzichtelijk maakt. En welke stappen de leerlingen in die situaties had kunnen ondernemen om het uitsturen te voorkomen.
- Als het gebeurt, vaak wel begrip en vooral genade.
- We blijven altijd net zo lang praten tot het weer "goed" is
- Voer gemiddeld 1 gesprek per jaar.
Resultaat: inzicht in de situatie. Wat gebeurde er? Welk effect heeft wangedrag? Hoe doen we het de volgende keer beter/anders?
- Wederzijds begrip, verzoening, nieuwe moed voor een volgende les.
- Een herstelde relatie, die vaak nog beter is dan voor het gesprek.
- Geen ervaring. Als ik de leerlingen hoor, betekent het soms een gesprek waardoor je niet meer hoeft na te komen. Mij lijkt dat je een leerling pas uit het lokaal stuurt als het gedrag der mate over de grens gaat dat het niet meer te keren is. Er uit sturen is het laatste middel wat je kan doen, en niet een tussen middel.
- Een betere relatie
- Ik heb het zelf nog niet meegemaakt.
- nvt
- Dan zijn we het meestal eens, helaas niet altijd
- Meer inzicht bij de leerling waarom uitgestuurd, welk gedrag ik niet accepteerde en goede afspraken voor het vervolg. De situatie die mis ging, wordt iets dat is afgehandeld (en niet blijft hangen als iets onopgelost).
- n.v.t.
- voor mij meer inzicht in hoe bewust de leerling is van zijn (storende) gedrag en daarmee soms ook voor de leerling. afhankelijk van de situatie krijgt de leerling soms een tweede kans om te bewijzen dat dit duidelijk is geworden.

8. Hoe beoordeel je in het algemeen de 'uitstuur-methode'? Vind je het een goede methode om het gedrag van leerlingen bespreekbaar te maken? (1 ster is zeer negatief, 5 sterren is zeer positief)

Aantal sterren, Antwoorden 42x, onbeantwoord 0x

Aantal sterren 3,1/5

9. Wat zou er verbeterd kunnen worden aan de 'uitstuur-methode'?

Tekst antwoord, Antwoorden 39x, onbeantwoord 3x

- Uitstuurformulier op ander moment afhandelen, gesprek na afloop met de mentor erbij of met de sectorleider erbij.
- Dezelfde dag nakomen. Gesprek ook dezelfde dag.
- dat we als team groeien in ons pedagogisch handelen om d.m.v. constructieve gesprekken de leerling ertoe bewegen of uitdagen om nieuw gedrag te ontwikkelen. Dit vraagt geduld en tact van ons als docenten.
- docent mag zich ook leren afvragen wat maakt dat ik een leerling eruit stuur. In hoeverre heeft dat met mijn irritatiezone te maken.
- De leerling zou een brief kunnen schrijven aan de docent. Daarna zouden ze deze samen kunnen bespreken.
- Niet meer gebruiken. Alleen in uiterste nood.
- observatiekwaliteit van de docent
- gesprekstechniek en doorvraagtechniek van de docent.
- NVT
- organiseren dat het nagesprek in rust kan plaatsvinden.
- Docenten stimuleren het gesprek te voeren met een leerling. Ruimte en tijd hebben voor een goede toelichting en reflectie op het gedrag van de leerling. Dat ontbreekt nu vaak

- Zoeken naar uitstuuroorzaken en hierop inspelen + steun aan docent van schoolleiding.
- Actiever betrokken zijn door docent na uitsturen. (hoewel het soms praktisch lastig is wanneer je weer direct een ander les moet geven)
Met een schone lei beginnen.
échte redenen aanvoeren.
'weet niet waarom' niet accepteren, écht in gesprek gaan.
- Het gesprek na afloop heeft tijd nodig en tussen de lessen door is dit er meestal niet. Een ander moment, bijvoorbeeld na schooltijd, zou meer opleveren vermoed ik.
- Als blijkt dan een docent deze methode heel vaak gebruikt, zou samen met die docent gekeken kunnen worden naar een alternatief. Anders verliest het uitsturen zijn kracht.
- Ik weet niet hoe, maar de effectiviteit verhogen lijkt me goed. Zoeken naar een manier waarop leerlingen leren van hun fouten, zonder dat persoonlijk contact (met de docent) schade ondervindt. Wanneer leerlingen bij de docent zelf nakomen help je dat al, alleen is dit lastig te realiseren, het kost de docent zelf ook veel tijd.
- zie boven.
- Misschien uitsturen voor een deel van de les, zodat de leerling daarna kan laten zien dat hij zijn gedrag wil verbeteren.
- Laat de leerling eerst bij de docent terugkomen ipv uitsturen.
- Dat er ook daadwerkelijk consequenties aan verbonden worden.
- Als een leerling er uit gestuurd wordt, heeft dat ook consequenties voor de leerplicht. Dit maakt dat je als docent deze regel minder snel toepast terwijl een leerling na uitsturen waarschijnlijk in 013 zijn/haar huiswerk zit te maken en dit dus gewoon als onderwijstijd opgeschreven zou kunnen worden. Je kunt als docent makkelijker uitsturen als er geen consequenties tegenover leerplicht zouden zijn.
- Geen idee. Zie vorige antwoorden
- Betere communicatie tussen 013 en mentoren.
- Consequenties bij meerdere keren eruit sturen. Denk dat collega's baat hebben bij sturing hoe deze methode te gebruiken. Wat is het doel van uitsturen? Hoe voer je een goed nagesprek? Het is meer dan even zonder die leerling verder kunnen en straffen, uiteindelijk moet de leerling er mee opgebouwd worden, van leren en er beter van worden.
- De schoolcultuur zou zo moeten zijn dat deze methode zo weinig mogelijk wordt gebruikt. Docenten moeten aangemoedigd worden (getraind) om de leerlingen in de klas te houden en andere orde maatregelen toe te passen.
- Gelijk melding/mail naar ouders met achtergrond. Leerlingen worden er niet zomaar uit gestuurd. Er is dan echt wat aan de hand. Ouders moeten dit weten.
- Het moet bijzonder onaantrekkelijk worden gemaakt voor docenten, want hij wordt nu te gemakkelijk gebruikt waardoor er inflatie optreedt. Daarnaast moet alle verantwoordelijkheid en actie bij de docent (en natuurlijk de leerling) blijven liggen: nabespreking, bestraffing, uitvoeren van de bestraffing etc.
- (2x) -
- Soms is het wel nodig, als een leerling onbeleefd is en er voor zorgt dat de les niet meer gegeven kan worden.
De collega's zouden een cursus moeten krijgen over dit onderwerp en als school zouden we op één lijn moeten gaan zitten wat het doel is van dit onderwerp en wanneer we dit toepassen. Bijvoorbeeld: We sturen leerlingen er niet uit als er boeken vergeten zijn of huiswerk niet gemaakt is. Als docent zorg je altijd voor een back up of ondervang je dit probleem.
- breder systeem. Waaro mdoen we dit enz.
- ???
- Niet uit onvermogen van eigen handelen.
Pas na een goed herstellend gesprek weer terug in de klas.
Leerlingen die een 3 - 5 keer er uit gestuurd zijn een vervolg geven: schorsen en herstel programma over eigen handelen
Docenten moeten een duidelijke norm hanteren.
Docenten moeten ook soms zelf kunnen beslissen dat het hun eigen fout was.

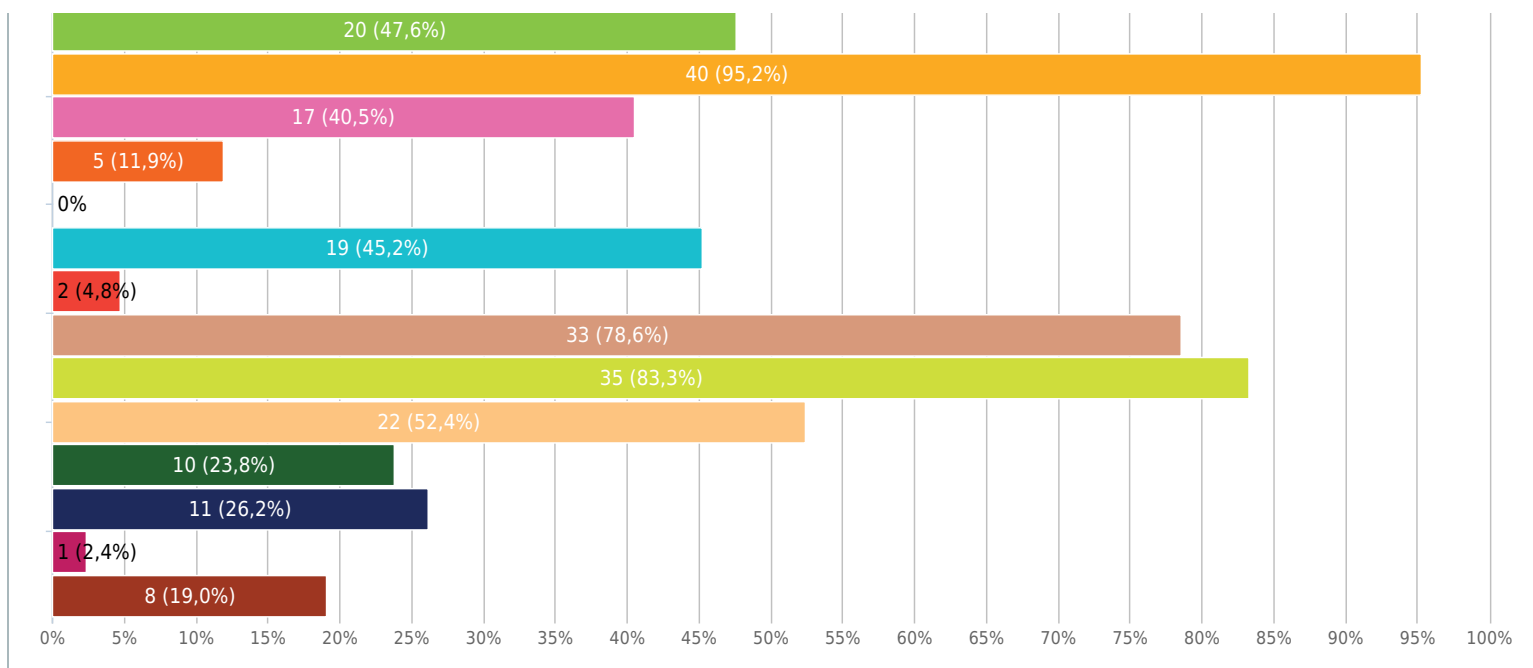
- Alleen eruit sturen wanneer niet anders kan, en dan de leerling altijd een uur na laten komen bij de docent. Zodat de docent dit samen met de leerling oplost en de leerling ervan leert.
- Nadenken over de invulling van het straffen en het effect daarop.
- Het zou goed zijn als er een duidelijke lijn komt waar alle collega's zich aan houden. Ook moet het niet meer mogelijk zijn om zo'n "uitstuur-formulier" achteraf weer in te trekken.
- Alleen toelaten als een leerling een gevaar vormt in de klas. Je kunt dan denken aan een leerling die zijn boek in brand steekt ofzo;-)
- Het zou minder vaak nodig zijn als de klassen minder vol zouden zijn. Misschien zou ik zelf nog wat meer tussenstapjes moeten inzetten, of meer weten over tussenstapjes die ik in zou kunnen zetten
- Nav reacties van leerlingen: niet iedere collega werkt aan goede afronding, niet elke situatie wordt opgevolgd.
- vind dat dit niet zou moeten, hooguit even iemand af laten koelen indien nodig
- wellicht zou er nog een gradatie kunnen zijn in de ernst van de 'overtreding'

10. Naast de 'uitstuur-methode' zijn er nog meer vormen van straffen en disciplineren die ingezet kunnen worden om het gedrag van de leerling te corrigeren of bespreekbaar te maken. Welke van de onderstaande methodes pas je wel eens toe? (meerdere antwoorden mogelijk)

Meerkeuze, Antwoorden 42x, onbeantwoord 0x

Antwoord	Antwoorden	Ratio
• Schrijfwerk/strafregels	20	47,6 %
• Nablijven na schooltijd	20	47,6 %
• Een gesprek met de leerling	40	95,2 %
• Schoonmaak klusjes	17	40,5 %
• Extra huiswerk	5	11,9 %
• Publieke vernedering voor de klas	0	0 %
• Op de gang staan	19	45,2 %
• Naar de studieruimte sturen	2	4,8 %
• Een pedagogisch verantwoorde terechtwijzing in de les	33	78,6 %
• Humor	35	83,3 %
• Hulp inschakelen van mentor	22	52,4 %
• Hulp inschakelen van sectorleider	10	23,8 %
• Bidden voor of met de leerling	11	26,2 %
• Bijbelteksten citeren over gewenst christelijk gedrag	1	2,4 %
• Anders, namelijk	8	19,0 %

20 (47,6%)

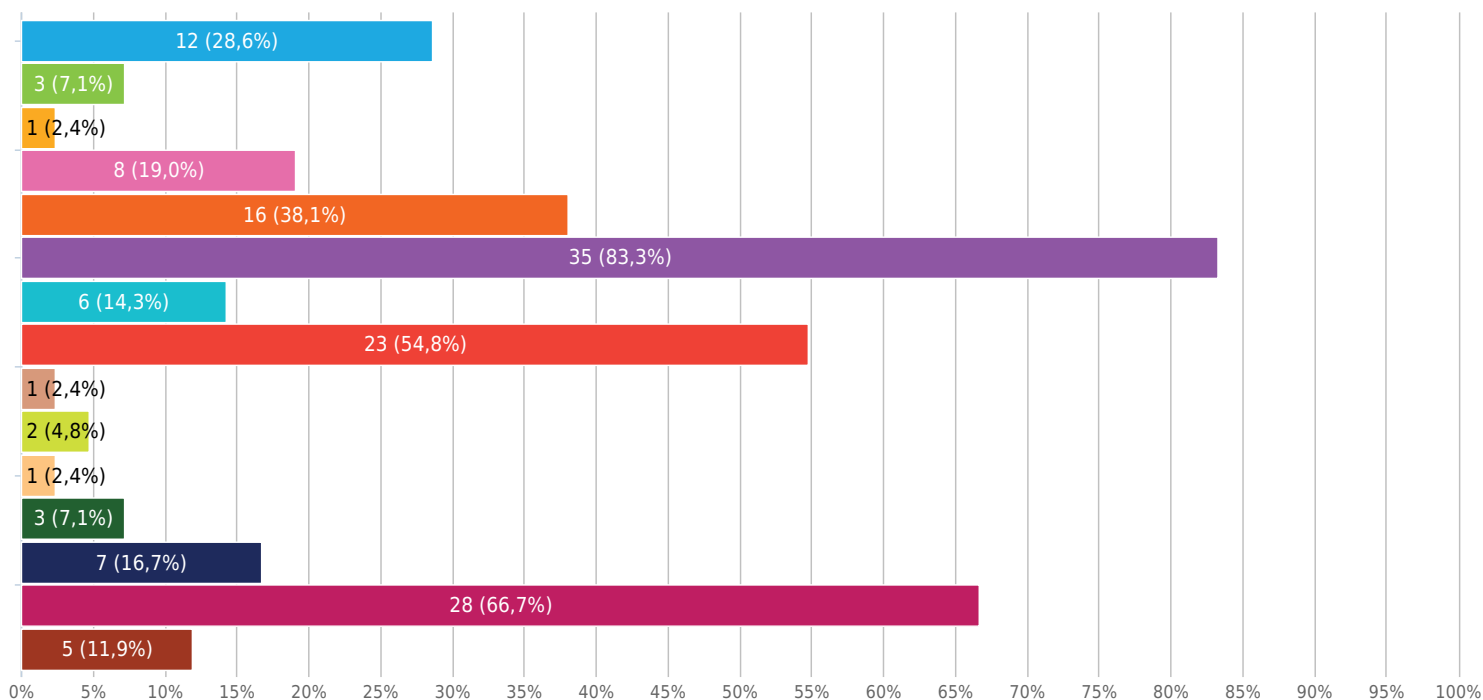

- ouders betrekken in de situatie als je er met de leerling zelf niet uit komt (in de rol van mentor)
- schrijfwerk, bijv. opstel over belang van huiswerk, maar dan met handtekening van ouder
- laten inzien wat bepaalde houding /gedrag doet met anderen.
- Bijbelteksten gebruiken om in gesprek te gaan met de leerling
- Eigen houding veranderen; leerling vragen wat nodig is (openheid geeft ruimte voor gesprek)
- Leerling op een andere / aparte plek zetten binnen de les / leslokaal
- gerichte schrijfpdracht mbv karaktervragen over wat er mis was gegaan
- n.v.t.

11. Welke methodes vind je niet effectief? (meerdere antwoorden mogelijk)

Meerkeuze, Antwoorden 42x, onbeantwoord 0x

Antwoord	Antwoorden	Ratio
Schrijfwerk/strafregels	12	28,6 %
Nablijven na schooltijd	3	7,1 %
Een gesprek met de leerling	1	2,4 %
Schoonmaak klusjes	8	19,0 %
Extra huiswerk	16	38,1 %
Publieke vernedering voor de klas	35	83,3 %
Op de gang staan	6	14,3 %
Naar de studieruimte sturen	23	54,8 %
Een pedagogisch verantwoorde terechtwijzing in de les	1	2,4 %
Humor	2	4,8 %
Hulp inschakelen van mentor	1	2,4 %
Hulp inschakelen van sectorleider	3	7,1 %
Bidden voor of met de leerling	7	16,7 %
Bijbelteksten citeren over gewenst Christelijk gedrag	28	66,7 %
Anders, namelijk	5	11,9 %

- alle methoden kunnen effectief zijn, maar zijn het vaak niet (situatiebepaald)
- Wel belangrijk om niet steeds iets anders toe te passen, te veel methodes is ook vaag.
- Bijbelteksten kunnen namelijk een averechts of anti-houding ten opzichte van de Bijbel oproepen.
- Alles dat plaatsvindt vanuit macht en vergelding
- effectiviteit is afhankelijk van de aard en ernst van het storende gedrag

12. Vind je dat een christelijke school als De Passie anders zou moeten omgaan met straffen of disciplineren dan reguliere scholen? (licht je antwoord toe)

Tekst antwoord, Antwoorden 42x, onbeantwoord 0x

- Er mag wel rekening worden gehouden met onze christelijke identiteit, maar leerlingen zijn leerlingen en die hebben het nodig om gedisciplineerd te worden.
- Ja, schone lei.
- Ja, Als we als school willen gaan voor het vorm en inhoud geven van onze identiteit in het vormen en toerusten van leerlingen, dan mag er van ons verwacht worden dat we daar ook vorm aan geven. Niet door onze macht te gebruiken maar door als gezag hebben de op te treden. Niet oordelend over de leerling maar door de leerling een kans te bieden de relatie te herstellen.
- Ja. In de wereld is rechtvaardigheid het principe van straf en herstel en in de Kerk is dat genade. Straf kan zeker nodig zijn (als vader van twee zonen weet ik dat goed), maar dan wel beheerst, nooit om mijn woede te kanaliseren, en altijd met het perspectief dat er herstel op kan treden.
- Nee.
- Alle gewone dingen die horen bij een gedegen opvoeding horen ook bij ons. Daarin verschillen we niet.
Wat ons moet kenmerken is leven vanuit hoop. Als je dat durft te delen met leerlingen; dan pas kun je ze tot een bestemming helpen te komen.
- Nee.
De Bijbel is juist positief over het effect van " tuchtigen".
- dat hangt af van hoe andere scholen het doen. in principe wel, want wij mogen beschikken via Bijbel en Geest beschikken over wijsheid van God
- We moeten leerlingen leren om om te gaan met gevolgen van hun gedrag. Dus van alle scholen zouden wij hier het beste in moeten zijn :)
- Nee niet zoveel anders
Wel aanspreken op normen en waarden, maar een 'neutrale' school kan dat ook doen.
- Niet perse, straffen/disciplineren heeft als doel positieve gedragsverandering en dat is een ook een doel van reguliere scholen. Wel kunnen we in het straffen proberen God te weerspiegelen: rechtvaardig, genadig. Rechtvaardigheid en genade zijn echter ook doelen die op reguliere scholen aanwezig behoren te zijn!
- Ja. Verantwoording dragen door personeel om zaken uit te voeren zoals met elkaar af gesproken is./ Laat je ja ,ja zijn./ zelf een goed voorbeeld geven in gedrag en uitvoering...kom b.v. zelf op tijd , heb zelf je zaken op orde. loop een mijl extra. e.d. Niet je eigen gemaakte regels gaan uitvoeren.

Leerlingen laten zien wat oorzaak en gevolg is. Leerlingen eigen verantwoordelijk aanleren in praktische zaken.

Het is een leerschool voor de maatschappij. Je kunt ook niet ongestraft te hard rijden

- Ja. Hoewel op reguliere scholen ook gestraft wordt, hoop ik dat aan de Passie zichtbaar en merkbaar is dat er over straffen nagedacht is vanuit een Bijbels kader. We willen toch iets laten zien van Gods Koninkrijk en zullen in dat kader na moeten denken over straffen. De vraag is welke straf de leerling verder helpt in het vinden van zijn of haar bestemming, dat is immers onze missie.

- Nee. Ik mag hopen dat ook op reguliere scholen straffen/disciplineren wordt ingezet om de leerling vooruit te helpen. Straffen mag nooit het effect hebben van kleineren / vernederen, ook niet op een reguliere school.
- Niet noodzakelijkerwijs.
De bijbel is in mijn ogen nogal expliciet over straffen; het is niet wijs om fout gedrag onbestraft te laten. (Spreuken 13,24)
- Ja, het is geheel anders. De bron is liefde (liefde van Jezus). Soms lijkt de uitwerking hetzelfde, maar de achterliggende gedachte is heel anders. Zonder die bron kan het lijken of er geen verschil is. Iedereen zoekt het beste voor z'n leerlingen. Het maakt niet uit op wat voor school je werkt.
- misschien niet per definitie, maar we moeten ons hoeden voor een afrekencultuur. Straffen doe je om gedrag te verbeteren, niet zozeer om je gram te halen.
- Uit bovenstaande mogelijkheden vind ik dat vernederen, geen respect tonen voor de leerling e.d. niet mag op een christelijke school. Het citeren van Bijbelteksten werkt volgens mij averechts. Ook in straffen mogen we Gods liefde en genade laten zien.
- we zouden veel kunnen leren van straf maatregelen op seculiere scholen want op de passie doet iedereen het op zijn eigen manier. Wel onduidelijk.
- Nee, juist niet. Met een 'christelijk sausje' wordt het juist vaag voor leerlingen. Iedereen interpreteert dat 'sausje' namelijk heel anders. Soms denk ik dat het er op reguliere scholen -als het dit onderwerp betreft- een stuk christelijker aan toe gaat dan op De Passie.
- Ik hoop dat het voor leerlingen duidelijk wordt dat we straffen om karakter te kweken en niet vanuit frustratie tegenover de leerling.

Dus: straffen als daad van liefde en niet voor de docent zelf.

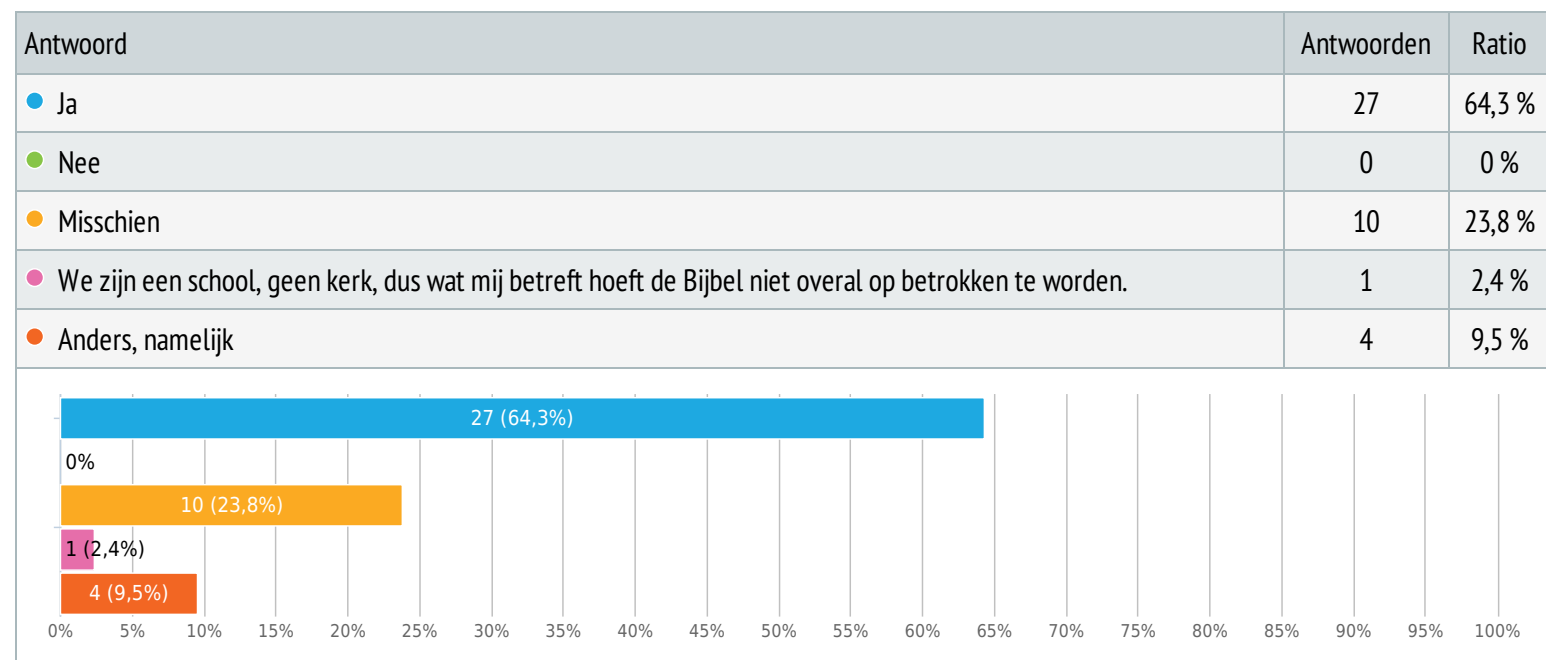
- Mogelijk dat op reguliere scholen goede maatregelen worden getroffen. Dus niet noodzakelijk.
- In zoverre nee, dat op de Passie straffen eenzelfde zwaarte moet kennen als op andere scholen. Wat ik wel belangrijk vind is om na een straf de leerling niet te behandelen als gestrafte, maar als persoon die geleerd heeft van datgene waarvoor hij is gestraft.
- Nee dat vind ik niet.
God is wel genadig, maar haalt ook niet de consequenties van ons gedrag weg. Zonde wordt vergeven, maar als ik door rood rijd en ik heb een frontale botsing zal ik nog steeds een nieuwe auto moeten kopen en naar de eerste hulp moeten. Hmm beetje rare vergelijking.. Maar ik denk niet dat we kinderen goed 'opvoeden' als we alle gedrag glimlachend gadeslaan...
Het is wel goed als we meer leren over onze eigen houding tov leerlingen. Door je houding en hoe je zelf in je vel zit kan je ook veel invloed uitoefenen, zodat straf soms helemaal niet nodig is. Training/ intervisie zou hier bij kunnen helpen.
- Wij zouden anders moeten omgaan in ons contact met leerlingen en elkaar onderling. Niet zozeer anders moeten straffen oid. Ik denk dat ons mensbeeld wel bepaald hoe wij gesprekken met leerlingen hebben.
- Ja. Consequenter straffen (betrouwbaar zijn - laat je ja ja zijn en je nee nee) en ook zorgen dat de relatie tussen docent en lln hersteld wordt.
- Nee, ik denk dat elke school als doel moet hebben om leerlingen te laten inzien wat er precies fout was en ze helpen om dat niet meer te doen. Het doel moet niet de straf zijn maar het doel moet zijn om ze te laten inzien wat er fout was. Ik denk wel dat op sommige scholen met leerlingen met andere achtergronden daar verschillende methoden voor nodig kunnen zijn.
- Ik vind dat alle scholen in Nederland er op dezelfde manier mee om zouden moeten (kunnen) gaan. De Passie moet hierin het goede voorbeeld geven. Disciplineren op Bijbelse gronden is iets dat iedereen zou moeten doen toch?
- Nee
- Niet perse, wellicht zouden we anders moeten gaan kijken naar wanneer we straf geven.
- ja, consequenter. Wij MOETEN rechtvaardig zijn.

PS: daarnaast vind ik het erg ongepast om te bidden/bijbelteksten te citeren in een situatie in de klas om iemand in het gareel te krijgen. Dit roept negatieve associaties op.

- Wij leven van vergeving (vragen en geven).
Wij zijn zelf feilbare mensen, daarin ben ik als docent dus geen haar beter dan de leerling.
Bij straffen en disciplineren ben ik er altijd op gericht de relatie te herstellen.
Hier spelen Bijbelse waarden en normen een grote rol
- Straffen en disciplineren hoort ook heel erg bij onze school, met onze identiteit. Jongeren hebben grenzen nodig en moeten er op gewezen worden wanneer ze deze grenzen overschrijden. Ik denk wel dat vergeving en elke dag opnieuw beginnen wel heel erg bij onze identiteit hoort.
- Er is vergeving. Maar inzicht in handelen, en erkenning is dan wel belangrijk. Daarnaast ook een duidelijk verschil tussen gedrag en persoon.
- Of het echt anders moet weet ik niet zeker, het moet Bijbels verantwoord blijven. Maar ook in de Bijbel wordt er geleerd door straffen. Bijvoorbeeld bij David en Batseba.
- Ja
- De Passie zou zo mogelijk juist strenger en consequenter zou moeten zijn dan andere scholen. Sowieso leven we vaak vanuit andere waarden en normen dan reguliere scholen, dit zou ook benadrukt moeten worden tijdens het straffen/disciplineren.
- Nee ik denk het niet. Alle scholen zouden Bijbels moeten disciplineren. Ik denk dan vooral aan het opbouwen van een relatie. in principe is je (verdiende) gezag voldoende om leerlingen in het gareel te houden.
- Ja, omdat de relatie met de leerling op onze school anders is. Of het specifiek Evangelisch is durf ik niet te beweren
- We hebben de bijbel, maar we hebben ook collega's en leerlingen die verschillen van inzicht over hoe we met elkaar en onze spullen omgaan. Regels helpen in elke gemeenschap, en als mensen zich er niet aan houden, is het goed dat er consequenties zijn. Het anders zit er niet in dat we geen regels hebben en geen straf doen, misschien juist wel méér dan andere scholen! ;-)
- Nee, zeker niet, ik vind zeker dat er consequenties n.a.v. ongewenst gedrag mogen volgen
- eigenlijk wel, al weet ik niet zo goed hoe en tegelijk zal ik vanuit mijn geloof ook op andere scholen dezelfde insteek hebben

13. Vind je dat op een christelijke school Bijbelse principes een kader zouden moeten bieden voor het beleid aangaande straffen/disciplineren?

Enkele keuze, Antwoorden 42x, onbeantwoord 0x

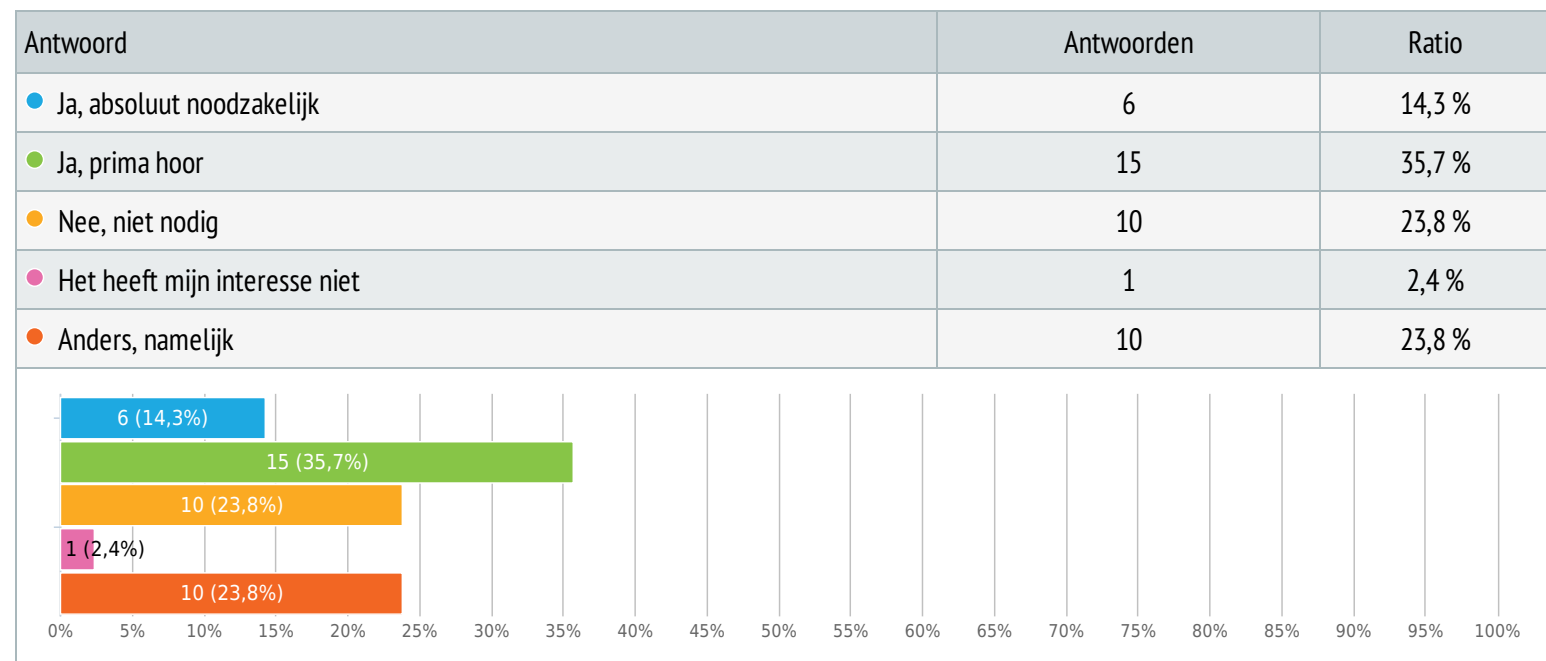

- Overhaupt (meer) kader bieden lijkt me niet verkeerd, rekening houden met chr. identiteit mag

- ik twijfel tussen "we zijn een school, geen kerk" en Ja.
- Natuurlijk, maar soms is het wel lastig de bijbel te interpreteren.
- ik vraag me af wat je hiermee bedoelt en aarzel om ja te zeggen. eerst meer toelichting nodig.

14. Stelling: Ik zou het nuttig vinden als er een duidelijk beleidsplan zou komen over het Bijbels verantwoord disciplineren van leerlingen, zodat we ons als Evangelische school kunnen onderscheiden van andere scholen.

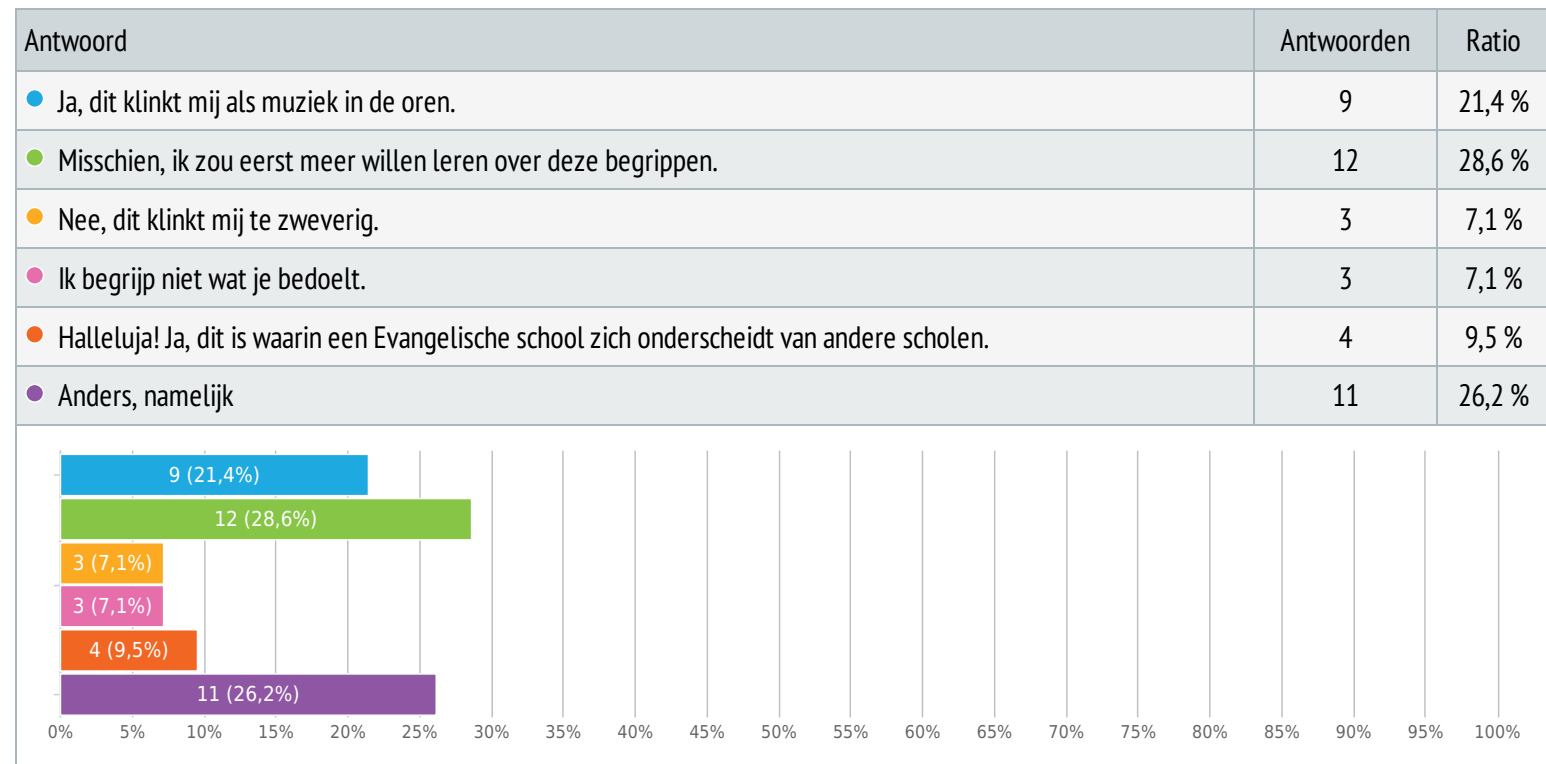
Enkele keuze, Antwoorden 42x, onbeantwoord 0x

- Dat kan alleen in samenspraak met ouders en leraren. Denk ook aan "pedagogisch onbegrip".
- ja vanwege de doordenking die je dan samen moet houden.
- Op zich prima, maar christelijk strafbeleid is ook goed voor reguliere scholen; voorbeeldfunctie!
- Eerst naar onszelf kijken. We voeren vaak niet of onze eigen manier uit wat al duidelijk is.
- Ja, meer dan prima (noodzakelijk is ook weer zo zwart-wit)
- Ja, noodzakelijk, maar graag max 1 A4 en niet om ons te onderscheiden maar omdat het gewoon GOED is
- alleen als het voor leerlingen ook praktisch wordt ingestoken.
- Geen beleidsplan; dit zou moeten zitten in de harten van de mensen, niet vastgelegd in beleid.
- wel een duidelijk beleidsplan omdat we de leerlingen willen leren hoe God wil dat we leven
- het doel moet niet zijn dat we ons willen onderscheiden, wel dat we er goed over nadenken

15. Stelling: ik zou het prettig vinden om in het strafbeleid onderscheid te maken tussen straffen en disciplineren. Straf is een sanctie die opgelegd wordt om een leerling te beperken. Discipline kan toegepast worden om leerlingen vaardigheden te leren die het gedrag kunnen verbeteren.

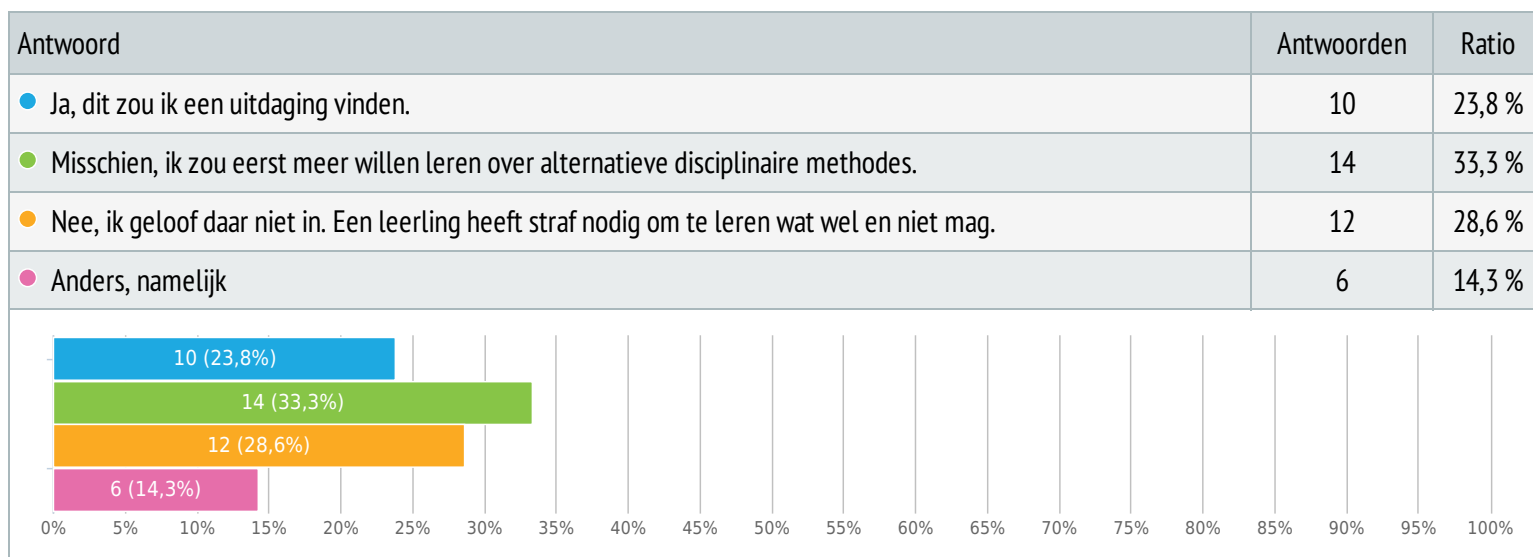
Enkele keuze, Antwoorden 42x, onbeantwoord 0x

- Onderscheid is toch logisch.
- What's in a name, het gaat om de betekenis die je eraan geeft.
- een theoretisch onderscheid denk; tenzij leerlingen echt de wet overtreden -> strafrecht in werking
- ook straf is bedoeld om gedrag te verbeteren, niet om een leerling te beperken. Geen onderscheid.
- Prima. Al heb ik het idee dat straffen en disciplineren hetzelfde zijn. Alleen andere connotatie.
- Wat is het verschil tussen antwoord "Ja, als muziek in mijn oren" en "Hallelujah!"? Ja is mijn antwo
- Wat een leuke antwoorden!
- Nee. Als de invulling van het begrip duidelijk is en goed onderbouwd, maakt het woordje niet uit
- en belonen! Voor uitstekend gedrag!
- Klinkt op zich wel goed. Gaan leerlingen het verschil zien?
- wel oke

16. Stelling: Ik zou het een uitdaging vinden om te werken op een school waar niet gestraft wordt, maar waar alternatieve disciplinaire methodes worden toegepast.

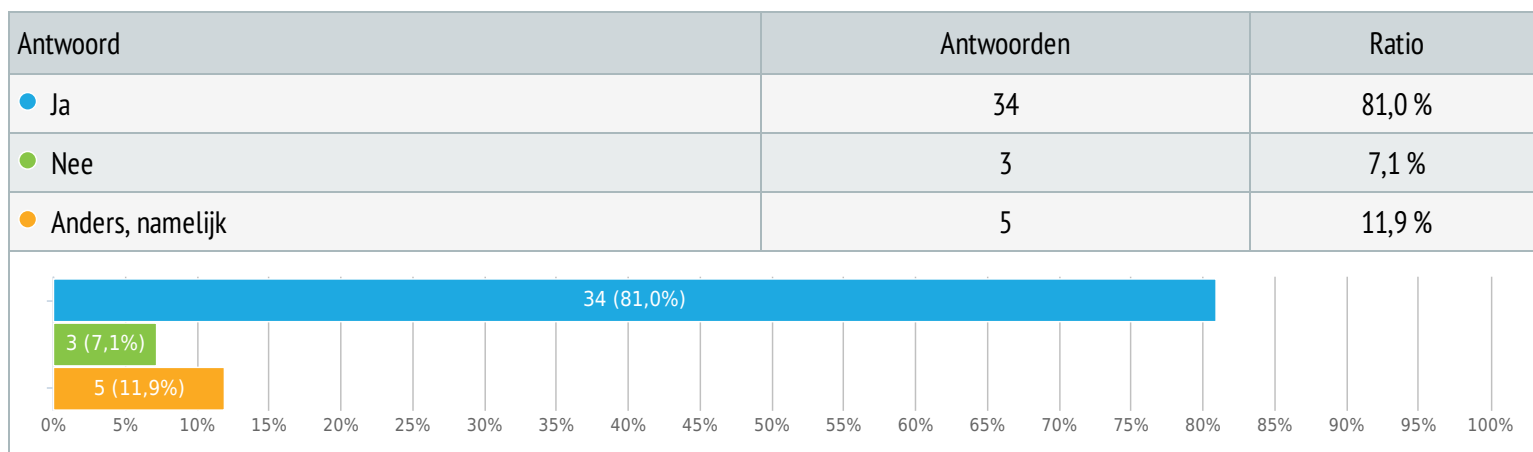
Enkele keuze, Antwoorden 42x, onbeantwoord 0x

- Je veronderstelt dat dat nu niet gebeurt.
- zie boven
- Ik denk dat disciplineren meer tijd kost. Straffen gaat sneller maar heeft tijdelijk effect.
- Je maakt nu de conclusie dat een straf geen disciplinaire methode is.
- Nogmaals: wat is het verschil voor leerlingen?
- eigenlijk vind ik van alle bovenstaande punten wel iets

17. Stelling: Ik zou over Bijbels verantwoord straffen/disciplineren wel eens verder na willen denken op een studiedag.

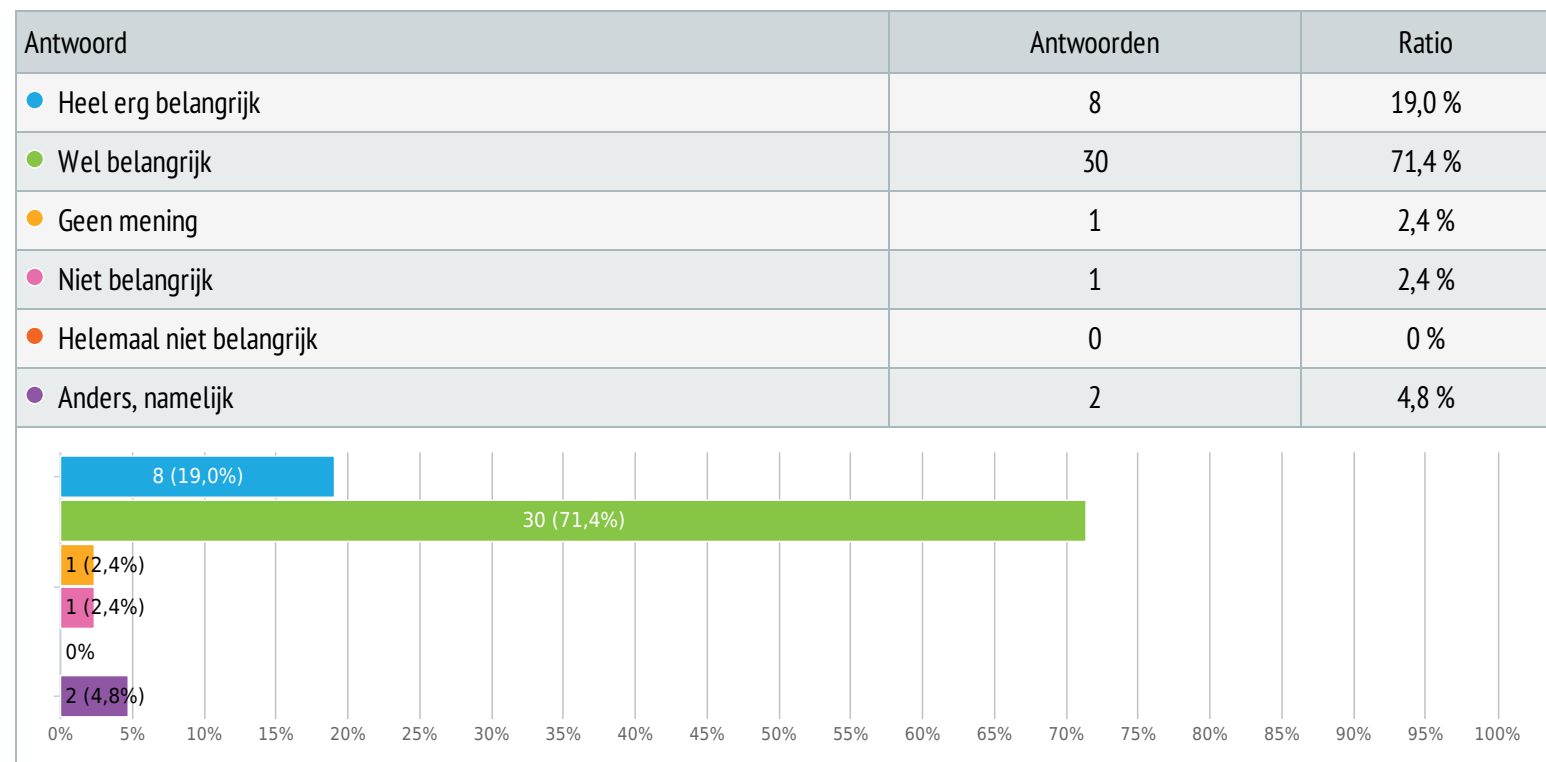
Enkele keuze, Antwoorden 42x, onbeantwoord 0x

- Ik vind dat het goed gaat, en zie andere dingen die een grotere prioriteit hebben.
- misschien
- Het is goed om erover na te denken, maar ik denk dat een studiedag teveel verschillende meningen opl
- Ja, meer nog wat vinden wij effectief, wat werkt en wat past bij onze identiteit.
- met een duidelijk verhaal en besprekingsvraag, en niet dat alleen iedereen zijn zegje er over kan doen.

18. Hoe belangrijk vind je het thema 'Bijbels verantwoord straffen/disciplineren' en de manier waarop we daar naar handelen op De Passie?

Enkele keuze, Antwoorden 42x, onbeantwoord 0x

- graag in groter pedagogisch kader
- wel belangrijk, maar je kunt er geen wet van maken. Afhankelijk van persoon tot persoon soort straf

Instellen de enquête

	Vragen per pagina	Meerdere
	Laat meerdere indieningen toe?	✓
	Laat terug op eerdere vragen?	✓
	Vraagnummers weergeven?	✓
	Willekeurige vraag volgorde?	
	Toon voortgangsbalk?	✓
	Notificaties ontvangen per e-mail?	
	Wachtwoordbeveiliging?	
	IP restrictie?	

Laatste antwoord

Onderzoek naar strafmethodes op De Passie Utrecht

Beste collega's,

Voor mijn afstudeerscriptie onderzoek ik op welke manier er Bijbels verantwoord gedisciplineerd kan worden binnen het christelijk onderwijs. Om de huidige stand van zaken op De Passie en de effectiviteit van onze strafmethode in kaart te brengen heb ik deze enquête samengesteld. Het invullen van deze enquête duurt 5-10 minuten. De uitkomsten worden anoniem verwerkt.

Bedankt voor jullie bijdrage.

Hartelijke groet, Marion van den Berge

1. Stelling: Ik heb een negatieve associatie met het woord 'straffen'.

- ☐ Ja, heel erg negatief
- ☐ Negatief
- ☐ Neutraal
- ☐ Niet negatief
- ☐ Nee, helemaal niet negatief

2. Stelling: Ik heb een negatieve associatie met het woord 'disciplineren'.

- ☐ Ja, heel erg negatief
- ☐ Negatief
- ☐ Neutraal
- ☐ Niet negatief
- ☐ Nee, helemaal niet negatief

3. Stelling: Op een christelijke school als De Passie zouden we leerlingen niet moeten straffen want dat weerspiegelt niet de genade van God.

- ☐ Heel erg eens
- ☐ Eens
- ☐ Neutraal
- ☐ Oneens
- ☐ Heel erg oneens

4. Op De Passie Utrecht is lokaal 013 ingericht als straflokaal waar leerlingen terecht kunnen als ze uit de les verwijderd zijn. Dit noem ik voor het gemak de 'uitstuur-methode'. Maak je wel eens gebruik van deze methode? Zo ja, hoe vaak per jaar?

- ☐ Nee nooit
- ☐ Ja, tussen 1-10 keer per jaar
- ☐ Ja, tussen 10-20 keer per jaar
- ☐ Ja, tussen de 20-30 keer per jaar
- ☐ Ja, meer dan 30 keer per jaar

5. Waarom is de 'uitstuur-methode' volgens jou wel of niet effectief?

6. Als de leerling zich gemeld heeft bij 013 dient hij/zij zich met een uitstuur-formulier te melden bij de docent voor een gesprek. Vind je dit een goede afhandeling van de situatie?

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Anders, namelijk

7. Welke resultaten levert het gesprek tussen jou en de leerling na afloop over het algemeen op?

8. Hoe beoordeel je in het algemeen de 'uitstuur-methode'? Vind je het een goede methode om het gedrag van leerlingen bespreekbaar te maken? (1 ster is zeer negatief, 5 sterren is zeer positief)

☆☆☆☆☆ / 5

9. Wat zou er verbeterd kunnen worden aan de 'uitstuur-methode'?

10. Naast de 'uitstuur-methode' zijn er nog meer vormen van straffen en disciplineren die ingezet kunnen worden om het gedrag van de leerling te corrigeren of bespreekbaar te maken. Welke van de onderstaande methodes pas je wel eens toe? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ Schrijfwerk/strafregels
- ☐ Nablijven na schooltijd
- ☐ Een gesprek met de leerling
- ☐ Schoonmaak klusjes
- ☐ Extra huiswerk
- ☐ Publieke vernedering voor de klas
- ☐ Op de gang staan
- ☐ Naar de studieruimte sturen
- ☐ Een pedagogisch verantwoorde terechtwijzing in de les
- ☐ Humor
- ☐ Hulp inschakelen van mentor
- ☐ Hulp inschakelen van sectorleider
- ☐ Bidden voor of met de leerling
- ☐ Bijbelteksten citeren over gewenst christelijk gedrag
- ☐ Anders, namelijk

11. Welke methodes vind je niet effectief? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ Schrijfwerk/strafregels
- ☐ Nablijven na schooltijd
- ☐ Een gesprek met de leerling
- ☐ Schoonmaak klusjes
- ☐ Extra huiswerk
- ☐ Publieke vernedering voor de klas
- ☐ Op de gang staan
- ☐ Naar de studieruimte sturen
- ☐ Een pedagogisch verantwoorde terechtwijzing in de les
- ☐ Humor
- ☐ Hulp inschakelen van mentor
- ☐ Hulp inschakelen van sectorleider
- ☐ Bidden voor of met de leerling
- ☐ Bijbelteksten citeren over gewenst Christelijk gedrag
- ☐ Anders, namelijk

12. Vind je dat een christelijke school als De Passie anders zou moeten omgaan met straffen of disciplineren dan reguliere scholen? (licht je antwoord toe)

13. Vind je dat op een christelijke school Bijbelse principes een kader zouden moeten bieden voor het beleid aangaande straffen/disciplineren?

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Misschien
- ☐ We zijn een school, geen kerk, dus wat mij betreft hoeft de Bijbel niet overal op betrokken te worden.
- ☐ Anders, namelijk

14. Stelling: Ik zou het nuttig vinden als er een duidelijk beleidsplan zou komen over het Bijbels verantwoord disciplineren van leerlingen, zodat we ons als Evangelische school kunnen onderscheiden van andere scholen.

- ☐ Ja, absoluut noodzakelijk
- ☐ Ja, prima hoor
- ☐ Nee, niet nodig
- ☐ Het heeft mijn interesse niet
- ☐ Anders, namelijk

15. Stelling: ik zou het prettig vinden om in het strafbeleid onderscheid te maken tussen straffen en disciplineren. Straf is een sanctie die opgelegd wordt om een leerling te beperken. Discipline kan toegepast worden om leerlingen vaardigheden te leren die het gedrag kunnen verbeteren.

- ☐ Ja, dit klinkt mij als muziek in de oren.
- ☐ Misschien, ik zou eerst meer willen leren over deze begrippen.
- ☐ Nee, dit klinkt mij te zweverig.
- ☐ Ik begrijp niet wat je bedoelt.
- ☐ Halleluja! Ja, dit is waarin een Evangelische school zich onderscheidt van andere scholen.
- ☐ Anders, namelijk

16. Stelling: Ik zou het een uitdaging vinden om te werken op een school waar niet gestraft wordt, maar waar alternatieve disciplinaire methodes worden toegepast.

- ☐ Ja, dit zou ik een uitdaging vinden.
- ☐ Misschien, ik zou eerst meer willen leren over alternatieve disciplinaire methodes.
- ☐ Nee, ik geloof daar niet in. Een leerling heeft straf nodig om te leren wat wel en niet mag.
- ☐ Anders, namelijk

17. Stelling: Ik zou over Bijbels verantwoord straffen/disciplineren wel eens verder na willen denken op een studiedag.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Anders, namelijk

18. Hoe belangrijk vind je het thema 'Bijbels verantwoord straffen/disciplineren' en de manier waarop we daar naar handelen op De Passie?

- ☐ Heel erg belangrijk
- ☐ Wel belangrijk
- ☐ Geen mening
- ☐ Niet belangrijk
- ☐ Helemaal niet belangrijk
- ☐ Anders, namelijk

Bijlage 2: Diepte-interview medewerker verzuimadministratie

Diepte-interview collega verzuimlokaal

Datum: 19 mei 2016

Naam interviewer: Marion van den Berge

Naam geïnterviewde: A. Hoogendoorn

Ruimte: Kamer '013' (verzuimlokaal)

1- Om welke redenen kunnen leerlingen zich bij jullie melden?

Leerlingen moeten zich bij ons melden als ze te laat zijn, of eruit gestuurd zijn, maar ook als een leerling een probleem heeft waar ze hulp bij nodig hebben. Het inleveren van een afgepakte telefoon door docenten gebeurt ook bij ons. Het nablijven na schooltijd vind hier ook plaats. De medewerkers van de verzuimadministratie zien er overigens niet alleen op toe dat het strafbeleid van de school uitgevoerd wordt, maar zijn ook verantwoordelijk voor de absentenregistratie, ziekmeldingen die opvallen, aanvragen bijzonder verlof en doktersbezoeken.

2- Wat zijn de sancties die jullie leerlingen opleggen voor redenen waarom ze zich moeten melden?

- Te laat = 3x te laat is een uur nakomen. 12x te laat is melding bij leerplicht.
- Uitstuur: 1 uur nablijven. 3x uitstuur is schorsing, maar deze regeling is eruit gehaald door afdeling leerlingenzorg. Enkele collega's hebben zich hier hard voor gemaakt. De reden waarom is onbekend. Er heerst soms een spanningsveld tussen straffen en leerlingenzorg. Er word door zorg vaak erg lang de hand gehouden boven het hoofd van de leerling, vanuit zorg lijkt minder oog en nadruk op discipline en meer op liefdadigheid. Er ontstaat op deze manier onduidelijkheid naar ouders en leerlingen over de verwachtingen die school heeft van het kind en de sancties die staan op bepaald gedrag.

3- Wat is het gewenste resultaat van de strafmethodes die op De Passie gehanteerd worden?

De dialoog aangaan met leerling en kijken naar de context van het probleem (het overwegen daarvan) is de meeste effectieve oplossing voor conflict of strafhantering. Dit zou kunnen betekenen dat je per situatie en per leerling anders zou kunnen omgaan met het strafbeleid. In alle gevallen hoop je dat de leerling inzicht krijgt in zijn/haar gedrag waardoor ongewenst gedrag in de toekomst voorkomen wordt. Ook hoop je op herstel van de relatie tussen de leerling en docent nadat een gesprek heeft plaatsgevonden.

4- Wat valt je op aan de effecten van jullie strafmethodes? Zie je het gewenste resultaat bijvoorbeeld?

Het is effectief om de band te herstellen tussen de docent en de leerling. De meeste docenten gaan ook echt in gesprek met het kind. Wij zien op de ingeleverde uitstuurformulieren hoe het gesprek verlopen is tussen de docent en de leerling. Meestal leidt het gesprek tot een goede afhandeling en herstel van de relatie.

5- Is er sprake van goede communicatie tussen jullie en de vakdocenten die leerlingen naar jullie verwijzen?

De communicatie tussen 013 en vakdocenten is niet altijd soepel. Zo zouden mentoren bijvoorbeeld beter moeten inspelen op verzuim en nalatigheid van leerlingen door hen hierop aan te spreken. Dit gebeurt niet altijd en leidt tot frustratie bij de verzuimadministratie. Er wordt echter wel meer op gefocust de laatste tijd door de sectorleiders dus we zien verbeteringen.

6- Wat zou je hieraan graag willen veranderen of verbeteren?

Docenten kunnen iets meer van zichzelf laten zien, bijvoorbeeld excuus maken omdat ze zelf fout waren. Dat mag met name ook als Christen. Een open houding tussen docent en leerling, eerlijkheid.

Belangrijk voor ons is de feedback die een docent op het formulier schrijft naar aanleiding van het gesprek met de leerling. 'Elkaar gesproken' is niet voldoende. De feedback moet concreter als het kan.

7- Vind je je werk leuk? Heb je plezier in je werk? Haal je voldoening uit je werk?

Ja, heel erg leuk. Wij doen helemaal geen leuk werk en moeten vaak negatieve dingen doen, maar ik geloof dat het wel helpt. Dat het nuttig is. Je bent leerplichtig, dus je moet verplicht naar school, en daar zien we op toe. Er komen soms oud leerlingen verontschuldiging aanbieden voor het feit dat ze vroeger stout waren. Er komen zelfs oud-leerlingen vergeving vragen. Dat is mooi aan onze school. Leerlingen nemen echt iets mee van de Bijbelse waarden die ze hier leren. En ook al zijn ze hier op school niet altijd zichtbaar, later in hun leven blijken leerlingen er toch veel aan over te hebben gehouden.

8- Is er een bepaald 'type' leerling te herkennen dat zich hier moet melden?

Ja, die zijn er. Meestal zijn dat leerlingen voor wie de les geen uitdaging is, of bij wie het werk niet op orde is (te laat, boeken niet bij zich). Dit zien we ook vaak in hun ouders terug. Kinderen hebben hulp nodig om hun spullen op orde te krijgen en de thuissituatie kan daar aan bijdragen of juist tegen zitten. 013 signaleert veel patronen bij leerlingen die moeite hebben met schoolwerk of op tijd komen.

9- Vind je jullie strafmethodes Bijbels verantwoord? Wat zou je hier aan willen wijzigen?

Ja. Rechtvaardigheid en genade gaan hand in hand als het gaat om strafbeleid. Een voorbeeld hiervan zien we bij Koning David: God hield van hem met name omdat hij berouw toonde.

10- Handel je tijdens het hanteren van strafmaatregelen vanuit je Bijbelse kader of handel je naar de verwachtingen die de school op je heeft gelegd? Wil je dat de leerling ook in het opvolgen van straffen op zijn/haar bestemming komt, of speelt deze visie geen grote rol in je werk?)

Ja, wij proberen wel echt te handelen vanuit een Bijbels kader, met genade en rechtvaardigheid. Ik haal voldoening uit het feit dat een leerling groeit van het proces dat hij/zij bij '013' doormaakt.

11- Hoeveel leerlingen worden er per jaar uitgestuurd?

260 uitstuur over het hele schooljaar 2015/2016 tot nu toe. Dit vind ik veel. Ik vind het ook zelden nuttig in de bovenbouw als een docent een leerling eruit stuurt. Meestal gebeurt dit omdat ze het conflict willen vermijden in de les vermoed ik.

12- Is het aantal uistuur meldingen in de afgelopen jaren toe- of afgenomen?

In het schooljaar 2012/2013 werden er 709 leerlingen uitgestuurd.

We zien dus een drastische afname. Veel docenten zijn aangesproken op de hoeveelheid leerlingen die eruit gestuurd werden. De sectorleiders hebben een overzicht over uitstuur data per sector en bespreekt dit met docenten waarbij uistuur veel gebeurt. Daardoor is waarschijnlijk een afname zichtbaar.

13- Zouden we van de uitstuur methode af kunnen?

Niet helemaal, maar wel reduceren naar 1 of 2%. Op andere scholen wordt er minder uitgestuurd kwamen we achter na een bezoek te hebben gebracht aan Ichtus Veenendaal & school in Leerdam. We kwamen er echter niet achter waarom leerlingen zich op andere scholen wel aan afspraken hielden en op de Passie niet.

14- Hoe zijn de verhoudingen uitstuur in de onderbouw vergeleken met de bovenbouw?

In de onderbouw worden er meer leerlingen uitgestuurd maar ook meer in orde gemaakt. In de bovenbouw vermoeden we dat er meer leerlingen uitgestuurd worden om de klas rustig te maken. We zien veel 'setjes' van dezelfde uitstuur situaties docent+leerling. Dit vraagt soms om een constructief gesprek tussen leerling en docent, maar resultaten zijn heel wisselend. Sectorleider wordt soms ingeschakeld om te bemiddelen en dit wordt als effectief ervaren. Belangrijk om objectief te kijken per situatie waarom een leerling eruit gestuurd wordt en bij welke collega dit meestal gebeurt.

15- Wat zijn belemmeringen waardoor strafmaatregelen soms geen effect hebben?

Wij merken dat de communicatie met ouders soms niet soepel is omdat ouders zelf te druk zijn met hun eigen leven (studie/werk) en wensen niet gestoord te worden met opmerkingen over hun kinderen. Dat bemoeilijkt ons werk. Ook wanneer ouders ons gezag ondermijnen ten opzichte van hun kinderen, bijvoorbeeld door naar school te bellen dat een bepaalde sanctie niet door mag gaan. Ouders mogen vertrouwen hebben dat wij ons werk goed uitvoeren en als hun kind straf krijgt, dat ze het dan ook nodig hebben.

Een Laatste opmerking:

A. Vraagt zich soms af waarom we als personeel niet gewoon doen wat we afgesproken hebben?

Als leerlingen in de gang een bende maken dan spreekt niet elke collega ze hier op aan. Een docent moet het goede voorbeeld geven door op tijd te komen en gedisciplineerd te werken zodat we een cultuur creëren waarin leerlingen zich aan de regels houden. Daarin valt toch veel winst te behalen.

Je eigen welbevinden kan heel bepalend zijn in hoe je je werk als docent uitvoert. Hoe strikt hanteer je de regels van de school en hoe belangrijk vind je dit? Dat zou elke medewerker van de Passie zich af moeten vragen. Het collectief hanteren van de zelfde regels zorgt ook voor een striktere naleving daarvan. Uiteindelijk komt dit het schoolklimaat ten goede.

Mail als toevoeging:

Thuis gekomen liet ik ons gesprek nog even de revue passeren. Daarin bedacht ik nog dat er iets wezenlijks ontbrak om aan jou door te geven. Het is niet zozeer dat de straf op zich zo belangrijk is, maar de zelfreflectie en bewustwording van de leerlingen. Oftewel; oorzaak en gevolg....

Te weten; ik heb gespijbeld... ja..heel vervelend maar daarom kost het mij nu mijn vrije tijd. En natuurlijk er is ruimte om uit te proberen en te vergissen. Maar doelbewust weigeren er van te leren valt soms best op. Sommige ouders gaan daar zelfs in mee. Dat ervaar ik juist als heel wonderlijk, júst op deze school.

Bijlage 3: Uitstuurformulier EBVO De Passie

UITSTUURFORMULIER

DATUM:

In te vullen door de leerling:

Naam:

Lesuur:

Klas:

Vak:

Docent:

Mentor:

Sectorleider:

Waarom werd je volgens jou uit de les gestuurd, wat gebeurde er precies?

Wat ging er in deze les aan vooraf?

Hoe kun je uitsturen door de docent een volgende keer voorkomen?

In te vullen door de docent:

Hoe is het nagesprek met de leerling verlopen en wat is er afgesproken?

Merk je dat de leerling zijn of haar gedrag verbeteren wil?

De leerling komt in principe een uur na vanwege het uitstuurformulier.

Sanctie wordt in principe toegekend door de sectormanager op grond van het gedrag in de les:

De leerling vult dit formulier in, gebruikt hier voor nette woorden en werkt vervolgens zelfstandig aan het vak dat hij op dat moment heeft. Aan het einde van de les meldt de leerling zich zo snel mogelijk bij de docent en bespreekt het voorval. De leerling blijft in principe dezelfde dag één uur na. De docent brengt het formulier naar de Verzuimregistratie in 013. De sectormanager kan nog een straf toekennen.

Bijlage 4: Visiedocument schoolregels EBVO De Passie

Visiedocument werkgroep 'Orde en Rust'.
ESVO De Passie
Juli 2016

Onze 'slagzin':

Samen verantwoordelijk voor elkaar en onze omgeving

(Wij) Samen: Samen werken we aan een veilige en prettige samenleving op onze school.

- De school: dat zijn wij!

(Ik) Verantwoordelijk: Ik neem mijn verantwoordelijkheden serieus.

- Ik heb mijn spullen op orde.
- Ik ga voorbereid de lessen in en ben er bij betrokken.
- Ik heb respect voor mijn medeleerlingen en luister naar al het personeel van de school.

(Jij) Voor elkaar: Wij zien de ander staan en zijn betrokken bij elkaar

- De ander is net zo belangrijk als ik.
- Ik help anderen waar nodig.

(Omgeving) Onze omgeving: Door voor elkaar en onze omgeving te zorgen werk ik mee aan een veilige school.

- Ik ruim mijn rommel op en help anderen daarbij.
- Ik ga zorgvuldig met onze spullen om.
- De veiligheid van mezelf en de ander staat altijd voorop.
- In mijn kleding laat ik zien dat ik mezelf en de ander respecteer.

In de vergadering besproken:

uiteindelijke keuze:

• (Wij) Individueel draagt bij aan gemeenschap	- Samen
• (Ik) Zorgen voor jezelf	- Verantwoordelijk
• (Jij) Zien van de ander	- Voor elkaar
• (Omgeving) Zorgvuldig met omgeving omgaan	- En onze omgeving

Bijlage 5: Nota vormingsonderwijs EBVO De Passie

VORMING Nota

ESVO De Passie 2016

- Kader
- Niet alleen de ontwikkeling van kennis, maar ook de ontwikkeling van de persoonlijkheid in het licht van de Bijbel is onderdeel van het onderwijsprogramma van de Passie. We willen vormend zijn. Naast de algemene vaardigheden, nodig voor de studie (intellectuele ontwikkeling) werken we ook aan de mentale ontwikkeling om het andere doel van ons onderwijs (standvastige christenen) te bereiken. Dit is een soort lintonderwijs. Het loopt parallel aan het reguliere onderwijsprogramma. De mentor speelt hierbij een belangrijke rol. **Het heeft echter alleen effect als het verweven wordt in het totale onderwijs van de Passie.(.....)**

(" gele boek, ", 5.4)

- Ook persoonlijke vorming vindt plaats in het funderend onderwijs. Leerlingen moeten de kans krijgen zich breed te ontwikkelen, niet alleen cognitief, ook sociaal-emotioneel. Veel recent onderzoek laat zien dat succes op de arbeidsmarkt en maatschappelijke participatie niet alleen wordt bepaald door cognitief functioneren, maar dat ook sociale en zelfregulerende vaardigheden daarvoor van grote betekenis zijn.

(kaderbrief toekomstgericht funderend onderwijs 2014)

- In tegenstelling tot beheersingskennis, die 'functioneel' is en gericht is op het zich eigen maken van de nodige vaardigheden, tools en skills, heeft oriënteringskennis te maken met doel en richting van ons bestaan, met inzicht in goed en kwaad, het onderscheid tussen zin en onzin, tussen wijsheid en dwaasheid, tussen wat smaakvol en smakeloos is. Kortom, ze is gericht op het ware, het schone en het goede, zaken die duurzaam van waarde zijn, oriëntatie bieden voor het leven en bovendien kritisch inzicht geven in de beperkingen van een technocratische cultuur. Goed onderwijs is naast scholing ook gericht op vorming die de leerling meer en beter mens laat worden.

(Pieter Vos. Oriëntatie voor het leven. Vorming in het voortgezet onderwijs.)

Conclusies :

- Persoonlijkheidsvorming/ morele vorming is een onderdeel van het totale onderwijs.
- Persoonlijkheidsvorming/ morele vorming staat in het kader van het verwezenlijken van missie en visie van de school.
- Persoonlijkheidsvorming/ morele vorming is doelgericht.
- Persoonlijke vorming/ morele vorming wordt programmatisch en gestructureerd aangeboden.

- Karakter.

1. Als het gaat om het karakter van de vorming, is er een onderscheid te maken :

- Vorming binnen het kader van de reguliere lessen (door middel van de vakdocent)
- Vorming buiten het kader van de reguliere lessen. Te denken valt dan aan
 - Dagopeningen en vieringen
 - Mentorkwartieren
 - Sing in

- Projecten

2. Bij vorming binnen het kader van de reguliere les kan je denken aan

- de docent als identificatie-figuur
- pedagogisch klimaat
- openheid en veiligheid.

Daarnaast kan vorming uitkomen in het uitdiepen van bepaalde thema's en het uitdiepen van vragen naar de zin en betekenis van de lesstof.

Daarnaast hebben we als Passie-scholen ook nog gekozen voor een derde weg : binnen het reguliere curriculum wordt de Bijbel zoveel als mogelijk bij de lesstof betrokken.

Identiteit vraagt om een integrale benadering : je geloofsovertuiging speelt een rol binnen het gehele curriculum.

Uiteraard hangt de manier waarop dat naar voren wordt gebracht, sterk af van de aard van het te geven vak, en van de wijze van invullen van de les door de docent.

3. Vorming binnen de reguliere lessen – oftewel : doorwerking van de identiteit op vakgroepniveau - zal dus nooit volledig geprogrammeerd kunnen worden. Elke les kent z'n onverwachte momenten, die bepaalde kansen kunnen geven, maar ook mogelijkheden kunnen beperken.

In het kader van een jaarprogram kan de vorming echter wel voor een deel worden vastgelegd : welke thema's worden uitgewerkt, bij welke onderdelen wordt een ' link' naar de Bijbel gelegd.

Om overlappingen te voorkomen, en om dit stuk vorming te borgen, moet het ook worden vastgelegd.

Hier ligt een taak zowel voor de individuele docent, als voor de vakgroep.

4. Tegelijk komt vanuit sommige vakgroepen de vraag naar extra ondersteuning op. Niet altijd is het even gemakkelijk lijnen vanuit de Bijbel te trekken naar je vak. Met name uit de kunstvakken (Utrecht) komt die vraag naar voren, maar ook de vakgroep geschiedenis (Utrecht) vraagt naar de mogelijkheid van soms ' externe' input.

In het verleden is wel eens gevraagd naar een ' denktank' – een soort ondersteunende commissie van christen-wetenschappers, die voor dergelijke vragen uit het ' veld' openstaan. Misschien is het mogelijk om hierover eens in contact te treden met Forum C. Daarnaast zal ook "Identiteit als sterk merk" juist op dit punt met de nodige initiatieven komen.

5. Bij de vorming buiten de reguliere lessen om, ligt de koppeling met het onderwijs veel minder duidelijk. Dat geldt niet voor projecten, die een duidelijk cognitieve en vormingsdoelen hebben, maar wel voor activiteiten als mentorkwartieren en sing in. Omdat vorming een schooltaak is, voortkomend uit missie en visie, en doelgericht, zal dat er echter ook in deze vormen meer uit moeten komen.

6. Conclusies

1. De vorming, die plaats vindt in de reguliere vaklessen, valt in de eerste plaats onder de verantwoordelijkheid van de individuele docent en de vakgroep.

2. Uit te diepen thema's en de momenten, waarop binnen het curriculum ook de Bijbel in stelling wordt gebracht, dienen in een jaarprogram te worden vastgelegd.

3. Bekeken moet worden, op welke manier de docent/ de vakgroep voor dit onderdeel van de werkzaamheden extra ondersteuning kan worden geboden.

4. vorming, die aangeboden wordt buiten de reguliere lessen om, moet duidelijker binnen een onderwijskundig kader worden geplaatst.

C . Vorming buiten de reguliere lessen

1. De passie heeft ook deze manier van vorming een plaats binnen school gegeven, om daarmee het grote belang te onderstrepen van het feit, dat niet slechts vakbekwame, maar ook bewust christelijke leerlingen worden 'afgeleverd'. Deze wijze van vorming is a.h.w. een levende illustratie van het gegeven 'de mens leeft niet bij brood alleen'.

2. Een tweede reden om te kiezen voor ook deze manier van vorming ligt hierin, dat voorkomen moet worden dat afwerking van het 'gewone' curriculum zoveel tijd in beslag neemt, dat vorming er daardoor bij in gaat schieten. Vorming heeft nu de eigen toegemeten tijd.

3. Een derde reden is de overtuiging, dat we ook op dit punt als school iets absoluuts waardevols hebben mee te geven. Waarbij we ons tegelijk realiseren dat dit 'waardevolle' ook onder druk staat : hoewel de meesten van onze leerlingen uit christelijke gezinnen komen, moeten we tegelijk constateren dat daarbinnen soms heel verschillend met het christelijk gedachtengoed wordt omgegaan. Bovendien leven onze leerlingen daarnaast nog ook in een cultuur, die weinig christelijks meer heeft.

Alle reden om ruimte te nemen ook voor een positief tegengeluid.

5. Omdat deze vorming een wezenlijk onderdeel is van het onderwijsprogramma, en onderwijs als zodanig planmatig, doelgericht en structureel wordt aangeboden, is op dit punt nog heel wat werk te verzetten.

Wat is het doel van de vorming ?

Moet dat ook nader worden uitgesplitst richting VMBO- HAVO – VWO ? (Er is straks ook verschil in maatschappelijke betrokkenheid).

Wat is het vormingstraject dat we in de loop van de jaren met de leerlingen afleggen ? En welke onderdelen behoren daar in elk geval bij ?

Doordenking van het geheel vanuit de doelstelling/missie en visie van de school lijkt me een 'must'.

6. In de praktijk zijn er een paar wegen die open liggen :

a. de thema's die worden aangereikt door Mark Pike. Sommige thema's vallen stellig al binnen de reguliere lessen, maar zijn er ook thema's uit te halen, die zich leven voor een vormingstraject ?

b. thema's, die worden aangereikt vanuit de vakken/ leergebieden. Bij elk vak komen er in een jaar wel thema's aan de orde, die het op zich waard zijn uitgewerkt te worden, maar waar geen tijd voor is. Ik denk dan m.n. ook aan thema's, ontleend aan de kunst- en de maatschappij-vakken.

c. daarnaast kan het ook gaan om thema's heel direct uit de leefwereld van de leerlingen zelf. Hoe beleven zij de werkelijkheid om zich heen, aan welke invloeden staan ze bloot, enz. Ik denk dat vertrouwd zijn met de leefwereld van de jongeren een 'must' is om daar d.m.v. vorming goed op in te kunnen spelen.

Thema's : seksuele moraal, discriminatie, gezag, recht in eigen hand nemen, geweld tegen hulpverleners, omgaan met geld, omgaan met vluchtelingen).

7. Naar ik begreep is in Rotterdam een begin gemaakt met het verzamelen van thema's uit het werk van Pike. In Utrecht is een begin gemaakt met sing-in onderwerpen die de leerlingen confronteren met hun leefwereld.

Allemaal ingrediënten die m.i. kunnen meehelpen aan de opbouw van een eigentijds doordacht vormingsprogramma, dat in de loop van de jaren kan worden uitgevoerd. Wellicht is hier ook een link te leggen naar een vak als 'burgerschapskunde'. De meer ethische kant van mediawijsheid zou misschien ook meegenomen kunnen worden.

8. Er is nog een reden om deze vorming op school duidelijk 'onderwijskundig' in te kaderen – afgedacht van de borging en het programmatisch karakter.

We maken ons nog steeds sterk voor de 'triangelidee': de drieslag gezin – gemeente – school. Alle drie hebben die een eigen verantwoordelijkheid; dat brengt voor de school de noodzaak met zich mee de eigen vormingsdoelstelling (en het eigen vormingstraject) ook duidelijker te formuleren.

9. In dat verband valt op dat in de rapportage van een DUO-onderzoek over morele vorming in het voortgezet onderwijs op de vraag: wat zou de school/overheid kunnen doen zodat u meer en/of betere mogelijkheden heeft om bij te dragen aan de morele vorming van de leerlingen, door meer dan 40% wordt geantwoord: een duidelijke(re) visie op vorming binnen school.

In het onderzoeksrapport "Identiteit op de werkvloer" over de Passie Utrecht worden over de beleefde identiteit goede dingen gezegd, maar wordt ook het ontbreken van gemeenschappelijke kaders geconstateerd. Ook wordt signaleerd dat, waar het om vorming gaat, de 'toerusting tot een maatschappelijke taak' het minst sterke onderdeel is.

Conclusies:

- De vorming van leerlingen buiten de reguliere lessen om moet duidelijk gekoppeld zijn aan de missie en visie van de school.
- Ook deze vorming is een deel van ons onderwijs. Ook vorming vereist visie, daarnaast organisatie en een planmatige aanpak, te verankeren in een vormingsplan, met duidelijke vormingsdoelen: goede mensen worden, goede burgers worden, gelukkig worden, positieve relaties hebben, gezond leven, enz.
- Een planmatige opzet geeft dat vorming ook gestructureerd, doelgericht en tegelijk gedifferentieerd kan worden aangeboden. Op die manier kun je ook werken aan 'groei', terwijl er zo ook sprake kan zijn van borging.
- Een planmatige opzet kan bijv. beginnen met het vaststellen van een aantal thema's, waarom heen de vorming moet plaatsvinden.
Thema's kunnen worden aangereikt vanuit Mark Pike, vanuit de heersende jeugdcultuur, vanuit politieke en maatschappelijke relevantie, maar bijv. ook vanuit vakgroepen en leergebieden.
(voorbeeld van thema's: respect, eerlijkheid, rechtvaardigheid, zelfvertrouwen, veerkracht, doorzettingsvermogen, verantwoordelijkheid, leergierigheid, geduld, zelfcontrole, zelf kennis, kritisch denken, maat houden, dapperheid, enz.)
- Docenten zijn gebaat bij een duidelijke visie, een duidelijk program, en ook een duidelijke toerusting tot dit deel van hun onderwijstaak. Niet elke docent voelt zich voor dit onderdeel van zijn/haar werk even goed gequalificeerd.
- De vorming op school moet onderscheidend zijn t.a.v. de opvoeding thuis en

godsdienstige vorming in de gemeente.

SLOTOPMERKING

Zowel binnen ' Identiteit als sterk merk' als binnen het DCVO-overleg werken we als scholen samen naar een verder intensiveren van m.n. de beleefde identiteit.

Dan is het goed voor ons zelf duidelijk te hebben hoe wij die ' beleefde ' identiteit voor ons willen zien.

Het is belangrijk dat in het gesprek met andere scholen ons helder voor ogen staat, wat wij zelf willen..

Bijlage 6: Blog in opdracht voor de Academie Theologie

Blog voor op de website van de Academie voor Theologie

Auteur: Marion van den Berge

Scriptie titel: *Mūsār - Disciplineren door een Bijbels filter.*

Een onderzoek naar Bijbels verantwoorde methoden om leerlingen binnen een christelijke onderwijscontext aan te moedigen tot gewenst gedrag.

Wat? Straffen? Op een evangelische school?!

Het liefst wil ik een docent zijn die nooit hoeft te straffen. Daarom ging ik werken op een evangelische school, want daar tref je alleen hele brave kinderen. Maar niets is minder waar: in de praktijk bleken ook 'christelijke kinderen' wel eens stout te zijn. En dan zijn mijn leerlingen nog wel de leukste van Nederland!

Straffen op een evangelische school roept vragen op: 'We leven toch niet meer onder de wet?' en 'Waar is de genade'? Als jonge docent voelde ik mij handelingsverlegen toen deze vragen op mij afkwamen. Het werd mij duidelijk dat er binnen de evangelische onderwijscontext verschillende opvattingen bestaan over het begrip 'straffen'. Mijn interesse was gewekt en ik ging op zoek naar een antwoord op de vraag welke Bijbelse uitgangspunten gebruikt kunnen worden om leerlingen in een christelijke onderwijscontext aan te moedigen tot gewenst gedrag.

God als pedagoog

Vanwege de natuurlijke neiging van de mens om verkeerde dingen te doen, is God soms genoodzaakt om op te treden als pedagoog. Hij doet dit in Jesaja 1 vanuit een dialogische omgang met het volk Israël. Wanneer het volk zich bekeert van hun verkeerde gedrag, staat God hen met open armen op te wachten om een nieuwe start met hen te maken. Gods discipline is namelijk genadevol, altijd uit op verzoening en het bewerken van herstel tussen de opvoeder en het kind. Het Hebreeuwse woord *Mūsār* (מוסר), dat *discipline* betekent, duidt op vaderlijke correctie en is bedoeld om morele discipline en karakterontwikkeling mee te geven aan een kind. Strafmaatregelen hebben hier positieve bedoelingen, omdat ze voortkomen uit liefde. Leerkrachten kunnen een voorbeeld nemen aan de wijze waarop God genadevol en verzoenend disciplineert.

Geen gedresseerde aapjes

Intrinsieke gedragsverandering bij leerlingen is het meest wenselijke resultaat van het toepassen van disciplinaire methoden. We willen tenslotte geen gedresseerde aapjes die zich enkel goed gedragen omdat ze bang zijn voor straf. Voor intrinsieke gedragsverandering is het belangrijk dat morele waarden internaliseren. Dit internaliseren kan plaatsvinden wanneer leerlingen komen tot morele keuzes in samenhang met hechte en betekenisvolle relaties. Scholen kunnen door middel van vormingsonderwijs (of deugdenonderwijs) een belangrijke bijdrage leveren aan de morele vorming van kinderen en op die manier het gedrag van leerlingen positief beïnvloeden. Het activeren van deugden in het morele vormingsonderwijs is een manier om leerlingen te disciplineren binnen de christelijke onderwijscontext. Disciplineren krijgt op deze manier een nieuwe betekenis. Het gaat dan niet om een strafmethode die leerlingen aanzet tot slaafse gehoorzaamheid, maar om een aanmoedigende methode om leerlingen te leiden tot navolging van Christus. Wanneer een leerling die weg gaat, zal het deugdelijk gedrag een gevolg zijn van het imiteren van Jezus.

Ondanks dat leerlingen wel eens stout zijn ben ik na vier jaar onderwijs nog altijd goedgelovig en hoopvol over hun toekomst en hun bijdrage aan de maatschappij. Iedere dag besef ik mij weer hoe bijzonder het is om met deze doelgroep te mogen werken en hen in te wijden in de mysteries van het leven met Jezus. Hun worstelingen, overwinningen en hun zoektocht naar waarheid zijn de dingen die mijn werk zo bijzonder waardevol maken. Wat is het een voorrecht om ze te mogen disciplineren.